

ВАДИМ СОБКО

ВАДИМ
СОБКО

СПРАВА
ПРОКУРОРА
МАЛАХОВА

ВАДИМ СОБКО

СПРАВА
ПРОКУРОРА
МАЛАХОВА

ПОВІСТЬ

РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК

Київ — 1959

Цікавий і напружений сюжет нової повісті Вадима Собка вихоплено з самого життя. Зображені автором події відбуваються у великому індустріальному місті, де живуть і працюють інженери Боровик та Ігнат'єв, директор хімічного заводу Басова, прокурор Малахов і його дружина журналістка Ганна, її дочка — поривна і щира Люба та інші герої повісті, доля яких складається по-різному. На шляху відданих людей, що сміливо прагнуть нового, стоять такі дрібні самозакохані егоїсти, як винахідник Ігнат'єв, або бездушні формалісти, як прокурор Малахов, що любить виголошувати високі слова про інтереси держави, а насправді діє наперекір цим інтересам.

Гострі громадські конфлікти в повісті нерозривно поєднуються зі складними особистими колізіями. Прокурор Малахов твердить, що він завжди правий. Але читач з глибоким розумінням сприймає слова Ганни, що від цієї «правоти» стає важко дихати.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Володимир Іванович Малахов жив на третьому поверсі величезного будинку, який займав цілий квартал центральної магістралі міста. Коли глянути з вікна його кімнати, то видно внизу пожовклі крони молодих каштанів, рівний асфальт вулиці і стрімкий рух машин, що зникають вдалині за світлофорами саме там, де в небі висить буросиза хмарина. Ця хмарина не зникає ні вдень, ні вночі; її не можуть розігнати буйні вітри з Азовського моря, навіть осінні дощі нездатні її подолати.

На околиці міста, охоплюючи його півкільцем з флангів, били в небо вогнем, димом і гарячим газом металургійні і хімічні заводи. Подих їхній примушував молоді каштани задовго до осінніх холодів ронити своє побронзовіле, ніби спалене, листя. А з другого боку на околиці вже не півкільцем, а широченною лавою наступали шахти. Їхні терикони вночі світилися синюватими вогниками, і в усьому місті стояв їдкуватий запах сірки і масного чорного вугілля. Місто лежало в центрі Донбасу, і люди його вже давним-давно звикли і до диму, і до вугілля і не могли уявити свого життя в іншому краю, де не видно було б уночі червоного полум'я над коксовими батареями або ясної заграви над важкими ковшами доменного шлаку.

З вікна квартири міського прокурора далекі заводи було видно дуже добре, і він часто захоплено милувався воістину могутнім, хоча і дуже своєрідним вечірнім пейзажем. А от Варвара Павлівна, його далека родичка, жінка років шістдесяти, головнокомандувачка всього господарства і всевладна домоправительниця, цих естетичних захоплень не поділяла. У великі світлі вікна завжди налітала тонка пилюга і витирати її доводилося кілька разів на день. З ніг зіб'єшся, доки все повитираєш у таких просторих кімнатах,— куди вже тут індустріальними пейзажами милуватися, дай боже просто чисто-ти додержати.

В один з осінніх днів вересня 1956 року в господі Малахових чекали гостей. На просторому столі стояли закуски і пляшки з вином та горілкою. Вже все готове до прийому, але спо-

кою на душі у Варвари Павлівни не було: якщо гості спізняться, то молоде, за особливим рецептом засмажене, порося перестоїть і весь заздалегідь розрахований ефект буде порушено.

А господиня походжала круг столу, все вде-сяте перевіряючи, ніби полководець перед вирішальним боєм. Хвилюватися нічого. Все добре. Такий стіл, що і міжнародний прийом можна влаштувати.

Задзвонив телефон, питали міського прокурора Малахова.

— Нема його, — сердито відповіла Варвара Павлівна, — скоро має бути.

Цей дзвінок стривожив і занепокоїв її. Вже не раз так бувало: запросять гостей, усе приготують, а тоді — дзвінок, виклик — поїхав з дому прокурор...

— Скільки ж їх усього буде? — ще раз перевіряла себе Варвара Павлівна. — Володимир Іванович — раз, Ганна — два, Любочка — три, Басова — чотири, Зуб — п'ять, я — шість.

Вона перерахувала куверти і, виявивши, що все зійшлося точно, полегшено зітхнула, присіла на мить, заспокоїлась, але ненадовго.

— А горілку хто питиме? — раптом запитала вона сама себе. — Малахов і Зуб — два. А Басова буде? Вона така, що, мабуть, буде. Три... Отже, маленьку чарку їй теж. А мені? Мені теж. Ну, господи, прости мене грішну, із стравами ніби все. Хоч би ж не дуже спізнилися, щоб те кляте порося не перестояло.

Біля дверей почувся стук, чи то шарудіння.

— Заходьте, Хома Ілліч. — Варвара Павлівна безпомилково пізнала стук свого сусіди.

Велика квартира, де жив прокурор, складалася з чотирьох кімнат. Три з них займали Малахови, а четверту — старшина міліції Хома Ілліч Широков, височенний чоловік років тридцяти п'яти, з м'ясистим, трохи покарбованим віспою обличчям і важким шрамом на лівій щоці. Напередодні він відвіз свою дружину до родильного відділу міської лікарні, тепер страшенно хвилювався, і до телефону, що стояв у їдальні, його тягло, мов сталеве перо до потужного магніту. Він стримувався, не дозволяв собі надто часто турбувати сусідів, але кінець кінцем все-таки з'являвся біля телефону. Варвара Павлівна дуже добре розуміла хвилювання старшини, співчувала йому всім серцем і весь час намагалася підбадьорити.

— Заходьте, заходьте,— запросила вона.

Широков зайшов у кімнату обережно і збентежено, ніби боявся щось розбити чи знівечити. Масивне тіло його, запаковане в тугу міліцейську форму, підтягнене широкими ременями, вражало відчуттям сили. Дзеркально начищені чоботи музично поскрипували при кожному кроці. На великому обличчі лежав ніяковий, винуватий вираз.

— Дозвольте, Варваро Павлівно?— стишуючи низький, басовитий голос, запитав він.

— Прошу, прошу, заходьте. Які там новини?

— Тимчасом нових донесень не було.

Широкову страшенно хотілося зразу ж подзвонити, але це чомусь здавалося неввічливим, і він терпляче відповідав на запитання, весь час жалібно поглядаючи на телефон.

— Ви даремно турбуєтесь,— говорила Варва-

ра Павлівна,— я певна, що все буде благополучно.

— Я, звичайно, теж так думаю, а все-таки чогось серце не на місці.

— Ну, чого хвилюватись? Вона жінка молода, здорова, фізкультурна... Принесе вам сина фунтів на десять, а то й на всі дванадцять...

Широков знову з тугою глянув на телефон і сказав:

— Я вже там стовбичив, стовбичив у тому родильному будинку... Обрид усім гірше від гіркої редьки. А тоді медсестра говорить: «Ви тут, товаришу старшина, не дуже ґрунтовно розташовувалися б, а то у нас породіллі лякаються, коли міліціонера бачать». Довелося ретируватись. І сміх і гріх.

— А лікарі що говорять?

— Лікарі? Говорять, служба йде цілком нормально. Чекати треба.

— Значить, треба чекати. Це ви собі з чоловічої точки зору думаете — раз-два і син! А я вперше три доби родила.

Широков злякався і на мить навіть забув про телефон. Думка, що дружина страждатиме ще довго (а він був переконаний, що вона мучиться неймовірно), остаточно вивела його з рівноваги, і він вигукнув на повний голос, уже не в силі стриматися:

— Три доби? Та хто ж це може витримати?

— Чоловіки витримують,— усміхнулася Варвара Павлівна.— Та що там про чоловіків говорити. Жінки витримують, от де диво.

Широков рішуче підійшов до телефону.

— Дозвольте прямий зв'язок встановити?

— Прошу.

Поспішаючи, націляючись міцним пальцем на диск, ніби бажаючи його наскрізь проштрикнути, старшина набрав номер. Мембрана закувікала тонкими високими гудками. Набрал ще раз, гепер уже зліше, нетерпеливлячись,— знов те ж огидне кувікання. Хотів вилаятись, але стримався і обережно, ніби боячись поламати, поклав трубку.

— Зайнято,— крізь зціплені зуби вимовив він.— Звичайно, з усього міста надзвонюють... Масова подія.

Знову набрав номер, поклав трубку і вже не сказав, а просичав:

— Надзвонюють папаші.

— А звичайно, цікавляться,— спокійно озвалася Варвара Павлівна.

Широков одійшов від телефону, великими кроками двічі зміряв кімнату, потім глянув на стіл і тільки тепер помітив його красу.

— Пробачте бога ради,— сказав він.— Ви гостей, видно, чекаєте, а я заважаю. З якої це нагоди?

— Точнісінько таке ж свято буде у вас через шістнадцять років. Любочка сьогодні паспорта отримує.

— Ну, з такого приводу сам бог велів...

— Може і ви завітаєте?

Широков глянув на стіл, потім на телефон і відповів:

— З великою охотою прийшов би за Любоччине свято випити, та тільки... Моє серце зараз там, у родильному будинку.

Обережно, ніби підкрадаючись чи боячись ко-

гось злякати, він підійшов до телефону, набрав номер і, вже не стримуючись, кинув трубку.

— Зайнято! Видно, доведеться їх особисто потурбувати. Піду, нічого не зробиш...

— Годі вам гарячку пороти,— рішуче сказала Варвара Павлівна,— дозвонимося.

— А раптом там якась моя допомога знадобиться? Піду... Ніколи не думав, що в мій організм поставлено такі ненадійні нерви. От привезу сина: крику в нашій квартирі буде, галасу...

— Війну переживали, а таке витерпимо,— філософськи приречено відповіла стара і раптом здригнулася, закам'яніла.

Глухо, ніби десь глибоко під землею, прогрімив важкий удар. Жалібно дзенькнуло вікно, хитнулися вишивані мережані фіранки.

Варвара Павлівна злякалася, зблідла, як стіна.

— Здорово,— спокійно сказав Широков.

Та це розважливе слово не принесло спокою Варварі Павлівні. Події війни були ще настільки свіжі в її пам'яті, що навіть згадка про них приносила нестримний, панічний страх.

— Бомба?—геть посинілими губами вимовила вона.

— Та що це з вами. Варваро Павлівно?—посміхнувся Широков.— Я до своїх нервів претензії мав, а бачу, що вони в мене ще чисте золото. Це останні німецькі доти на Столянці рвуть. Пробували розпиляти, та ніяка сила не бере. Тільки скельний амоніт впливає. Нас про ці вибухи спеціально попереджали. Так що вам хвилюватися не слід.

Варвара Павлівна отямилася і в глибині душі

їй стало соромно за цей нестримний жах, за так недоречно виявлену легкодухість. І щоб якось приховати свій переляк, вона зразу перейшла в атаку на ні в чому не повинного Широкова.

— А ви самі, ваша влада, ваша міліція куди дивиться?— сказала вона.— Нема того, щоб попередити населення; так, мовляв, і так, такого-то і такого числа, о такій-то годині буде вибух. Громадяни, не лякайтесь. І все було б добре, по-людському, по-хорошому. А то знічев'я як гримне, як бухне, сам бог злякався б, не те що я, звичайна смертна...

Промовляючи цю тираду, Варвара Павлівна енергійно ходила по кімнаті і так поглядала на Широкова, ніби саме він і був винуватцем її хвилювань. Вона ще не висловила усіх своїх міркувань, як біля дверей пролунав дзвоник.

— Гості!— урочисто оголосила Варвара Павлівна.

— То я піду,— рвонувся до виходу старшина, але не встиг. Іван Семенович Зуб, заступник міського прокурора, вже заходив до їдальні.

Невисокий на зріст, зовсім сивий, з коротенькою кривою люлькою в зубах, він справляв враження людини дуже спокійної і лагідної. Глибоко запалі темні очі його і чорні брови дивно контрастували зі сніжнобілим пишним волоссям. Прокурором він був уже літ тридцять п'ять, якщо не більше, а з Володимиром Івановичем Малаховим працював порівнюючи недавно — років зо три. Минулого року Зуб одержав пенсію, але роботи своєї не кинув. Дехто дивувався, як це йому вдалося так довго бездоганно працювати на прокурорських посадах,

але Іван Семенович пояснював це дуже просто: «Перед тим як щось сказати, я роблю дві за-тяжки з люльки, отже є час подумати. Раджу і вам, дуже добра звичка».

Невідомо, чи допомогла ця порада комусь, але сам Зуб користався з неї завжди.

— Здрастуйте, Варваро Павлівно, здрастуйте, товаришу Широков,— сказав, він, виймаючи з рота свою носогрійку.— А де ж іменинниця... чи як то слід сказати? Новопаспортниця? Де вона? Ось я їй подарунка приніс.

— Саме зараз паспорта отримує в міліції. Скоро з'явиться.

— Ясно. Володимир Іванович наказав мені їхати сюди, а сам до крамниці пішов, просив попередити — спізниться на десять хвилин... Що це з вами, товаришу Широков?

Старшина застиг на місці. Він весь час намагався дістатися до дверей, непомітно переступаючи на ширину підметки, ніби пливучи по підлозі. Запитання прокурора примусило його здригнутися, поморщитися і з болем сказати:

— Пробачте, я піду.

— Підете? А чарку? — здивувався, знову пихнувши люлькою, Зуб.

— Дуже дякую. Може ввечері, коли все за-спокоїться... Дуже дякую, товаришу заступник міського прокурора. У мене... Словом, мені час...

І ще раз окинувши поглядом усі страви, ви-ставлені на столі, Широков вийшов з ідальні. Зуб глянув йому вслід, пихнув люлькою:

— Ніколи його таким не бачив. Що з ним?

— Дружину свою, Марину, в родильний од-віз. Аж дивитися боляче.

— Ясно,— посміхаючись, сказав Зуб. — І от через шістнадцять років буде і у товариша Широкова таке ж свято, як нині у нас. Велике це діло юність. Все молоде, здорове, нерви міцні. Я от з прокуратури вийшов, щось як гримнуло, мало не впав від переляку...

Варвара Павлівна весело засміялась. Їй було дуже приємно почути, що не сама вона перелякалася того несподіваного грому. Потім споважніла і, приховуючи задоволення, сердито сказала:

— Як отак ще разів зо два тряхне, то й стіни посипляться.

— Це на шахті двадцять-біс старі виробітки завалюють,— з повним знанням справи пояснив Зуб.— Ще довоєнні. Але ваша правда, чорти б його маму так трусили, здорово вдарило...

Пройшовся по кімнаті, ступаючи обережно, м'яко; здавалося, він спочатку мацає великим пальцем чи не можна тут загрузнути, а тільки тоді вже ставить усю ногу. Від того хода його ставала на диво безшумною і плавною. Підійшов до столу, гострими, уважними очима оглянув закуску, зробив не дві, а три затяжки і оголосив:

— З плином часу, вельмишановна Варваро Павлівно, питання закуски все частіше стає в центрі моєї уваги. Нічого не зробиш — люблю, многогрішний, попоїсти. Ну, так що ж сьогодні буде бенефісом нашого столу? Не може бути, щоб ви чогось незвичайного не приготували гостям на подив.

Варвара Павлівна улещено посміхнулася.

— Багато знатимете, Іване Семеновичу, скоро постарієте.

— Мені це вже не загрожує.— Зуб насадив на носа великі рогові окуляри і нахилився над столом.— Грибки купували чи самі маринувати зволили?

— Збирали всі разом, а маринувала сама.

— Відмінно, відмінно. Ну, що ж, коли все стоятиме на висоті закуски, то сьогоднішній обід, безперечно, буде чим згадати.

— Не турбуйтеся, стоятиме на висоті,— навіть трохи образилась Варвара Павлівна.— Де ж це вони ходять? Марія Іванівна Басова, до чого вже точна людина, і то спізнюється! Де ви таке бачили?

— Ну, сьогодні для неї це не диво.

— Чого ж це саме сьогодні?

— У нашої громогласної Марії Іванівни сьогодні на заводі випробовують новий, майже фантастичний винахід. Тож коли вона і спізниться, це зрозуміла річ.

— А чули ми вже про ці фантастичні винаходи. Нічого, крім неприємностей, з них не виходить,—впевнено сказала Варвара Павлівна.— Якщо в мене через цей винахід обід перестоїть, то я їй цього довіку не прощу.

Іван Семенович помовчав, посмоктав носогрійку, переконався, що все вигоріло, опустив її в кишеню піджака, де просто насипом носив тютюн, набив люльку одним рухом великого пальця, знову закурив і сказав:

— Винахід на винахід не скидається, вельмишановна Варваро Павлівно. Зараз мова йде про справу, яка всю нашу гехніку взагалі дого-

ри ногами погавити може. Там у них, на хімічному заводі, інженер Ігнат'єв таку пластмасу винайшов, що навіть міцнішою за сталь може бути. А до того ж вона прозора, ніби скло. Ви уявляєте собі, що це за матеріал? Автомобіль із пластмаси, літак теж з неї, нарешті, двадцятиповерховий будинок теж з неї — світлий, прозорий, сонячний. І все це легке, дешеве, чисте... Та коли цю пластмасу по-справжньому робити навчатися — чудо буде.

Варвара Павлівна слухала свого співбесідника і скептично посміхалася.

— Натура у вас поетична, Іване Семеновичу, — сказала вона, — от і посивіли вже, а захоплюєтесь, як той студент. Мабуть, у перервах між двома обвинувальними актами вірші ще й досі пишете?

— І так буває, — добродушно погодився Зуб, — вірші ділам не заважають.

— От я і кажу. Для вас все це мрія, фантазія, а я вам просто скажу — я в пластмасовому будинку жити не згодна.

— Колись древні люди, як цеглу винайшли, мабуть, точнісінько так про неї говорили.

— Дякую красенько за порівняння.

— Прошу, нема за що. Але я думаю, нам з вами пластмасові будинки не загрожують. Не стане нашого з вами віку.

— Ну, як там не буде, пластмаса чи не пластмаса, — змінила розмову Варвара Павлівна, — а щоб через неї обід перестоював, то я того не потерплю. Це вже неподобство.

— Оце чиста правда, — сказав Зуб і прислухався. — Чекайте, наче біжить хтось...

Варвара Павлівна заясніла посмішкою і швидко рушила до дверей.

— Біжить! Біжить! І не «хтось», а Любочка. Вже з паспортом.

Любочка влетіла у кімнату, як ураган. Тисячі почувань мінилися на її круглому обличчі з коротким, трохи кирпатим носиком, карими сяючими очима, ледве помітними ямочками на рожевих щоках і трохи роздвоєним підборіддям. Золоте волосся її розтріпалося від швидкого бігу, і вся вона була така радісна, юна, що не замилуватися нею було неможливо. Їй страшенно хотілося поводити себе поважно і статечно, як належить учениці десятого класу, що вже має паспорт, але з того нічогосінько не виходило. Хотілося розповісти все по порядку, як ходила вона до районного відділення міліції і чомусь боялася, що виникне якась затримка і паспорта їй можуть не видати; як хвилювалася, заходячи до кабінету начальника паспортного столу; як тремтіли руки, коли вона брала паспорта і пробувала розписатися, і як нічого з того не виходило; як лейтенант міліції сказав: «Якщо ви будете так боятися, то ніхто й ніколи вашого підпису не впізнає...» І фотокарточка на паспорті здавалась їй дуже невдалою і невиразною. Але сам паспорт... Мрія! Скільки надій і сподіванок пов'язано з цією темнозеленою книжечкою. Вона тепер вже доросла, може поїхати куди хоче, може жити цілком самостійно! Її тепер вже ніщо на світі не злякає.

Все це хотілося розповісти повільно, статечно, щоб усі зрозуміли, яка величезна подія трапилася в Любоччиному житті, але з того нічого не

вийшло. Скільки не примушувала вона себе не поспішаючи йти вулицею, ноги самі зривалися на біг і втримати їх не вдавалося. На сході дівчина злетіла єдиним духом, ускочила до кімнати, весела, невимовно приваблива у своїй коричньовій шкільній формі, і всі її хвилювання вилились у веселий, задьористий вигук:

— Товариші! Кричіть «ура», бийте у литаври, кентаври та іхтіозаври! Дивіться! Заздріть! Я повноправна громадянка Радянського Союзу! Ось мій паспорт. Ура!

— Ура!— лунко, басисто, ніби в бочку, загуdiv Зуб, з великою охотою виконуючи Любоччиного наказу.

Але на Варвару Павлівну цей крик справив зовсім інше враження. Ніби щось вломилося у розміреній, роками визначеній течії життя прокурорської квартири, і щоб поставити все на свої місця, стара строго сказала:

— Тихо ви! От правду кажуть, старе й мале — однаково. Думаєш, як паспорта дали, так вже і кричати на все горло можна? Дзуськи!

— Бабо Варваро, — Любочку зараз спинити не міг би ніхто. — Конституція гарантує мені свободу слова, зборів, демонстрацій і совісті, а ви хочете мені заткнути рота? Не вийде!

І вона стала в позу полум'яного оратора, піднісши вгору ліву руку з розчепіреними і в кількох місцях вимазаними фіалковим чорнилом пальцями.

— Свят, свят, свят, — замахала на неї руками Варвара Павлівна. — Любонько, що це з тобою? Чи ти не захворіла? Хоч би до Івана Семеновича привіталася.

Любочка зразу ж стала серйозною.

— Ох, Іване Семеновичу, пробачте, от я все ще ніяк не можу навчитися повністю володіти своїми почуттями, але неодмінно навчуся. Здрастуйте, Іване Семеновичу.

— Здрастуй, Любонько. Я тобі цукерок приніс на свято.

Дівчина взяла восьмигранну коробку, глянула, і одразу ж всю її серйозність ніби вітром здуло.

— Ой, які смачнющі! Спасибі, товаришу Зуб! Правильно, дорослим людям, як оце я, саме і слід дарувати такі цукерки і оточувати їх всілякою увагою. Це в нашому місті геть усі розуміють. І не тільки розуміють, але й роблять саме так. Лиш тільки вийшла з міліції, тільки ногою на тротуар ступила—і раптом на мою честь салют! Як бахнуло, як гримнуло. Все місто затрусилося! От тільки шкода: білий день, ракет видно не було.

Зуб посмоктав свою люльку, за звичкою двічі затагнувся.

— Так це, значить, на твою честь був салют! А я думав...

— А що це може бути? Звичайно, салют на мою честь, і ніхто, крім вас, вельмишановний Іване Семеновичу, щодо цього ніяких сумнівів не має.

Вона обкрутилася на каблучці і тільки тепер помітила накритий стіл і оцінила мистецтво Варвари Павлівни.

— Боже, яка смакота і красота на столі! — захоплювалася Любочка.— Бабо Варваро, я вас запитую цілком офіційно, де мої предки? Чо-

му вони запізнюються на таке свято? Ввечері буде сила-силенна гостей, півкласу мого прийде, мені ще плаття випрасувати треба... Де Марія Іванівна Басова? Це нечувана річ, щоб директор заводу дозволяв собі так запізнюватись. Я вас питаю — де вони?

— Ти на мене не дуже насадай,— боком йдучи до дверей, відповіла Варвара Павлівна.— Хоч ти і паспорта отримала, а управу на тебе все-таки знайдемо...

І швиденько вийшла, ніби побоюючись, що Любочка перейде у рішучу атаку.

Лагідно посміхаючись, дивився на дівчину Іван Семенович Зуб. Вона дуже подобалася старому прокуророві і водночас викликала незрозумілу тривогу. Поривна, нервова, збуджена, вся напружена, ніби співуча струна, вона надто різко переходила від сміху до зосередженої серйозності, могла несподівано замислитись, обірвавши найцікавішу розмову, могла сказати незаслужено різке слово. Ніколи не можна було вгадати, який настрій буде в неї через п'ять хвилин. Як сформувався такий характер, Іван Семенович Зуб не розумів, хоча частенько над тим замислювався. Про життя свого безпосереднього начальника він знав не так багато, але в сім'ї його бував з охотою і ставився до всіх Малахових дуже приязно. Він знав, що Любочка нерідна дочка прокурора, але намагався в подорожці сімейних стосунків не залазити, цілком справедливо вважаючи це нетактовним.

— Що це ви читаєте, товаришу Зуб, мій дорогий Іване Семеновичу? — запитала Люба, заглядаючи в газету, яку старий тримав у ру-

ках.— А-а-а... Мамину статтю! Я вже читала. Здорово написано. Мені так нізащо в світі не написати! А вам сподобалося? Сподобалося?

Зуб знову пихнув люлькою.

— Сподобалось. Особливо це місце.

— Яке?

— Читай.

Люба взяла газету, кумедно наморщила брівки і, надаючи своєму круглому личку виразу особливої значущості і поважності, прочитала:

— «В наші дні великі відкриття завжди вимагають сміливості, дерзання, бо інакше втрачається найважливіший і неповоротний фактор— час...»— На мить замислилася, вдумуючись у зміст цих слів, ніби осягаючи думку, потім вигукнула: — Правильно! Це значить: в житті треба сміливо йти вперед, а не чекати, доки все ясно стане, як двічі два. Правильно я зрозуміла?

— Твоя мама твердить, що це саме так.

— А ви як думаете?

— Я?— Зуб двічі пихнув люлькою, помовчав.— Це трохи сміливо сказано, але я теж так думаю.

— Отже, так воно і є! Це, безперечно, правильно... Тихо! Товаришу заступник міського прокурора, наближається ваш начальник! Чуєте його директивні кроки? Парад, струнко!

Любочка не помилилася. Відчинились двері— і Володимир Іванович Малахов зайшов до кімнати, тримаючи в руках важкий букет осінніх жовтобагряних квітів і величезну коробку цукерок. І те і друге він з розгону кинув на тахту, сам швидко підійшов до Люби, обняв її і закружив ніби у вальсі, примовляючи:

— Вітаю, вітаю, вітаю, тисячу і ще один раз вітаю.

Він був, видно, дуже сильний, бо Любоччині ноги зразу ж відірвалися від підлоги, вона летіла мовби підхоплена вітром і весело сміялась.

Телефон задзвонив різко, настирливо. Малахов поставив Любу на підлогу і, не випускаючи її з обіймів, взяв трубку.

— Так, Малахов слухає,— все ще сміючись, сказав він.— Здрастуйте, товаришу Гупало. Чого настроїй хороший? Родинне свято. Що? В справі Каюкова? Ну!.. Товаришу Гупало, ви слідчий чи не слідчий? Дала вам держава права чи не дала? Чого ж ви боїтесь їх застосовувати? Все. Бажаю успіху!

Поклав трубку і махнув на неї рукою, ніби заворожив, щоб більше не дзвонило, і знову взявся до дочки.

— Ну, Любонько, тепер ти у нас громадянка з паспортом, повноправна, відповідальна людина. Ще раз вітаю і бажаю тобі у твоєму дорослому житті багато щастя і радощів.

— З точки зору усіх прокурорів я вже повинна відповідати за свої вчинки.

— Ну, тут, мабуть, особливо радіти нічого,— озвався Іван Семенович Зуб.

— От що правда, то правда,— сказав Малахов.

— Гупало чого дзвонив?

— Хто? А-а-а... Гупало. Та він все не наважиться в справі Каюкова якихось там господарників вилучити. Мене запитує, а я справи не знаю. Та хай вони скажуться, всі ці справи! Не будемо про них говорити. Сьогодні Любоч-

чин день, і всі на світі справи заборонені! Де Ганна? Де Марія Іванівна?

— Немає ще. Запізнюються,— мало не трагічно відповіла Варвара Павлівна, з'являючись на порозі, і всі зрозуміли, що це запізнення для неї, як гострий ніж у серце.

— Нічого, Варваро Павлівно, не горюйте, зараз ми їх підженемо. Начальство ніколи не спізнюється, воно затримується, про це забувати не слід. Ага... Любочко, це тобі цукерки, а от це...— він витяг з кишені невеличку червону коробочку, поклав собі на долоню, другою рукою кілька разів змахнув над нею, ніби збираючись показати дивовижний фокус, потім легко відкрив кришку.

Маленька золота каблучка з чималою бірюзинкою виглянула на світ зі своєї синьої оксамитової схованки. Любочка аж руками сплеснула від несподіваної радості. Ця перша в житті скромна дівоча каблучка була ще одним свідченням того, що Люба — вже доросла. Є чим пишатися.

— Каблучка! — вигукнула вона. — Спасибі, Володимире Івановичу.

Почервонівши від щастя, вона взяла золотий перстень, швидко наділа на пухкого пальчика, відставила руку, глянула...

— Як влип,— засміявся Зуб.

— Так, точно, ніби за міркою,— дивувалась Люба.— Я і не мріяла...

— У шістнадцять років саме час мріяти, — сказав Малахов.— А квіти оці мамі. Постав їх, Любонько, у глечика.

Дівчина кинулася до квітів так, ніби взагалі

вперше в житті їх побачила. Важкі блідофіалкові хризантеми і холодносині айстри дивно контрастували в цьому букеті з багряними маїорами і ясночервоними, мов полум'я, сальвіями. Букет грав усіма відтінками осінніх барв, дивитися на нього було приємно.

— Зараз я їх у водичку поставлю,— сказала Люба.— Боже, які гарні квіти. От мама зрадіє! Володимире Івановичу, ти справжній джентльмен!

І, сама не знаючи, скільки радості завдала вона Малахову цими словами, швидко вибігла на кухню.

Володимир Іванович глянув їй услід і тепло посміхнувся. Обличчя його в ту мить було на диво добрим, мало не натхненним.

— Варто для цього жити, Іване Семеновичу, — тихо сказав він. — Хороше, дуже хороше дівча. Ну, що ж, давайте будемо маму розшукувати.

Він підійшов до телефону, все ще посміхаючись, все ще занурений у свої власні найпотаємніші почуття. Його вродливе випещене обличчя сорокалітнього чоловіка, який звик щодня чисто голитися, було задуманим. На великі карі очі ніби ліг одсвіт далекого полум'я. Йому було дуже хороше в ці хвилини. Він провів рукою по високому, ще збільшеному залисинами, чолу, ніби відганяючи якусь думку і не наважуючись її зовсім відігнати. Потім узяв трубку.

— Редакція? Ганну Кирилівну Малахову можна попросити? Вже пішла? Літучка була. Ясно. Пробачте за турботи. Дякую.

Опустив трубку і весь ще у владі тих, дуже

приємних думок, пройшовся по кімнаті, неспішно ступаючи міцними ногами у м'яких хромових чоботях, потім спинився перед Зубом, заклав руку за широкого шкіряного пояса, яким було підперезано тонку габардинову гімнастюрку, і сказав:

— Вже вийшла з редакції, отже, скоро буде. Літучка була. Видно, гаряча літучка, коли так затримались...

Ще раз пройшовся по кімнаті, легко несучи своє налите силою і здоров'ям тіло. Він ніколи не був військовим, але завжди ходив у напіввійськовому одязі, тримався рівно і молодо, не піддаючись першим атакам старості.

— Так, тепер другу даму спробуємо підігнати,— сказав він, знову підходячи до телефону і набираючи номер.

У трубці довго чулися низькі басовиті гудки, але комутатор не відповідав.

— Що за чорт, повмирили чи послули вони там?— Він ще раз набрав номер.— Дивно, адже на комутаторі завжди хтось мусить бути. А ще хвалиться Марія Іванівна — у мене порядок. От і маєш порядок, додзвонитися неможливо.

— Мабуть, вона з заводу вже вийшла,— заспокоїв Зуб.— А телефоністки — це ж діло таке — як ті кози: начальство пішло, тож їм повна воля.

— Мабуть, так. Все це може означати тільки одне — Марія Іванівна скоро буде тут.

— А звичайно буде. Не така людина Марія Іванівна Басова, щоб на Любоччине свято дуже спізнитися, — сказала Варвара Павлівна, яка весь час то входила, то виходила з їдальні, при-

носячи до столу останні дрібниці.— Боже, а де ж хрін зі сметаною?

Сплеснула розпачливо руками і швидко вийшла з таким виразом на обличчі, ніби скоїлося якесь нещастя.

— Ну, а нам, грішним, тимчасом, доки все жіноче начальство позбирається, по малесенькій чарочці не гріх і випити,— сказав Малахов, беручи зі столу пляшку, дві чарочки, тарілку з нарізаним лимоном, шматочки якого визирали з-під білого цукру, і встановлюючи все це на маленькому столику біля тахти.— Саме до обіду матимемо добрий апетит, а щастю Варвари Павлівни не буде меж. До чого вона любить, коли гості добре їдять. Що ж це і справді Марія Іванівна так затримується?

— У вашій сім'ї, оскільки я встиг помітити, про Марію Іванівну Басову, як про бога говорять. Справжній культ особи,— весело поглядаючи на господаря, сказав Зуб і взяв пляшку, принесену Малаховим.— Ого, міцненька штука оцей «КВ»; на фронті колись так наймогутніші танки називалися.

Він обережно налив чарки, взяв свою, глянув на світло, примружився.

— Культ особи?— перепитав Малахов.— Ну, культ не культ, але любимо і поважаємо ми всі Марію Іванівну надзвичайно. Коли б не вона, то ні Ганни, ні Любочки вже, мабуть, давно на світі не було б; коли б не вона, то з Ганною ми б ніколи не зустрілися; коли б не вона... Одне слово, багато хорошого вона для всіх нас зробила.

— От і є готовий тост,— проголосив Зуб.—

Вип'ємо за людей, які нам в житті робили багато добра, за добрих друзів.

— З охотою,— думаючи про щось своє чи згадуючи якісь давно минулі часи, відгукнувся Малахов.

Вони цокнулися маленькими чарочками, проковтнули гарячу, смоляну рідину і закусили холодним свіжим лимоном.

— Так, Марія Іванівна Басова,—вів далі Малахов,— жінка дивної рішучості і сміливості. Хіба ви про це нічого не чували?

— Ні, одверто кажучи, не доводилося...

— Це й зрозуміло, ми всі якось не дуже любляємо ті часи згадувати. А ви уявіть собі сорок другий рік, дні відступу, коли легкодухим здавалося, ніби вже все загинуло. Станція Дебальцево, через яку один за одним проходять останні поїзди... А на перонах люди, перелякані, охоплені панікою. На станцію щогодини налітають гітлерівські літаки, одні відлетять, інші прилетять, а люди все-таки з перонів не йдуть, хоч саме сюди падають бомби, бо єдина і остання надія евакуюватися саме тут. Серед цих людей і Ганна з Любочкою. Тій малій біженці два роки тоді було. Уявляєте?

Він помовчав, дивлячись кудись за вікно, ніби бачив перед собою ту стражденну, забруднену і политу людською кров'ю станцію, її понівечені уламками бомб стіни, ніби бачив натовп жінок і дітей на пероні...

— Мені не доводилось бувати в подібній ситуації, але душевний стан цих людей я можу уявити дуже добре. Страшно навіть думати про це. А поїзди відходять, останні поїзди, ван-

тажені верстатами, машинами, і сісти нікуди, бо все завантажено, закрито, запломбовано... І от приходять на Дебальцево найостанніший поїзд, вивозить дороге хімічне обладнання з Пролетарська. Начальник цього ешелону — Марія Іванівна Басова. Дивної сміливості людина... Ви знаєте, в неї стало мужності просто викинути з кількох вагонів найдефіцитніші матеріали. Я б не наважився на таке, якби був на її місці, мушу це чесно визнати... Набрала вона в ці вагони жінок з дітьми, просто навалом, скільки влізло, і гайда... Тільки й бачили цей поїзд на станції Дебальцево... Коли поїзд рушив, то по вагонах вже не з далекобійних гармат, а зі звичайних автоматів били фашисти. Ще кілька хвилин затримки — і все...

— Справді, смілива жінка, — пустив круглий клубок диму з люльки Іван Семенович. — А під суд її за цю сміливість не віддали?

— Ні, про ті матеріали, може, забули, може, не схотіли згадувати. Завод вона вивезла, за три місяці пустила його на новому місці, хто ж там про якісь п'ять вагонів згадуватиме? А ті п'ятсот жінок, яких вона порятувала, мабуть, до кінця днів своїх Марію Іванівну Басову пам'ятатимуть.

— І в евакуації вони разом були?

— Не разом, але поряд. Басова їх і там втягла. Вона всіх цих евакуйованих жінок зразу до свого заводу пристосувала... Жили вони гірко, в наметах, а все-таки жили і вижили, от що найголовніше.

— І не тільки вижили, а й перемогли...

— Так, і перемогли. Ну, давайте, ще по ча-

роцці за наші перемоги, минулі і майбутні. Що ж це Ганни так довго немає? В такий день і затримується...

— Скоро прийде.

Вони випили ще.

— А де ж у ті часи був Володимир Іванович Малахов?—обережно повертаючись до перерваної розмови, запитав Зуб.— Він там ніяк не міг допомогти?

— Ні. Володимир Іванович Малахов в ті часи навіть уявлення не мав про існування Ганни, все це сталося значно пізніше. Познайомилися ми тільки в сорок сьомому році, вже після війни...

В цю мить двері прочинилися, і спочатку з'явився розкішний малаховський букет, вже поставлений у великий полив'яний глечик, а за ним — рожеве Любоччине личко.

— Ми ці квіти на піаніно поставимо, щоб мама зразу побачила,— сказала вона, вмощуючи глечика на піаніно.— Дивіться, який красивий натюрморт...

І відійшла, дивлячись, як червоні, жовтогарячі і сині квіти відбиваються в чорному, холодному склі полірованого дерева.

— Гарно,— ствердив Зуб.

— А ми до цього натюрморту ще щось додамо,— вигукнула Любочка і зникла.

З ідальні малаховської квартири виходило аж четверо дверей — одні в коридор, другі до спальні, треті на балкон, а четверті у невеличку кімнатку, що була в розпорядженні Любочки. Саме за цими дверима на мить зникла дівчина і зразу ж повернулася, несучи в руках

чималу фотокартку, оправлену в просту, коричнюву, дерев'яну рамку.

— Володимире Івановичу, — трохи збентежено і невпевнено сказала вона, — а батьків портрет я для сьогоднішнього свята теж на піаніно поставлю. Хай він сьогодні з нами буде. Можна?

— Звичайно, — рівним голосом відповів Малахов, і саме ця рівність і безбарвність голосу насторожила старого Зуба.

А Любочці не було ніякого діла до відтінків голосу Малахова, вона швидко взялась порядкувати на піаніно, водночас примовляючи:

— Так. Отут квіти, отут портрет, а отут паспорт, щоб всі знали і бачили. Ну, здається, все.

Вона відійшла трошки набік, глянула на піаніно і залишилася цілком задоволена.

— Краса! — і зразу, як завжди, різко змінюючи тему розмови, запитала: — Володимире Івановичу, ти мамину статтю в сьогоднішній газеті читав?

— Звичайно.

— Правда, здорово написано.

— Здорово.

— Іване Семеновичу, — сказала Люба, — ви знаєте, коли б оголосили, що можна летіти на Марс, а шансів на повернення один на сто, — я все ж полетіла б!

— А я? — запитав сам себе Зуб. — Я, мабуть, теж полетів би, тим більше, що поставлено на карту тут було б не так багато — лише якийсь мізерний хвостик життя.

— Ви напевне полетіли б, Іване Семеновичу, — засміявся Малахов. — Дивлюся я на вас і

в глибині душі заздрю: прожити таке життя, діждатися мало не правнуків, посивіти на роботі і зберегти таку мрійність, таку свіжість почуттів! Хіба тут не будеш заздрити? Комсомольцям нашим з вас приклад треба брати!

— Ми й будемо брати, — сказала Люба і швидко вибігла з їдальні, вигукнувши: — У нас на кухні катастрофа!

І знову Володимир Іванович Малахов провів її теплим поглядом.

— Вогонь, не дівчина, — сказав Зуб.

— Так, — підтвердив Малахов. — І це добре. Я страшенно не люблю тихеньких, з них завжди виходять плітки і міщанки. А Любочка такою не буде. В неї горить усе під руками. Хороша дівчинка, дуже я її люблю, і виховували її ми з Ганною саме так, щоб сміливою, рішучою була. В житті згодиться.

Варвара Павлівна зайшла до їдальні, і на обличчі її лежав уже не стривожений, а просто трагічно-розпачливий вираз. Вже було цілком ясно, що так добре задумана закуска перестоїть і багато від того втратить. Стара не розуміла, чому це господиня з найпочеснішою гостею запізняються, ніяких виправдань тому знайти не могла і, щоб якимось наблизити час обіду або хоч би створити видимість зрушення в цьому напрямку, сказала:

— Як ви міркуєте, картоплю до оселедця вже час варити чи ще почекати?

Вона була і комічна і зворушлива у своєму хвилюванні. Зубові стало їй шкода і водночас він відчув, як йому на язик від однієї згадки про оселедця з вареною картоплею набігає сли-

на. Саме тому відповідь його прозвучала з не-
вдаваним захопленням.

— Чудесна це їжа, Варваро Павлівно, осе-
ледець з картоплею. Студентська закуска, мо-
лодість нагадує. Скажемо чесно — непоганий
смак був у студентів. Аж слинки у мене поко-
тилися. Я гадаю, Варваро Павлівно, вже можна
варити картоплю, ну, скільки вони ще можуть
там швендяти? Десять хвилин, не більше! Ну,
безсовісні, отак запізнитись!

— От що правда, то правда,— Варвара Пав-
лівна запитально глянула на Малахова.

— Безперечно, час варити,— підтвердив гос-
подар, і стара поспішила до своєї картоплі.

— Ще чарочку? — запитав Володимир Іва-
нович.

— Ні, дякую,— відмовився Зуб,— вже до се-
ледчика з картоплею, уявляєте, як піде?

Він підвівся з тахти, пройшовся по кімнаті,
глянув на вулицю через високі балконні двері,
ніби виглядаючи, чи не йде Ганна Малахова,
потім підійшов до піаніно, взяв у руки фото, по-
ставлене Любочкою, і став його роздивлятися.

На фото був зображений кругловидий чоло-
вік років тридцяти у формі капітан-лейтенанта.
Кілька орденів прикрашали його темний кітель.
Обличчя було міцне, енергійне, трохи роздвоє-
не підборіддя підкреслювало його силу. Високе
чоло нависало над темними, уважними очима
людини, цілком зосередженої на якійсь своїй
найголовнішій думці.

Іван Семенович любив такі вольові обличчя і
тому дивився на фото з приємністю. На його
думку, саме такими і мусили бути героїчні ра-

дянські офіцери-моряки. Але це фото збуджувало багато інших думок і асоціацій, і тому, ставлячи картку на старе місце, Зуб лаконічно відзначив:

— Красивий дядько.

— Мені його ніколи не доводилося бачити в житті.

— Загинув?

Малахов мить, тільки одну мить помовчав, але пауза ця була помітною в розмові.

— М-м-м...— мугикнув він, а потім рішуче сказав:— Так, загинув.

— Пробачте, а що означає оте «м-м-м»?— не міг стримати свого зацікавлення Зуб.

Але секундне збентеження Малахова вже минуло, тільки обличчя стало чомусь ніби скривдженим і трохи сумовитим.

— Він загинув. Для всіх нас він загинув завжди в тисячу дев'ятсот сорок шостому році.

— Не розумію, що, його в тюрму посадовили чи закордон утік?— все ще хотів дізнатися старий Зуб.

— Не треба про це розпитувати, Іване Семеновичу,— дуже стримано відповів Малахов, і на обличчі його відбився справжній біль.— Це важка для всіх нас і, на жаль, брудна історія.

Іван Семенович зрозумів, що своїми настійливими запитаннями зачепив неприємні, а може, навіть болючі спогади.

— Пробачте.

— Та ні, нічого особливого тут немає. Звичайна історія, яких тисячі.— І різко змінюючи розмову, Малахов весело вигукнув:— Справжнє неподобство! Де затримується Ганна? Де Ба-

сова? Де всі? Коли я, нарешті, зможу підняти належну мені за законом чарку на честь...

Договорити він не встиг,— вбігла Люба і весело закричала:

— Парад! Струнко! Мама йде!

Підкоряючись цій веселій команді, чоловіки підвелися назустріч Ганні Кирилівні, а Люба знов командувала голосно і дзвінко:

— Товаришу мамо! Частини для параду вишикувано, паспорта отримано, обід на столі.

— Парад, вільно! — скомандувала Ганна, мимохіть підтримуючи давно знайому гру.— Ну, поздоровляю тебе, мій любущий,— обняла вона дочку,— ти тепер у нас вже зовсім доросла. Здрастуйте, Іване Семеновичу, давно вас не бачила і дуже рада.— Ганна простягла Зубові руку і на ходу ледве відчутно торкнулась губами щоки Малахова.— Ох, які квіти чудесні.

— Це спеціально для тебе Володимир Іванович приніс,— оголосила Люба.

— Дякую,— Ганна ледве помітно провела рукою по руці Малахова,— давно вже я таких квітів не бачила. Мушу просити пробачення, Іване Семеновичу, статтю мою сьогодні на літучці обговорювали. Понервувала я... Ще багато морокки у нас з цими проблемами буде... А де ж це Марія Іванівна?

— Володимир Іванович твердить, що начальство ніколи не спізнюється, а тільки затримується. Видно, і сьогодні затрималося.

— На неї не схоже...

— Зараз я ще раз їй нагадаю,— сказав Малахов, до глибини душі обрадуваний стриманою ласкою дружини, і взявся набирати номер.—Що

воно за диво, не відповідає комутатор! Може, там що трапилось?

— Ну, що там могло трапитися? — сказала Ганна, ідучи до спальні.

Вона пройшла повз піаніно, глянула на портрет, поставлений Любою, і ніби спіткнулася на блискучому паркеті.

— А чому тут...

— Це я поставила, — поспішила пояснити дочка, — хай у таке свято і батько з нами буде.

— Гаразд, хай так і буде, — трохи силуванс усміхнулася Ганна. — Нерви такі у мене стали, просто біда. Тільки-но вийшла з редакції, щось як гримнуло, у мене і ноги підкосилися, мало на тротуар не сіла. Атомна бомба, думаю, не менше. А люди йдуть, сміються, виявляється, на четвертій лінії якийсь балон у кіоску газових і мінеральних вод луснув. Ну, що ти скажеш? Та хоч як нанервувалась, а їсти хочеться... Володя, подзвони Басовій ще разочок. Як же в такий день без неї за стіл сідати. Одну хвилиночку, товариші, я зараз.

З цими словами Ганна Кирилівна зникла за дверима спальні. Якийсь час вони помовчали, потім Зуб обережно, випустивши з рота два акуратних кільця білого диму і простеживши, як розпливаються вони в повітрі, сказав:

— Видно, гаряча була літучка.

— У них завжди так, — безнадійно крутячи диск телефонного апарата, відіззався Малахов. — Не відповідає ніхто на заводі; геть звільняти треба таких телефоністок... А журналісти народ язикатий і дотепний — нічого на світі не прогавлять і не подарують.

Варвара Павлівна знову з'явилася на дверях і рішуче запитала:

— А Марію Іванівну будете чекати чи за стіл сядете? У мене все готове.

— Доки ви подасте, Басова і надійде,— відповів Малахов, з усмішкою дивлячись на стару.

— І нічого тут сміятися,— огризнулася Варвара Павлівна.— Коли б у вас так перестояли справи, як у мене обід, знали б ви тоді.

І енергійно потупала на кухню, не маючи ніякого наміру чекати хоч би одну зайву хвилину. Любочка, яка весь цей час сумирно, ніби про щось замислившись, просиділа на тахті, несподівано стрепенулася, засміялась.

— Грізна у нас баба!

— Так, грізна,— сказав Зуб,— а ти себе на її місце постав, була б і ти грізна. Яка ж програма паспортних свят у тебе?

— Обідати з дорослими, тобто з вами, це, звичайно, цікаво, але не найважливіше. На вечерю я свою шкільну компанію зберу. Ми вже не маленькі, ми вже десятий клас, ми вже паспорти маємо, ми вже люди...

— Люди-люди, хоч і не дуже великі, та все ж таки люди,— весело ствердила Ганна, виходячи зі спальні.

За ці кілька хвилин вона встигла вмитися, перевдягтися, і Зуб дивився на неї, не приховуючи свого захоплення. Справді, незважаючи на свої тридцять шість років, Ганна Кирилівна виглядала дуже привабливою і молодою. Вона стояла саме на порозі того складного і болісного віку, коли старість ще здаля, ще дуже обережно, але дає вже знати про своє наближення то ви-

падковою сивою волосинкою, то малесенькою зморшкою біля очей, то несподіваною втомою. Тимчасом боротьба проти наступаючої старості йшла цілком успішно, і тридцяти шести рокам життя ще не вдалося позначитися ні на високій, ставній постаті Ганни Кирилівни, ні на її довгастому, матовоблідому нервовому обличчі.

Іван Семенович дивився на вродливе лице господині і думав, що складне життя все-таки залишило на ньому свої сліди. Вони виявлялися у несміливій, ніби мимолітній посмішці і в тому, як трепетали під час розмови ніздрі рівного носа, і в настороженому, уважному погляді карих очей. Темне, хоч і не зовсім чорне волосся, складене у просту зачіску, було ніби рамкою для цього тонкого обличчя, але саме тут, в цій рамці, прожитим рокам вдалося залишити свій ясновидимий слід: над лівою половиною високого, чистого, жодною зморшкою не позначеного чола видніло пасмо сивого волосся. Воно з'явилося давно, ще тоді, коли юність зазнала гіркий смак життєвого досвіду, і тепер не старило, а може, навіть навпаки, підкреслювало молодість Ганни Кирилівни. Це біле пасмо, мабуть, можна було б якось сховати у темній хвилі темного волосся, але Ганна того ніколи не робила.

Вона зайшла у вітальню весела, усміхнена, вдягнена у дуже просту домашню сукню, і зразу ж її усмішка наче віддзеркалилася на всіх обличчях, такою милою була дружина прокурора Малахова. Він сам дивився на Ганну захопленими очима, в погляді тому побачив старий Зуб глибоке ніжне кохання і порадувався в душі.

— Ну, Володю, що Басова? Що це з нею таке трапилось?— вже запитувала Ганна Кирилівна, гострим оком господині оглядаючи стіл.— Як це на неї не схоже, просто диво.

— Та от бачиш, тут не одне диво, а кілька зразу,— відповів Малахов.— Кручу, кручу, не відповідає комутатор, мабуть, зіпсувався.

— Почекаємо ще трохи, якось не хочеться без Марії Іванівни починати,— вела далі Ганна, все ще оглядаючи стіл.— Боже, а твою улюблену гірчицю і забули поставити. Ну, ми це зараз зробимо.

Вона швидко навела лад на столі, ще раз усе перевірила і лишилась задоволена діяльністю Варвари Павлівни.

— Ну, покажи ж мені свій паспорт, Любчик!

Люба підбігла до піаніно, взяла темнозелену книжечку. Погляд матері весь час невідривно стежив за міцною постаттю дівчини і було тільки одне місце в кімнаті, де він ніби спотикався — це коли доводилося глянути на фото Любиного батька. Ніхто, а найбільше сама Ганна Кирилівна, не змогла б розповісти, чому у неї якісь непрості стосунки з цим добре знайомим фото давно зниклої з її життя людини.

— Дивись, справжнісінький паспорт, от тільки фото якесь дуже маленьке і неправильне. Я тут виглядаю немовби мені десять років, а не шістнадцять, — покаржилась Люба. — Але це нічого, через п'ять років його замінять. Тоді виглядатиму краще.

— Це теж дуже хороше, — відповіла мати.— Все правильно, вельмишановна Любов Сергіївна, тисяча дев'ятсот сорокового року народжен-

ня. А сьогодні у нас вересень тисяча дев'ятсот п'ятдесят шостого. Дітися нікуди, все правильно, шістнадцять років.

— І яких років,— сказав Малахов.— Раніше подій, що припали на ці шістнадцять літ, людині вистачило б на цілих два життя.

В кімнаті запала тиша, це була одна з тих хвилин, коли співбесідникам здається, ніби розмова і не переривалася, так могутньо захоплює їх потік спогадів і думок. Різко вирываючись із цього потоку і повертаючись до теми, яка зараз цікавила його найбільше, Іван Семенович Зуб запитав:

— Що ж такого цікавого було на літучці, Ганно Кирилівно? Дуже лаялися?

— Лаялися? Ні, ми не лаялися, ми сперечалися і ще, мабуть, багато і гаряче сперечатися будемо. Ви знаєте, я ще і зараз заспокоїтися не можу. От минув двадцятий з'їзд, і я бачу, як після його подиху багато чого змінилося в країні, люди стали думати ширше, сміливіше, і те, що раніше здавалося страхітливим чи зовсім недосяжним, зараз вже нікого не лякає. Люди сміливими, дерзновенними стали. Але виявляється, ще є місця, де подиху цього вітру не відчули.

— Чи не захотіли відчути,— сказав Малахов.

— Правильно, чи не захотіли відчути, бо це зачіпає чийсь усталені репутації, авторитети чи звички, дехто не розумів, що боротьба наша не закінчилася двадцятим з'їздом, а йде на повний хід. І в цій боротьбі для нас рік марно витратити — значить програти.

— Так,— повторив Зуб.— «В наші дні вели-

кі відкриття вимагають сміливості, дерзання, бо інакше втрачається безповоротний фактор — час». Хороша думка.

— Я її дуже ясно в усій роботі двадцятого з'їзду відчула і статтю тому написала. Інколи ми боїмося на сміливу пробу піти, кілька тисяч на неї витратити, а втрачаємо на цій справі мільйони, а найголовніше — час.

Вона раптом замовкла, ніби сама себе перебила, і збентежено сказала:

— Пробачте, ради бога, люди добрі. Це я на літучці все говорила, свою точку зору захищала, але й тут спинитися не можу, все мене на промову заносить. Годі! Любонько, ну, де ж це наша Марія Іванівна? Їсти страшенно хочеться.

— Багато ще в тебе гарячих літучок буде, це можна гарантувати,— сказав Малахов.— А думаю я, що ти цілком права. Візьміть, будь ласка, трубку, Іване Семеновичу, — попросив він, очима вказуючи на телефон, звідки почувся срібний дзвіночок.

— Слухаю,— басовито сказав Зуб.— Ні, це не Малахов. Зараз передам. Вас, Володимире Івановичу.

— Поговорю я—і за стіл,— сказав Малахов, беручи трубку, — міський прокурор Малахов слухає.

Він міцно притулив до вуха трубку і, слухаючи, притискав її все міцніше, і обличчя його мінилося на очах. З радісного, безтурботного ставало воно заклопотаним, враженням непідробленим болем. Потім знову стало байдужим, таким, як завжди бувало під час служби, коли нічого

не можна було на ньому прочитати. Ця зміна виразів ні для кого не пройшла непоміченою, і почуття тривоги запанувало в їдальні.

— Так, так, так,— примовляв Малахов майже машинально, і звук цього короткого слівця нагадував падіння каплі, яка уперто і методично довбає камінь.

— Так, так, так,— терпляче слухав свого невидимого співрозмовника Малахов і раптом спитав:— Жертви є? Так, так, так. Гарзд. Буду. Дуже дякую. До побачення.

Встав з тахти, на яку присів розмовляючи, пройшовся по кімнаті і сказав:

— Сідаймо до столу, друзі. Басової, на жаль, не буде.

Він сказав ці слова весело, як говорив і раніше, до цього недоречного телефонного дзвінка, але всі розуміли, що він тільки вдає цілковитий спокій, а насправді Любоччине свято для нього зіпсоване якоюсь неприємною подією. Запитувати про цю неприємність було, може, трохи незручно, але Ганна не витримала:

— Що трапилось?

— Нічого особливого,— вже цілком володіючи собою, своїми словами, виразами, усмішкою, відповів Малахов.— Годину тому стався великий вибух на хімічному заводі. Загинула дорогоцінна апаратура. Збитки, очевидно, величезні.

— Є жертви?— зразу вхопився за найголовніше Зуб.

— Ні, один поранений.

— Тобі зараз доведеться їхати?

— Очевидно, доведеться.

До свідомості Любочки тільки тепер дійшло

справжнє значення усіх сказаних слів. Вона сплеснула руками і мало не заплакала.

— Це ж у Марії Іванівни на заводі вибух?

— Так, — відповів Малахов, — я ж сказав, чекати її нічого, їй, бідолашній, зараз не до свят.

— Ой лихо ж яке! — стискаючи долонями повні рожеві щоки, зітхнула Люба.

— Сідайте до столу, — розважливо сказав Зуб. — У Басової в житті бували вже більші неприємності, та коли всі живі, то біди великої не сталося.

— Прошу до столу, — голосно сказав Малахов, вже відчуваючи, що свято, яке почалося так хороше і мало бути таким веселим, зіпсовано вкрай. — Все буде добре. Не треба хвилюватись.

Широким, упевненим рухом він наповнив іскристі кришталеві бокали.

— Я не піду з цієї кімнати, доки не вип'ємо чарку доброго вина за здоров'я Любочки, за її паспорт, за її щастя, за її повноліття.

РОЗДІЛ ДРУГІЙ

Вікна кабінету директора хімічного заводу Марії Іванівни Басової виходили просто на широке заасфальтоване подвір'я. Видно було величезні, чимось схожі на міх гармошки, коксові батареї, високі холодильники і скрубери, а над всім тим — густе плетиво газопроводів, труб, електродротів, густі клуби пари з коксогасного майданчика і їдкувата, прозора хмарина пилюги, диму і задушних випарів величезного хімічного заводу.

Коли глянути навкруги, то дивним стає повне безлюддя, яке панує на заводському подвір'ї. Десь біля пультів управління сидять інженери або техніки і звичними очима стежать за коливанням тоненьких стрілок на білих циферблатах. А звіддала, — заховані товстими стінами і сталевими засувками, — всім керують слухняні і точні автомати. Тому ніхто не дивується, що тут відносно мало робітників і багато техніків та інженерів.

Того дня кабінет директора заводу Марії Іванівни Басової являв собою трохи незвичайну картину. Можна було навіть подумати, ніби законна господиня назавжди покинула його і тут опинилися випадкові люди, які поживуть трохи в цій великій, обставленій важкими полірованими меблями кімнаті і зникнуть назавжди, залишаючи тільки неясний спогад про себе, не більше.

Костянтин Павлович Ігнат'єв, інженер і винахідник, лежав на довгому, оббитому волохатою рубчастою матерією дивані обличчям вниз, уткнувшись носом і щоками у самісінький куток, і плечі його інколи коротко здригалися, ніби від стриманого ридання чи крайнього обурення. Добре пошитий сірий костюм зім'явся, але Костянтин Павлович на такі дрібниці не зважав.

І справді, було від чого впасти у відчай. Вчора ставився перший дослід, і закінчилася ця історія вибухом, катастрофою, великими збитками. Він віддав роботі над цим винаходом багато років, він ясно бачив у мріях свою пластмасу, прозору, ніби скло, міцнішу від сталі, пластичну і легку для обробки. З неї можна було б

будувати не тільки звичайні літаки, які раптом стали б у кілька разів легшими і потужнішими, але, мабуть, і міжпланетні кораблі майбутнього. Та що там літаки! Мости, будинки, рейки, найскладніші машини,—все можна було б робити з цієї пластмаси! І от тобі маєш! Розвалено півлабораторії. Страшно навіть подумати про це, не те що глянути.

А трапилося це тому, що він, Костянтин Ігнат'єв, дозволив провести дослід раніше, ніж сам думав, передав велику частину роботи в чужі руки! Шукай тепер винного, як того вітру в полі.

З того часу, як він уперше зробив доповідь на технічній раді заводу, у нього з'явилося дивне і прикре почуття, ніби винахід якось віддалився від нього, немовби став не його тільки особистою власністю, а розчинився серед всіх інженерів. Ревно і причіпливо стежив Ігнат'єв за тим, щоб ніхто і ніколи не забував його авторства, і тут скаржитись не було ніяких підстав. Усі працювали саме над «винаходом Ігнат'єва», ніхто не забував згадувати його прізвище, та відчуття якоїсь невдоволеності, відчуженості не зникало ні на мить. Він ніби ревнував до свого винаходу усіх інженерів, які так ретельно допомагали його здійснити, сам часто намагався зрозуміти це почуття, але розібратися в ньому не міг.

Інколи думалося навіть: краще було б, коли б цей винахід почали затирати, коли б на шляху до його здійснення стало б десятків зо три чинуш і бюрократів, коли б доводилось продиратися крізь сотні перепон, бути мучеником за

свою ідею... А тут все йшло на диво легко, швидко. Рік тому на технічній раді Басова оголосила винахід надзвичайно важливим, віддала всі потрібні накази, виділила потрібні кошти. От саме з цього все і почалося. Саме з тієї хвилини, коли Басова все взяла в свої руки і примусила поставити цей ризикований дослід! Ніби не можна було почекати ще три-чотири роки, коли вже ніякого ризику не було б!

Ігнат'єв ще глибше втиснувся обличчям у куток дивана, ніби намагався весь влізти у маленьку шпарку між спинкою і подушкою, заховатися там надійно і міцно. Він не звертав ніякої уваги на присутність в кімнаті ще однієї людини, він був остільки захоплений власними переживаннями, що, мабуть, грому не почув би.

А між тим по діагоналі директорського кабінету, переходячи з пухнастого китайського килима на блискучий паркет і знову повертаючись на килим, рівномірно, ніби маятник, ходила висока білява дівчина. Темні густі брови її зійшлися над переніссям майже в одну лінію і дивно контрастували зі світлою хвилю волосся. Кругле обличчя з повними щоками і ледь-ледь кирпатим носиком, обличчя, створене для веселої сонячної усмішки, було бліде і похмуре. Яскрава фарба на губах, яка звичайно так личила інженерові і науковій співробітниці лабораторії Зої Василенко, зараз здавалася чимось зайвим, недоречним, вона навіть спотворювала вродливе лице.

Склавши руки за спиною, наче роблячи гімнастичні вправи чи не дозволяючи собі зігнутихся, Зоя Василенко енергійно ходила по кабінету.

нету, інколи поглядала на розпростерту постать Ігнат'єва і в такі хвилини гидливо кривила повні губи. Міцні ноги її, озуті в жовті туфлі на низькому підборі і товстенній підошві, ступали підкреслено твердо і впевнено, ніби кожним кроком дівчина підкреслювала непохитність і ясність власних думок і рішень.

Ця німа сцена в кабінеті директора тривала досить довго, може, годину, може, навіть більше. За весь цей час ні Зоя, ні Ігнат'єв не вимовили жодного слова. Тиша порушувалась тільки чіткими кроками. Навіть телефони позамокали — немов всі на світі забули про існування хімічного заводу.

Нарешті Зоя не витримала, спинилася посередині кабінету, руки склала на грудях, саме там, де на блакитному светрі цвіли білі квіти, критично глянула на Ігнат'єва і сказала:

— Між іншим, товаришу винахідник, цілий день лежати в директорському кабінеті — теж не дуже красива позиція. Що з вами? Чого ви розкисли? Повне розгальмування стримуючих центрів? Так? Коли зараз прийде товаришка Басова і застане вас у такій позі розкаяного грішника, заздрити вам напевне не доведеться. Візьміть себе в руки. Так буде краще.

— Ідіть під три чорти, — почувлося звідкілясь ізнизу, ніби з-під диванних подушок.

— Дуже гарно, а головне ввічливо сказано, — не ворухнулась з місця Зоя Василенко. — Отак і будете цілісінький день ниць лежати?

— Я вже сказав вам — ідіть під три чорти, — знову почувлося ніби з-під землі.

— Звичайно, я можу дати вам санаторний

спокій, але виявляєте ви свої почуття більш, ніж смішно, шановний товаришу винахідник. — Зоя знову рішуче заклала руки за спину і стала ходити по кабінету, вже не звертаючи на Ігнат'єва ніякої уваги.

А Костянтину Павловичу слова Зої здалися чимсь схожим на важкі удари. І, власне кажучи, не всі слова, а тільки оці «шановний товаришу винахідник». Йому чувся за ними глум і знущання, насмішка і докір, ніби він один, тільки він, інженер Ігнат'єв, мусить відповідати за вибух. І саме оце почуття, страх відповідальності, примусило його схопитися з дивана, показати Зої зблідле, змучене, майже прозоре лице, де синці під очима залягли, немов глибокі провалля, і вигукнути:

— Смішно? Смійтеся, заливайтесь, регочіть, коли вам смішно! Над цим винаходом я працював п'ятнадцять років! Ціле життя, якщо хочете знати! Ви самі інженер, щось тямите на хімії, ви мусите мене розуміти. П'ятнадцять років!.. Ви маєте рацію — смішно! Я працював і інколи počував себе Прометеєм. А наприкінці, вже зовсім недалеко від мети, забракло витримки, не зміг примусити себе попрацювати ще три-чотири роки. Заманулося швидше побачити свій винахід здійсненим! Це Басова! Це вона спокусила мене поставити цей дослід. Я говорив їй — ще три-чотири роки, і вже напевне не буде ніякого ризику. Вона не послухала. А я піддався спокусі... Так хотілось, так хотілось швидше побачити наслідки своєї праці, своїх горинь, шукань, безсонних ночей.

— Куди ви посілали в молодості свої вір-

ші? — несподівано запитала Зоя.— До кабінету молодого автора?

Ігнат'єв подивився на неї так, ніби раптом уздрів у кімнаті незнайому людину.

— Вірші? Які вірші? — перепитав він, нічого не розуміючи. — Ах, так, в молодості я писав вірші, але це тепер не має ніякої ваги. Які тепер можуть бути в мене вірші, коли все, про що я мріяв, полетіло прахом! Що тепер буде? Я вас запитую? Що тепер буде?

І, не чекаючи відповіді на власне запитання, знову кинувся обличчям униз, на диван, і застиг, охопивши голову руками.

— Що буде? — перепитала Зоя.— Я можу на це питання відповісти вам цілком точно. Буде прозора пластмаса, міцніша за дюралюміній і сталь.

Ігнат'єв знову підскочив з дивана. Його довге, добре виголене обличчя несподівано стало з синюватоблідого багровим.

— Прозора пластмаса міцніша за сталь? — закричав він.— Чорта лисого ви цю пластмасу побачите! Басова вже в прокуратурі, стіну в лабораторії розвалено, ніхто тепер і чути не захоче про мій винахід. Та я сам кілька років нікуди не наважуся поткнутись. Тепер кожен має право сказати: один вибух уже був, досить. І це правильно, розумієте ви, правильно, чорт забери!

— Отже, по-вашому, всі люди на світі боягузи?

— Я сам, розумієте ви, сам так відповів би, коли б до мене з'явився винахідник з подібною репутацією. Та що це я про винаходи базікаю! Тут не до винаходів, тут дай бог живим лиши-

тись, у тюрму не сісти. Боже! — він драматично схопився руками за голову, занурив пальці у рясаве волосся.— Боже! Навіть самі слова — прокурор, тюрма, слідчий — все життя викликали в усьому моєму естві дріж і страх. А тепер у мене якась холодна жаба сидить під серцем... Ви знаєте, які збитки?

— Точну суму збитків ще не підраховано, не турбуйтеся, завтра все буде відомо.

— Отут ви маєте рацію. Турбуватися воістину нічого. Я уявляю досить точно суму збитків! Кількасот тисяч, якщо не півмільйона карбованців! От чого може коштувати державі те, що директор заводу побажав прославитись! От чого всім нам коштує поспішність Басової.

Зоя аж задихнулася від обурення:

— Як ви смієте так говорити про Марію Іванівну? На вашому місці я на неї молилася б!

— А от я не збираюся на неї молитися,— вклоняючись, розвів руками Ігнат'єв,— не збираюся! Досить того, що ви всі з неї зробили для себе якогось ідола. Культ особи, і до того ж, недостойної особи. За що я маю на неї молитись? За компрометацію мого винаходу? Так? Говоріть мені. За що?

— Як вам не соромно. Адже одним із трьох можливих варіантів наслідків цього досліду був саме вибух. Ми всі це знали. І ви в тому числі.

— Можете зараз розповідати це прокуророві.

— Звичайно, коли треба буде, розповім.

— І ви думаєте вам простять розтрату півмільйона карбованців?

— Це не розтрата, це гроші, витрачені на дослід.

— Це мені ви можете так говорити, бо я все знаю, я хімік... А прокурор вам ніколи не повірить!

Він знову рвучко випростався і крикнув:

— Що тепер робити? Що?

— Перш за все, на десяток атмосфер зменшити тиск, а тоді вже вести розмову,— почувся від дверей густий баритон,— а то казани можуть вибухнути, велика аварія буде.

— Сергію Петровичу, як ви посміли прийти? — вигукнула Зоя, кидаючись до дверей.— Вам же неодмінно лежати слід! Не можна ж так.

Костянтин Павлович теж глянув на двері. На порозі стояв високий масивний чоловік. Здавалося, що його великому сильному тілу тісно у грубуватій сірій матерії костюма. Незастебнутий комірчик світлої, дбайливо випрасуваної сорочки вибивався з-під піджака і ніби підкреслював, що про краватку чи про фасон костюма господар думає дуже мало. Роздивитись обличчя інженера Сергія Петровича Боровика зараз було неможливо, бо все чоло, ліве око, частину носа і всю ліву щоку закривала товста марльова перев'язка. Видно було тільки ясноблакитне праве око, неголену щоку і міцне, трохи роздвоєне і випнуте підборіддя.

— Сідайте, Сергію Петровичу,— все ще турбувалась Зоя.— Не можна вам стояти...

— Хто це тобі сказав, Зойко? — запитав, важко сідаючи на підставленого стільця, Боровик.— Розвідка у тебе поставлена неправильно. Так недовго і з курсу збитись. Виявляється, це не рана, а так, щось дуже схоже на рекламу.

Обшивку трохи пропороло, а кості навіть не торкнулось. На фронті не те що в медсанбат, навіть в санчастину не послали б.

Він говорив спокійно і весело, так, ніби рана і справді не завдавала йому ніяких турбот, але Зої Василенко за кожним словом вчувалося важке напруження, ніби щохвилини доводилося Боровикові пересилювати дошкульний біль та ще й усміхатись якимсь неприродно, — однією щокою. Їй захотілось зробити щось дуже хороше для Сергія Боровика, якимсь полегшити його страждання. В тому, що він страждає, дівчина не мала ніякого сумніву. Але що саме зробити, чим зарадити — Зоя Василенко не знала і тому тільки сказала:

— Ні, Сергію Петровичу, так не можна. Це ж рана... Глянути страшно. Мені на вас дивитись, і то боляче.

— Нічого, нічого, Зойко, — знову однією щокою усміхнувся Боровик. — Не такий тепер час, щоб задарма у ліжку лежати...

— А болить дуже? — невгавала Зоя.

— Годі! — прикрикнув Боровик, провів рукою по щоці і відчув уколи міцних щетинок. — Шкода, поголитися ніяк. А про рану можеш не турбуватись, я тобі правду сказав, там тільки трохи зверху пошкрябано. Крові, правда, чимало пішло, та це пусте, грамів триста долили, і — повний порядок.

— Крові? — сполошилася Зоя.

— Так, звичайнісінької крові, медицина цю штуку вже давно знає...

— Так, так... — збентежено вимовила Зоя. — От шкода, я...

Зараз їй здавалося, ніби вона пропустила якусь надзвичайно важливу нагоду в своєму житті. Могла допомогти і не допомогла. Як же це так сталося? Чому вона вчасно не поїхала до лікарні, не запитала?

Боровик зразу помітив її збентеження, і блакитне око його стало ніби ще світлішим.

— А що було б, якби знала?

— Ні, ні, нічого,— тепер Зоя прагнула тільки одного — приховати свої почуття, щоб ніхто, навіть сам Боровик не міг їх відгадати.

— Хороший ти чоловічок, Зойко,— засміявся Сергій Петрович.— Дурнувата трошки, та це не біда. З часом мине.

— Ні, не мине, — спалахнула Зоя, вона не терпіла, коли хтось починав говорити з нею у такому тоні.— Мені вже двадцять п'ять, і я прошу... про це не забувати!

— Добре, не забуватиму,— відповів Боровик.

Він, мабуть, з хвилину дивився на простертого на дивані винахідника, ніби вирішуючи, що зараз слід зробити, потім трохи поправив бинти на голові і сказав:

— Слухай, винахідник, а ти так і лежатимеш, носом у диван, в позі класичного розпачу?

— Краще не зачіпайте його, Сергію Петровичу,— сказала Зоя,— хай лежить. Людині важко, можна зрозуміти...

Ці міркування не справили та й не могли справити на Боровика ніякого враження. Весь сповнений енергії, він не терпів людського безсилля. Воно здавалось йому чимсь ганебним, неприпустимим для справжньої людини.

— А що це за недоторкана особа, щоб її не

чіпати?— гримнув він.— Вставай, винахідник, я тобі зараз інтересну історію про морського царя Нептуна розповім.

Ігнат'єв не ворухнувся, але ніби з-під дивана почулось:

— Дивись, щоб тобі не довелося історію про міського прокурора Малахова почути.

— Про Малахова? З охотою почую. Мені цього боятися нічого, я людина потерпіла, в мене за кормою чисто.

Ігнат'єв тихо застогнав. Йому страшно було навіть подумати, що зараз він став такою людиною, якою може зацікавитись прокурор. В цьому він страшенно заздрих Боровику, всім людям, які можуть спокійно жити, не думаючи про суд, слідство, прокурорів. Невже і в його житті був колись такий щасливий час? Ні, все це якесь страшне непорозуміння! В усьому винна Басова, а не він, Ігнат'єв, і це дуже легко довести. Але Басова невідомо де, а Боровик тут, поряд, і його спокійну впевненість у непричетності до справи просто неможливо перенести.

— Можеш не сміятися і не торжествувати. надто рано робити висновки,— сказав Ігнат'єв, знову сідаючи на дивані.— Боюсь я прокурорів.

— Боятися їх нічого,— відповів Боровик. — Прокурори до того ж різні бувають. А тут злочину нема, вигадувати його Малахов не стане. Ти зараз переляканий на смерть, трусишся, як овечий хвіст, а для власного заспокоєння язиком плещеш, нічого про прокурора Малахова не знаючи.

— Ну, і що ж,— уперто сказав Ігнат'єв,— нічого я про нього не знаю, знати нічого не

хочу і знайомитися з ним ніякого наміру не маю. Коли маєш таку охоту, можеш сам його вивчати скільки завгодно.

— От і даремно, — уважно розглядаючи зблідле і зім'яте обличчя Ігнат'єва, сказав Боровик. — З твоїх знайомих це був би один з найцікавіших. Ти вчора обідав?

— Ні.

— Вечеряв?

— Теж ні. Мені навіть подумати про якусь їжу гидко. Це тільки ти, з твоїми дубовими нервами у такі хвилини можеш про свинячі відбивні думати. Дуб ти, а не інженер.

— Може бути... А тільки я згадую свого колишнього командира Галахова, той завжди говорив... Хоча до тебе зараз наші земні діла не дійдуть. Не скажу я тобі золотих слів мого командира Галахова. Зою, Басова ще й досі на тій комісії?

Зоя стрепенулася.

— Так, вона пішла на комісію. І наказала чекати. Ми вже все тут переговорили і передумали. Просто вже несила чекати, серце не на місці...

— Я думаю, є про що поговорити, — сказав Боровик, — це ж, мабуть, з півмільйона карбованців хвалою до бога пішло. Слухай, винахідник, а ти знаєш, про що я зараз думаю?

— Не знаю і не дуже цікавлюсь знати, — різко відповів Ігнат'єв.

— Даремно. По-перше, я думаю, що ввічливим не шкодить бути навіть погорілим винахідникам...

— А по-друге? — не витерпіла Зоя.

— А по-друге, цей дослід нам негайно треба поставити знову. Запасна апаратура у нас є, стіну в лабораторії за два дні відремонтують, чого ж чекати?

— Ідіот,— простогнав Ігнат'єв, — безнадійний, спадковий ідіот.

— Звичайно, це може бути,— ніщо в світі не могло вивести Боровика зі стану надійної рівноваги.— Але, незалежно від мого розумового стану і здібностей, дослід удруге треба ставити неодмінно. Це ясно.

— Замовкни!— істерично вигукнув Ігнат'єв.

Для нього тепер навіть сама думка про повторення досліду була більш ніж страшною, просто неприпустимою. Згадувати хвилини, коли почався дослід, коли стався вибух, було жахливо до нестями. Зараз він прагнув тільки одного — якось виплутатись, не дуже скомпрометувавши свій винахід, з цього скрутного становища, а там, коли все забудеться, повернутись до дослідів, помаленьку, тихенько, не привертаючи нічиєї уваги; все підготувати, а років через чотири або п'ять знову заговорити про цю пластмасу, вже не як про фантастичний винахід, а як про реальну дійсність. І раптом, на тобі, з'являється оцей Сергій Боровик і замість того, щоб покайнно мовчати і самокритикуватися, починає вимагати нових дослідів, які вже напевне не вдадуться і, більше того, зганьблять саме ім'я Костянтина Ігнат'єва.

— Замовкни!— ще раз вигукнув він високим, напруженим голосом.— Зараз тільки падлюка може ставити питання про повторний дослід.

— Та-ак,— протягнув Боровик,— видно, тебе цей вибух і справді перелякав на все життя. Але мушу тобі сказати, що це від тебе тепер вже не залежить. Запитувати тебе ніхто не стане.

— Що? Ніхто не стане запитувати?

Оте відчуття, яке інколи мучило Ігнат'єва ранише, спалахнуло в серці ніби пекуче полум'я.

— Ти, мабуть, забув, що я винайшов цю пластмасу, що я господар винаходу.

— Не турбуйся, ніхто цього не забув і забувати не збирається. Був ти винахідником пластмаси, ним і залишишся, але тепер це вже справа честі нашого заводу, всього нашого інженерського колективу.

— Боже, які красиві слова! Коли дійде до прокуратури, побачимо, хто відповідатиме, колектив чи хтось інший.

— Не бійся, Ігнат'єв, знайдеться кому відповідати. А дослід неодмінно треба ставити знов...

Саме в цю мить Боровикові здалося, ніби кімната похитнулася чи у стільця раптом почали розм'якати і вигинатись ніжки. Ясновидимою залишалася тільки одна нерухома точка: перехрестя рами широкого вікна, сповненого променів осіннього сонця. Він добре знав, чому з'являється таке відчуття. Це дається взнаки втрата крові, але він не піддається, не піддається — і все. Кулаки міцно стиснулися самі собою, і важко вперлися в коліна — чомусь здавалося, ніби так легше зберегти рівновагу. Всі м'язи напружились, і тіло скам'яніло в одному бажанні: втриматися, не похитнутися. Здавалось чо-

мусь надзвичайно важливим, щоб нічого не помітили ні Зоя, ні Ігнат'єв. За кілька секунд ця слабкість мине і тоді знову можна буде вільно жити і розмовляти.

На мить спробував відпустити кулаки — сонячне вікно похитнулось. Ніби з туману донесли ледве чутні, швидше вгадані, ніж почуті, слова Зої:

— Сергію Петровичу! Вам зле? Не треба більше розмовляти. Все буде гаразд.

— Так, Зойко, все буде гаразд,— наче крізь зуби проціджуючи кожен звук, вимовив Боровик.— Все буде дуже добре. Ти не бійся, нічого зі мною не трапилось.

Тепер він, мов якась стороння людина, стежив за тим, як предмети, ще мить тому запнуті пеленою білого, непрозорого туману, набувають звичайних барв і форм, як міцнішають ніжки стільця, як повертається здатність вільно рухатись і говорити. І, вже відчувши себе зовсім твердо, ніби бажаючи ствердити свою перемогу над хворобою, над самим собою, Боровик сказав:

— Думаєш, Зойко, я з курсу збився? Нічого схожого. Доки кістки цілі, все буде добре...— І знову повторив настійливо і вперто: — А дослід все-таки неодмінно треба ставити знов.

— Маячіння хворої людини, — зло відповів Ігнат'єв.

Боровик глянув на нього, ніби жаліючи чи співчуваючи.

— Нічого ти, Ігнат'єв, у тому досліді, видно, не зрозумів, а то б ніколи такого переляку з тобою не трапилось. Аджє пішла реакція? Пі-

шла! Хіба тобі не ясно — це величезна перемога...

— Перемога, за яку ми всі можемо піти під суд.

— І так може бути, тільки це вже нічого не змінить. Загнуздати цю реакцію ми зуміємо, а найголовніше зроблено.

Останні хвилини перед вибухом ніби заново пройшли перед очима Сергія Боровика. Він ні тоді, ні пізніше не міг зрозуміти, звідки прийшло до нього несподіване відчуття катастрофи. На невеличкому контрольному пульті, де розташувались білі циферблати, жодна стрілка не вщувала наближення небезпеки. І все-таки це відчуття прийшло і, порушивши всі накази Басової, він кинувся вперед, за стіну, майже до самої камери.

Бувають події в житті, коли секунда виявляється дуже великим відрізком часу. Щось подібне Боровик відчув тоді. В десятку частку секунди відбувалися величезні зміни і зрушення, він бачив їх, але якось вплинути, якось попередити їх вже не міг. Мозок міг збагнути те, що творилося перед очима, але руки не могли встигнути виконати всі накази мозку; коли б ще хоч одна секунда залишилась у розпорядженні Сергія Боровика, вибуху не було б. Він розумів це тепер цілком ясно, однак злякався: а може, це розуміння і ясність є лише наслідком рани, нестачі крові? Може, це звичайне маячіння? Тут треба все дуже добре, так, дуже добре перевірити.

Колись, ще під час війни, на Балтиці йому довелося пережити щось подібне. Він ішов на тор-

педному катері, розвинувши повну швидкість, щоб перехопити фашистський конвой транспортів. У морі, непривітному, почорнілому, гуляв шестибальний шторм, і катер мало не стрибав з хвилі на хвилю, гострим носом перерізаючи пінні буруни, то зовсім опускаючись у глибокі долини між двома водяними горами, то злітаючи на увінчані піною вершини. От саме тоді в нього і з'явилось передчуття, що зараз перед катером вирине пливуча міна. І справді, вона виткнула свої смертельні різки саме там, де він чекав. Вони пролетіли на відстані кількох сантиметрів від смерті і, вже віддаляючись, встигли розстріляти чортову рогату потвору. Все це тривало кілька секунд, а може, навіть менше, і пояснити цей випадок Сергій Боровик довго не міг, аж доки один з друзів-командирів не розповів йому про такі секунди ущільненого часу, коли події плінуть одна за одною так швидко, що людські почуття не встигають простежити за ними, і вже не можна зрозуміти, що трапилось раніше, а що пізніше. Спортсмени і військові знають це дуже добре.

Отак було і під час вибуху на заводі. Шкода, не встиг він перекрити другого вентиля, зараз все було б зовсім іншим: і не боліла б стягнена міцними сталевими скріпками шкіра на голові, і вікно не пливло б перед очима, і не було б таким смертельно переляканим обличчя Костянтина Ігнат'єва.

— Так, дуже шкода, не вдалося мені другого вентиля перекрити,— повторив Боровик таким тоном, ніби йому хтось довго і вперто заперечував.

— Досить того, що один перекрили, ніхто не знає, що було б, коли б ще другий...

— А я знаю. Голова моя була б цілою, це напевне, і вибуху не було б. Але це все дрібниці. Найголовніше я знаю.

— Що ти знаєш?

— Я знаю, чому стався вибух.

— Ми всі це знаємо,— тихо сказала Зоя.

Ігнат'єв подивився на обох своїх співбесідників, ніби на малих дітей. От воістину послав йому бог помічників і співробітників! Невже вони насмілюються думати, що знають таке, чого не знає він сам, Ігнат'єв? Смішно і якось навіть образливо. Бувають же на світі такі самовпевнені люди. Але нічого, зараз він поставить на належне місце цього хвалькуватого Боровика.

— Ти говориш так,— глузливо сказав Ігнат'єв,— ніби і справді розумієшся на хімії. Проте май на увазі — тобі ще рано судити про такі високі матерії. Коли ти тільки вступав до інституту, я вже був інженером. І не тобі, людині, яка лише три роки тому одержала диплом, судити про процеси, мало відомі навіть видатним хімікам нашого часу. Дозволь мені самому про всі причини і наслідки роздумувати.

Ні глузливий тон, ні самі слова не справили на Боровика ані найменшого враження.

— Може, дозволю, а може, й ні,— задумано відповів він.

— А це що значить?— наїжився Ігнат'єв.

— Те ж саме. Я вже мав честь тобі доповісти — ці пластмаси вже перестали бути тільки твоїм винаходом.

У Ігнат'єва знову закипіло серце. Чому це всі намагаються якось прилучитись до його винаходу, до його таланту, до його слави? Як йому зробити так, щоб ніхто ніколи навіть мріяти не міг поставити своє прізвище поряд? Як довести, що вони малесенькі, жалюгідні пігмеї, коли рівняти до його, ігнат'євського, таланту?

— Годі!— крикнув він на повний голос, але крик презвучав, як стогін.— Годі! Примазуватись до свого винаходу я нікому не дозволю! Багато вас таких любителів чужої слави на білому світі ходить.

На Боровика цей крик не справив ніякого враження. Він дивився на Костянтина Павловича своїм єдиним відкритим блакитним оком спокійно і поблажливо, ніби наперед знаючи, що може сказати винахідник. Але Зоя Василенко стерпіти таке не могла і вибухнула запально й гаряче.

— Як вам не соромно!— майже пошепки, щоб не зірватися, заговорила вона.— Як вам не соромно про Сергія Петровича і про всіх нас так думати! За ваш винахід весь колектив заводу вболіває, ризикує, переживає, працює, а ви... Невдячна ви людина, от що ви таке,— нарешті Зоя не витримала і з шепотіння перейшла на повний голос, а потім аж на крик.— Про таких, як ви, при повному комунізмі навіть згадки не буде! Не буде!

— Без таких, як я,— гордо сказав Ігнат'єв,— повного комунізму побудувати взагалі неможливо, бо ми мозок сучасної науки і техніки.

— Роздайся, море, жаба пливе,— кинув Боровик.

Від такого зухвальства Ігнат'єв на мить занімів, не знаходячи потрібного слова, і його синюватоблідє обличчя знову стало буряковіти. Як глибоко зневажав він у душі і цього зухвалого Боровика, і навіть зворушливу у своєму гніві Зою Василенко. Ні, мабуть-таки недостойні вони справжньої відповіді, мабуть, краще гордо промовчати, зневажити всі ці дрібні закиди малоосвічених людей, тим більше, що якоїсь належної відповіді він так і не знайшов, а мусить бути ця відповідь убивчою, гострою, як бритва. Проте залишити останнє слово за Боровиком він ніяк не міг і тому крикнув, усвідомлюючи, що це нерозумно, але не маючи сили стриматися:

— Товаришу Боровик, я кандидат хімічних наук і наказую вам замовкнути. Зрозуміли ви? Замовкнути!

Це було нерозумно, смішно, принизливо, але змовчати він не міг, вже сам знаючи, в яке дурне становище себе ставить. Слова самі зірвалися з його язика, і їх не повернеш ні за яку ціну. Чомусь цілком недоречно згадалося прислів'я: «Вилетить, не спіймаєш». От уже дійсно — «вилетить, не спіймаєш».

Боровик глянув на Зою, дівчина — на Боровика, і вперше за довгий час у директоровому кабінеті з'явилася посмішка. Дорого віддав би Ігнат'єв, щоб не бачити спотвореної бинтами і скривленої усміхом щоки Боровика, не бачити фарбованих Зоїних губ, які несподівано розкрилися, показуючи рівні перлини білих зубів.

— Замовкніть! — ще раз крикнув він, вже не володіючи собою.

— Ми й так мовчимо, товаришу кандидат,— поштиво відповів Боровик.

Невідомо, чим закінчилася б ця майже непристойна сцена, коли б Зоя, бажаючи приховати сміх, не відійшла б до вікна і не глянула б на заводське подвір'я. Посмішка зразу зникла з її обличчя.

— Тихо, товариші,— уривчастим голосом сказала вона, хоча ніхто з чоловіків і не збирався щось казати.— Марія Іванівна приїхала.

Ігнат'єв чи то вилаявся про себе, чи то застогнав і знову кинувся обличчям на диван, ніби намагаючись заховатися в глибоку шпарину, де так затишно пахне вовною і пилюгою.

Зоя сіла в крісло біля столу, Боровик теж. Невідступно дивилися вони на широкі, оббиті чорною цетатою двері, за якими вже чулися швидкі, енергійні кроки. От вони наближаються, наближаються, на мить спинились, двері розчинено навстіж, Марія Іванівна Басова стала на порозі свого кабінету.

— Ну, здрастуйте, кого не бачила,— сказала вона, проходячи до свого крісла і сідаючи за стіл.— Ти що, Ігнат'єв, отак і лежиш весь час, боїшся навіть позу змінити? А ти чого тут?— перевела вона погляд на Боровика.— За моїми даними, тобі мінімум тиждень в лікарні спочивати треба.

— Застаріли ваші дані, — похмуро відповів Боровик.

— Застаріли? Добре. Ну, що ж ви сидите тут, журитесь, думу думаєте? Багато надумали?

Говорячи ці слова, вона швидко перебирала й переглядала якісь папери на столі, знайшла,

підписала і відклала набік два листи. Вона вже працювала на повну ходу, не маючи змоги ні на мить лишатися бездіяльною; енергія сповнювала її вщерть, важко було уявити Марію Іванівну Басову без роботи.

— Що там в комісії, Маріє Іванівно? — не-сміливо запитала Зоя.

Басова відсунула набік папери, глянула на дівчину так, ніби згадала чи побачила щось дуже неприємне, встала з-за столу, супроводжувана уважними поглядами, пройшлася по кабінету, підійшла до вікна, якось мить постояла перед ним, дивлячись на заводське, знайоме до найменших деталей, подвір'я.

Осінній ласкавий промінь сонця впав на її сніжнобіле, вже давно посивіле волосся, освітив кругле, повне, вже по-старечому вродливе обличчя, де особливо вирізнялися великі сірі очі під чорними, зовсім не посивілими, а може, навіть і трохи підфарбованими бровами. Незважаючи на свої п'ятдесят п'ять років, Марія Басова стежила за своєю зовнішністю дуже ретельно, і по-значалося це в усьому: в добре пошитому темносиньому костюмі, в вибагливій білій нейлоновій кохтинці, в дбайливо зробленому манікюрі, в малесенькій квіточці, ніби між іншим кинутій у петлицю жакета, нарешті, в кожному русі, коли ясно видно, що людина не дозволяє собі ні на мить опуститися і того ж вимагає від своїх співробітників. Працювати разом з нею було дуже легко і водночас неймовірно важко. Усі знали вимогливість Басової, заочі лаяли її страшенно і боялися, як вогню, проте не могли не визнавати правильності й доцільності її наказів.

Не виконати якесь її розпорядження було просто неможливо,— на хімічному заводі про таке взагалі ніхто не наважився б подумати. «Сама»— так називали заочі Марію Іванівну — вміла вимагати точної роботи, зате вміла і піклуватись про своїх робітників та інженерів. «Людям спочатку треба створити умови для роботи,— завжди говорила Басова,— а після того і найбільший план можна виконати». Умови Басова вміла створювати дуже добре, завод перевищував програму з місяця в місяць.

Але зараз становище було скрутнішим і складнішим, ніж будь-коли, і, може, саме тому вона так довго дивилася на заводське подвір'я, не знаючи, як відповідати на запитання Зої.

— В комісії? — перепитала вона, ніби бажаючи виграти ще якусь мить перед відповіддю. — Нічого хорошого в комісії не було. Чи встряне в цю справу юстиція, не знаю. Там прокурор Малахов, розумний дядько. В обком доповідну записку я написала. Сказали — розберемось...

Ігнат'єв знову рвучко підскочив на дивані і сів, упершись руками в коліна. Очі його блукали, мов у божевільного, обличчя стало зовсім синім.

Зоя чомусь подумала, що за останню годину інженер вже кілька разів то кидався на диван, то знову схоплювався, це здалось їй огидним і недостойним.

— Судитимуть вас, можете бути спокійні, — крикнув Ігнат'єв.— Можете бути цілком спокійні, рано чи пізно, а судитимуть,— він задихнувся від гніву і обурення.— Дадуть вам три або п'ять років і цілком справедливо, по закону.

— Боже, який вибух громадянського гніву, — весело засміялася Басова. — Що це з тобою?

Вона сміялася голосно, заливчасто, а головне, щиро. Зоя вже давно помітила за Марією Іванівною здатність у всякому становищі, навіть найскрутнішому, шукати й знаходити іскорки гумору. Сьогодні цей сміх прозвучав несподівано, але чомусь зразу все поставив на свої звичайні, буденні місця, і навіть майбутнє заводу і самого винаходу перестало здаватися таким грозозовотемним.

— Так що ж з тобою таке? — витираючи мережаною хустинкою куточки очей, знову спитала Басова, дивлячись на Ігнат'єва так, ніби він завдав їй хтозна-якої втіхи. Було в цьому погляді щось дитяче, захоплене, неначе стояв перед нею фокусник і невідомо, що він наступної миті витягне з чорної скриньки.

— Добре сміється той, хто сміється останній, — буркнув Ігнат'єв. — Коли б вам знищили п'ятнадцять років життя так, як розбили ви їх мені, то вам не захотілося б більше сміятись! Як ви можете посміхатись? Адже все загинуло, все! Не вас одну, всіх нас, усіх чисто судитимуть і засудять! А найгірше, що правильно засудять. І ні на які перекручення радянської законності ніхто з нас і поскаржитись не посміє.

Басова відійшла від вікна, сховала хусточку в кишеню. знову сіла до столу, рожевою м'якою долонею провела кілька разів по блискучому склу, ніби хотіла його розгладити.

— Коли ти боїшся тільки слідства і суду, то можеш раз і назавжди заспокоїтись, — сказала вона. — Наказа про проведення досліду підпи-

сувала я, вся відповідальність лежить на мені. Гроші теж давала я. А раз я відповідаю за це діло, то маю намір довести його до кінця, які б громи й хмари над нашою головою не нависали б. Дуже добре, що ви тут. Порадितись нам треба. Зоя, у мене до тебе прохання — одна нога тут, друга там — принеси сюди схему руху інертного газу в усій системі. Ясно?

— Я вмить, Маріє Іванівно.— Зоя вибігла з кабінету.

Тепер Басова дивилась то на Ігнат'єва, то на Боровика і мовчала. Їй здавалося раніше, що знає вона обох дуже добре, знає можливості й обдаровання цих, безперечно, талановитих інженерів, а отже все виявилось інакшим, ніж вона уявляла. Характери людей, їх сильні сторони і слабості завжди найяскравіше виявляються у хвилини небезпеки. За одну годину, проведеною поряд у бою, інколи узнаєш про людину більше, ніж можеш взнати за ціле життя — все виявляється ясно і видимо, як на фотоплівці. Марія Іванівна дивилася на Ігнат'єва і думала про несподіванки, сховані в його душі. Тимчасом чогось незвичайного вона не побачила, такого нападу панічного страху, замаскованого під високий громадянський гнів, можна було чекати й раніше. А що буде далі, невідомо. В усякому разі, можна чекати великих прикростей, але остаточні висновки робити ще рано. Потім погляд її перейшов на Боровика, на його перев'язку. Тут все здавалося міцним і надійним. Інженер викликає до себе зараз і приятель, і співчуття. Не кожен на його місці кинувся б перекривати вентилі. Тепле почуття в серці, раз з'явившись,

вже не зникало, і Басова сказала привітно й весело:

— Ну, яке ж у нас все-таки самопочуття, матросе?

— Самопочуття? А чому постало це питання?

Басова усміхнулась — Боровик завжди залишався сам собою.

— Ну, а все-таки. Одверто.

— Готовий до виконання будь-яких завдань.

— Що в лікарні сказали?

— В лікарні? Нічого особливого не говорили. Шкіру подряпану зашили, крові долили і все, віра якір!

— Так-таки нічого більше й не говорили?

— Ні. Може, і сказали б, але в них нагоди не було. Я там на вічний прикол не швартувався.

Якось нова думка майнула в сірих очах Басової. Боровик зразу ж помітив цю іскорку і, не даючи директорші вимовити жодного слова, заговорив знову.

— Я прийшов сюди сказати таке: цей вибух нам треба розцінювати як доказ правильності усіх наших міркувань і розрахунків. Реакція пішла, а це найголовніше. Дослід треба ставити наново, і цілковитий успіх забезпечено. В цьому сумніву, можна сказати, немає.

— А ти, Ігнат'єв, що про це думаєш?

— Божевілля!

— Отже, погляди високих сторін, як кажуть дипломати, різко розійшлися.

Басова з інтересом поглядала то на одного, то на другого інженера. Здавалось, її тішить ця розмова, дає змогу все глибше й глибше осяг-

нути найпотаємніші думки співбесідників, найприхованіші риси характерів.

— А прокурора ти не боїшся, Боровик?

— Ні, мені його боятися нічого. Коли б я другого вентиля встиг перекрити...

— Коли б ти встиг перекрити другий вентилю, вибуху справді не було б, але мушу тобі сказати — не було б і досліду. Цей вибух дав нам більше, ніж я могла сподіватися. Ясно, Ігнат'єв?

— Хотів би обійтися без таких дослідів.

— Ні, чому ж? І від вибухів не слід відмовлятися, коли вони на користь. Найголовніше, щоб я сама свою правоту знала. Ти маєш рацію, Сергію Петровичу, другий дослід треба ставити неодмінно, але перед тим, як поставити, треба всі висновки з першого зробити і техніку безпеки добре опрацювати. Отже — все підсумувати і ставити знову дослід.

— А якщо знову невдача? — запитав Боровик.

— Другої невдачі у нас не може бути і не буде.

Костянтин Ігнат'єв несподівано підвівся зі свого дивана і виявився зовсім не таким високим, як здавалося, коли він лежав. Підвівся, акуратно поправив краватку і костюм, зняв з плеча якусь білу пір'їнку, все це не поспішаючи, урочисто, немов готуючись зробити якусь дуже важливу справу. Відсунув крісло, сів до столу і тільки тоді сказав:

— Я дуже радий, що чую від вас ці спокійні, розважливі слова про потребу ґрунтовних розрахунків і висновків з минулого дослідів. Подумати треба, добре, не поспішаючи, подумати.

зважити на всі висновки і тільки після того братися...

— А як ти гадаєш, скільки на це треба часу?

Якусь мить Ігнат'єв мовчав. Тепер він мусив виявити гранітну твердість, поставити на своєму і застрахувати від невдачі не тільки самого себе, але навіть її, оцю надто самовпевнену Басову, яку, десь в глибині душі, він і поважав, і любив. Саме тому, все зваживши, Ігнат'єв оголосив:

— На все це мені потрібно чотири, максимум п'ять років.

— А нам? — люб'язно усміхнувшись, спитала Басова.

— Не розумію, як це — нам?

— Нам усім, колективові інженерів і робітників, які брали участь у досліді?

— Це не змінює картини — від чотирьох до п'яти років.

— А я думаю, це змінює картину, — гримнув Боровик.

— Почекай, — спинила інженера Басова. — Ні, Ігнат'єв, не дам я тобі ні чотирьох, ні п'яти років. Дуже охоче дала б, але немає їх ні в мене, ні в радянської влади. Через чотири роки хіміки всього світу про подібний дослід і думати забудуть. Час нам треба виграти, і не у когось, а у капіталізму, це найголовніше. Звідси висновок — створення такої пластмаси не тільки твоя справа, не тільки твій винахід.

— Як це не мій?

— Заспокойся, ніхто в тебе авторства не забирає. Це вже назріла проблема розвитку світової хімії, честь і хвала тобі, що ти перший до

неї хід знайшов. Мине небагато часу, знайде його і Дюпон, у нього вчені сильні, але того дня ми вже будемо далеко попереду. От саме тому і не можу я тобі дати чотирьох років. Мені ці результати не пізніше як через тиждень потрібні. А від того — працює одна людина чи цілий колектив, картина змінюється дуже відчутно. Адже в тому сила нашої радянської техніки, що один винахідник, в даному разі ти, подає ідею, а цілий колектив її підхоплює, вносить свої додатки і свої винаходи й розв'язує за короткий час такі проблеми, що одинакові за все життя не розв'язати. Ти про це ніколи не думав? Невже ти сам цього не відчув?

— Ви хочете закреслити роль творчого генія людини!

— Ні, не хочу. Я хочу, щоб ти подумав про ці слова.

— Мені тут думати ні про що. Одначе мушу визнати, ви розмовляєте так, ніби сподіваєтеся залишитися в своєму директорському кріслі.

— Ти не тільки нахаба, а до того ж ще й падлюка! — не стерпів Боровик.

— Оце вже не метод суперечки і не той тон, — усміхнулася Басова. — Я попросила б тебе, Сергію Петровичу, думати перед тим, як вибереш потрібне слово.

— А я їх не вибираю.

— Між іншим, це помітно. А щодо директорського крісла, то, одверто кажучи, я сподіваюся в ньому залишитися. Воно мені ще не обридло...

— Маю величезний сумнів... — почав Ігнат'єв.

— А я не маю, — перебив його Боровик.

Марія Іванівна знову глянула на обох, ніби порівнюючи або оцінюючи.

— Ну, годі сперечатися, а то ви ще поб'єтеся, чого доброго.— Рухом руки, повільно опущеної на стіл, вона поклала край усім можливим особистим розмовам.— Перед нами зараз найголовніше завдання — точно і повно визначити всі, я це підкреслюю, всі причини вибуху, а не тільки ті, які вже зараз зрозумілі. Це наше найголовніше завдання.

Ігнат'єв знову сів на диван і розпачливо розвів руками.

— А коли визначите, будете зразу ж новий дослід ставити?

— Спочатку все визначимо, а там зробимо повторний дослід. Відступати нам, по-перше, пізно, а по-друге, немає підстав. Ніякісіньких підстав.

— Абсолютно правильно,— схвалив Боровик.

Ігнат'єв знову пересів до столу. В усіх його поривчастих нервових метаннях по директорському кабінету було щось істеричне, розпачливе, мало не трагічне. Боровик подумав, що зараз важко визначити, як буде поводитись Ігнат'єв наступної миті — зарегочеться чи заплаче.

— Не дозволю я вам більше експериментувати з моїм винаходом,— вигукнув Ігнат'єв.— Я його хазяїн! Зрозуміли ви? Я! Я маю право захищати!

— Я вже тобі поясняв, «хазяїне»,— іронічно відповів Боровик,— що цей винахід є справою честі всього нашого заводу. А хто хазяїн, це вже хай наступні покоління досліджують.

— Я не маю наміру чекати наступних поко-

лінь. Я хазяїн винаходу і забороняю все! Зрозуміло? Забороняю.

Басова дуже уважно подивилася на нього, помовчала, щось обмірковуючи, ніби з боку на бік обертаючи і розглядаючи самого Ігнат'єва. Вона хотіла все збагнути і продумати, не поспішаючи з висновком, щоб не помилитись, бо помилку у ставленні до людини вважала найважчою.

— Я тебе, Ігнат'єв, добре розумію,— заговорила вона.— Всі почуття твої розумію, хоч скажу щиро, захоплення чи поваги вони у мене, пробач, не викликають. Але людей треба сприймати такими, як вони є, а не вигаданими, не такими, якими тобі хочеться, щоб вони були. Отже, доведеться нам з тобою працювати, незважаючи на те, подобаємося ми одне одному чи навпаки. Це вже ваги не має, робота всіх помирить. Твоє бажання ще довгі роки над винаходом попрацювати я теж розумію. Дала б я тобі ці чотири роки, але вже сказано — нема їх у нас. Тихого життя можна не сподіватися, це я напевне пообіцяти можу... От недавно в газеті товаришка одна моя, Ганна Кирилівна Малахова, дуже хороші слова написала: «В наші дні великі відкриття завжди вимагають сміливості, дерзання, бо інакше втрачається найважливіший і неповоротний фактор — час». Неповоротний. Подумай про це слово. Для нас,— у нашому світовому змаганні з дюпонами, виграти час — означає виграти все. А ти чотири роки просиш.

— Ну, звичайно,— відповів Ігнат'єв,— дружина прокурора може писати в газеті все, що завгодно. Її до відповідальності ніхто не при-

тягне. А от коли нам з вами до слідчого йти доведеться, то отакими статтями виправдатися не вдасться.

— Статтями виправдуватися ніхто і не буде. Ділами тільки свою правоту можна довести. А стаття, як не кажи, розумна. Все швидко можна відновити: розвалену стіну, апаратуру, прилади, а от коли час втратимо, то його вже ніяким чудом не повернеш, не надолужиш. Тут Малахова тисячу разів права. Ну, де ж та Зойка? За смертю її тільки посилати.

Хвилину в кабінеті тривала тиша. Всі трое думали про одне і те ж, але по-різному, і від того здавалося, ніби між ними повисла неприязнь. Сонце вже котилося до горизонту. Промені його сягали м'якого килима, чітко окреслюючи на ньому світлі прямокутники. Кабінет сповнився тишею. За стінами його, десь отут, зовсім близько, перегукувалися на рейках біля коксових батарей електровози, чулося шипіння випущеної пари; прозорий їдкуватий димок плив над усім заводом, і вся ця звична і знайома музика створювала атмосферу спокою, цілковитої надійності і правильності всього, що відбувається на світі.

Коли Зоя Василенко зайшла до кабінету, несучи в руках цілий сувій синьок, двері навіть не рипнули. Обережно, навшпиньках, боячись порушити тишу чи привернути до себе увагу, вона підійшла до столу і поклала перед Басовою креслення. За хвилини відсутності щось різко змінилося в її обличчі. Стало воно розгубленим, переляканим, очі дивились вниз, ніби чимсь важко перед усіма завинила Зоя Василенко.

— Пробачте, затрималася трохи. Прошу, ось креслення.

Після того вона відійшла в найдальший куточок кабінету, сіла в крісло, зіщулилася, наче хотіла стати зовсім непомітною чи взагалі зникнути. Між нею і столом Басової лежала прозора запона сонячного світла, і саме за нею сховалась дівчина.

Басова розгорнула перед собою на столі широченні аркуші креслень і посміхнулася. Всі вагання зникли. Тут, біля креслень, вона почувала себе, як риба в воді, це була її стихія, її робота, тут для неї не було незрозумілих явищ, і вона в ці хвилини почувала себе всевладною господинею найскладніших хімічних процесів.

Інженери теж потяглися до креслень. У кожного з них уже з'явилися нові, ще не перевірені думки і припущення, і хотілося переконатися в їхній правильності або назавжди відкинути їх. Великі аркуші самі собою звивалися в рурки, довелось притиснути куточки каламарем і пресом. Почалася робота.

Зненацька тишу порушило якесь ледве чутне зітхання чи схлипування. На це ніхто не звернув уваги, але звук повторився — і Басова здивовано озирнулася. Зоя Василенко сиділа в куточку, знітившись, і, прикриваючи хустинкою рота, намагалася стримати ридання, а вони все-таки виривалися, і все тіло дівчини здригалось од напруження.

— Зойко, що з тобою? — кинувся Боровик.

— Здається, плакати нічого. Не терплю, коли люди отак розпускають нерви. Випий води, піди вмийся і приходь сюди,— наливаючи воду

у кришталеву різьблену склянку, наказала Басова.

— Ні, ні, Маріє Іванівно, я вже не буду,— говорила Зоя, стримуючи нервовий дріж.

— Почекайте,— сказав Боровик,— ми на неї гримаємо, а чого вона плаче, ніхто не знає. Хто тебе зобидив, Зойко?

— Ні, ні... Вже все минуло, вже все дуже добре.

Але Басова зрозуміла, що зовсім не все так добре, як хоче вдати Зоя. Вона підійшла до дівчини, взяла її за плечі, майже обняла, і запитала:

— Ну, що таке? Говори. Що трапилось?

— Нічого особливого...

— А не особливого?

— Тільки ви, Маріє Іванівно, не хвилюйтесь, це... Це, напевно, якийсь непорозуміння і все дуже скоро з'ясується.

— Що має з'ясуватись?

— Тільки ви не хвилюйтесь. Я заходила в лабораторію, і там мені сказали...

— Що тобі сказали?

— Півгодини тому заарештували начальника лабораторії.

— Що? — крикнув Ігнат'єв. — Заарештували?

Зоя не змогла більше вимовити й слова, сльози здушили їй горло, губи надулись, і вона тільки кивнула головою.

Ігнат'єв смертельно злякався. У нього огидно і дрібно затрусилась ноги, в роті з'явився гіркий смак жовчі. Захотілось опинитися якомога далі від цього клятого місця, куди скеро-

вано очі невидимих, але від того ще страшніших прокурорів.

— От вам, от вам відповідь на всі ваші розумування,— істерично вигукнув він.— Почалося! Вже арештовують! Де ми будемо завтра? А ви ще дозволяєте собі розкіш думати про якісь повторні досліди! Скоро нам усім за ґратами бути! Всім!

— Тй, істеричко, замовкни! — металево наказала Басова, і Ігнат'єв змовк, ніби захлинувшись останнім вигуком.— Хто наказав заарештувати, не знаєш, Зою?

В душі Басової ще жила надія, що це непорозуміння, яке швидко можна буде з'ясувати, але й ця квола надія Зоя розбила вщент.

— Ордера підписав міський прокурор Малахов. Обвинувачується в злочинному порушенні правил безпеки під час дослідів.

Відповідь ця на Боровика, мабуть, справила більше враження, ніж на Басову. Губи його скривила коротка гримаса болю, так, ніби в цю мить довелось йому пережити пекуче розчарування. Він нічого не сказав, тільки відійшов від Зої і сів до столу.

— Значить, не стримав слова Малахов,— вже міркувала вголос Марія Іванівна,— значить, говорив мені одне, а думав зовсім інше. Не чекала я цього від нього. Шкода.

— Я не вірю, щоб таке Малахов зробив,— став на захист прокурора Боровик.

— Мені теж не дуже віриться, але факти, як то кажуть, уперта річ. Та й перевірити тут все легко. Ти це напевно знаєш, Зою?

— Всі в лабораторії так говорять.

— Гарзд. Перевіримо. Більше ніяких новин не принесла?

— Вам цього мало?

— Добра відповідь,— похвалила Басова. — Ну, що ж, товариші, це все, безперечно, непо-розуміння і дуже скоро з'ясується. Прошу до креслень. Мені треба з вами порадитись. Зою, ти вже заспокоїлась?

— Так.

— Прошу до столу.

Цього витерпіти Ігнат'єв не міг. Басова та-ки доможеться свого, таки запроторить їх усіх у тюремні камери. Тож зараз він мусить сказа-ти все до кінця, поставити всі крапки над «і», врятувати свій винахід, а заодно й самого себе від неминучого розгрому. І робити це треба не-гайно, доки серце сповнене рішучістю, а то зно-ву можуть з'явитися вагання й сумніви, і нічо-го він не скаже. Так бувало вже не раз, але те-пер так не буде.

Він підвівся, відсунув якомога далі від себе креслення і дуже стримано й ваговито почав го-ворити.

— Я хочу сказати вам усім, товариші: я вми-ваю руки. Я мушу вам заявити цілком офіціаль-но — всякі подальші експерименти над моїм ви-находом провадяться тут без мого дозволу, без моєї згоди, я вважаю постановку їх принципово неправильною і технічно необгрунтованою. То-му припиняю роботу і ніякої відповідальності за можливі результати дослідів нести не буду.

Боровикові перехопило подих. Він мав про Ігнат'єва цілком певну думку, і вона не була дуже прихильною, але такого чекати не міг. От-

же, перед ним стоїть боягуз і падлюка. В далекому минулому в Сергія Петровича вже були випадки, коли за хвилини нестриманості, втрати контролю над своїми думками, словами, рухами доводилося платити неймовірно тяжкою ціною, і стримувати себе він уже навчився. Йому вдалося навіть зобразити на губах щось на зразок презирливої посмішки і відповісти крізь зуби:

— Не бійся, Ігнат'єв, ти за цей дослід не відповідатимеш.

Костянтин Павлович не звернув уваги ні на тон Боровика, ні на його слова. Йому треба було договорити все до кінця, забезпечити всі шляхи відступу і раз назавжди порвати з цими, надто небезпечними компаньйонами.

— Я йду,— твердо сказав Ігнат'єв.— І хочу, щоб ви знали, що вам не вдасться таємно провадити якісь досліди, бо відповідні заяви я маю намір зробити в усіх відповідних і відповідальних інстанціях.

— Бажаю успіху,— відповіла Басова.

Саме в цю мить вся сміливість і рішучість Ігнат'єва зникла. Він уже каювся в сказаному і водночас боявся сказати щось інше, якось закреслити з таким трудом вимовлені слова. Він одчайдушно глянув на Басову, на Зою, на Боровика, побачив тільки опущені очі, ніби вони соромились дивитися на нього, з громом відставив стілець і швидко, вже не озираючись, боячись, що його хтось затримає, вибіг з кабінету.

— Як можна так помилятися в людині? — з бодем вимовила Зоя.— Як ми могли так помилятися?..

— Не будемо робити надто поспішних висновків,— сказала Басова.

— Хіба не все ясно?

— Ні, Боровик, для мене ще не все ясно. Хочеться мені в цій людині до кінця розібратися. Чому він такий? Що ми самі в ньому прогавили? Чого для нього не зробили?

— Зараз ви в причинах усіх підлот Ігнат'єва станете звинувачувати себе, нестачу виховної роботи? Так?

— Ні, не стану, але працює він зі мною вже майже вісім років. Був час придивитися. Правда, це були роки відносного благополуччя. Одна критична хвилина може виявити в людині більше, ніж вісім років тихого життя.

Висока тривожна автомобільна сирена пролунала десь за вікнами на подвір'ї.

— Знову щось трапилось? — кинулася до вікна Зоя.

Сирена заквилила знову, вже зовсім близько, і всім стало не по собі.

— Швидка допомога приїхала. Знову у нас якесь лихо.

— Зараз дізнаємось. — Басова взяла трубку.— Чергового інженера. Що там у нас таке? Нічого? Чому карета швидкої допомоги в дворі? Не знаєте? Ніхто не викликав? Дивно. Ну, добре. Дякую. Це, видно, не до нас, на заводі все спокійно,— опустила вона трубку.— А Ігнат'єв... Ну, що ж Ігнат'єв, якщо добре подумати, то це сфінкс без особливої загадки, і не будь він такий обдарований, то й голову сушити не доводилося б. Але ж здібне, стерво, здібне, і так просто відкинути його ми не маємо права.

Ще багато винаходів він може зробити. Чекай, ти куди?

Останні слова вже стосувалися Боровика, який чомусь крадькома, поволі, став пересуватися до дверей, ніби хотів вийти, не привернувши уваги. Запитання застало його напівдорозі; він зупинився, наче пустотливий хлопчисько, захоплений на гарячому.

— Ти куди тікаєш? Теж заяви писати?

— А чому б і ні? — вже подолав своє збен-теження Боровик.— Що ви думаєте, Ігнат'єву можна, а мені дзуськи?

— Я тебе попрошу зараз поїхати додому, лягти і добре вилежатися. Днів зо три, не менше. Ти мені скоро станеш у пригоді, але зі свіжою головою, такою, щоб яке завгодно навантажен-ня могла витримати.

— Згода, Маріє Іванівно. Ця програма мене цілком влаштовує.

В цей час сирена швидкої допомоги зойкнула зовсім близько, десь під вікном, і Боровик знов посунувся до дверей.

— Що за нечиста сила,— розгнівалась Басова, хапаючи трубку.— Чергового інженера. Чого карета швидкої допомоги по заводу гасає? Не знаєш? Мусиш знати. Ніде ніяких випадків не було? Дізнайтеся, чого вона тут людям нерви псує, і подзвоніть мені.

— Пробачте, останнє запитання,— вже біля самісіньких дверей спинився Боровик.— Про те, що мене подряпало, прокурор Малахов з вами теж говорив?

— Звичайно.

— І це вам теж запишуть?

— Начальникові лабораторії вже, видно, записали...

— Ясно,—Боровик уже взявся за ручку дверей.— Ну, товариші, побажайте мені щасливого плавання й попутного вітру, йду сили набираюся...

В двері хтось сильно постукав. Боровик відступив набік, невпевнено, може, навіть злодійкувато глянувши на Басову.

— Не встиг,— тихо проговорив він.

— Чого не встиг? — вже догадуючись, запитала Басова і трохи голосніше сказала: — Зайдіть.

Двері відчинилися, і з'явився високий чоловік у білому, вже добре пом'ятому, халаті і такій самій полотняній, схожій на куховарський ковпак, шапці. Кругле червоне обличчя його аж плямами йшло від напруження і хвилювання. Сиві вуса, які стирчали в боки, ніби намагаючись утекти один від одного, робили це обличчя схожим на малюнки kota в чоботях з дитячих книжок.

— Дозвольте? — громовим басом запитав він.— Санітар другої міської лікарні, Піддубний. Пробачте, врываюся без запрошення, але у нас чепе. Сюди не приходив...

Цієї миті він побачив Боровика і важко сів на стільця.

— Фу-у-у,— ніби ковальський міх, видихнув із себе повітря несподіваний гість.— Пробачте, серце зайшлося. Дозвольте водички випити.

Налив і жадібно випив склянку води, упер в боки здоровенні, порослі білим ріденьким волоссям, кулаки і повернувся до Боровика. В порів-

нянні з санітаром масивний інженер здавався кволим, слабким і чомусь зляканим.

— Нарешті, я вас знайшов,— заgrimів Піддубний,— осьдечки ви. Півміста протралив, мало в міліцію сигналу не дав, аж поки мені ваші сусіди не сказали — держи, Піддубний, курс на завод, там його і знайдеш. Правда, тут він.

— Матрос? — запитав Боровик.

— Не матрос, а старшина другої статті у відставці. Але це для вас не може мати ніякого значення, товаришу Боровик. Сором і ганьба! Хворий таємно, за спиною у вищестоящого начальства, змовляється з санітаркою, викрадає власний одяг, лишаючи дрібні деталі такелажу, як-то галстук, і, мов презрений краболов, вилазить у вікно! Картина!

— У змові з санітаркою? — швидко запитала Зоя.

— Не турбуйся, Зойко, нічого їй за те не буде,— відповів Боровик, ніяково посміхнувся однією щогою і сказав: — Ну, старшина, годі блискавиці і громи даремно витратити. Раз знайшов, значить все: можна їхати.

— І я тебе мушу попередити, Боровик,— тихо сказала Басова (такого її тихого голосу на заводі боялися чисто всі),— якщо ти ще раз зробиш щось подібне, ми з тобою більше працювати не будемо. Такі красені-анархісти мені не потрібні.

Вона говорила тихо, але Боровик знав, що це означає, і тому поспішив запевнити:

— Нічого подібного зі мною більше не трапиться. Це моя помилка.

— Іди.

— Уже йду, йду.

— І не кудись там заяви подавати, а до лікарні.

— Єсть, до лікарні, прямим курсом. Щасливо, Маріє Іванівно, прощай, Зойко. Ану, підтримай мене, санітаре.

Він обіперся на чавунне плече Піддубного і твердо пішов до дверей.

А коли вони вийшли за двері й опинилися в коридорі, Боровик зовсім повис на Піддубному, щоб не зсунутися на підлогу, і спитав:

— Слухай, браток, з тобою так ніколи не бувало, щоб через тебе друзі в смертельній небезпеці опинились?

— Зі мною такого не було і бути не може. Можете йти чи ноші принести?

— Ні, дійду. Ну, а коли б трапилось, що тоді?

— Що тоді? Морський закон гласить: сам погибай, а товариша виручай.

— Правильно, ти, браток, я бачу, моряк солоний.

— Годі розмовляти, поранений, бо вам треба в лікарню. Пішли.

— Уже сунуся, сунуся. До лікарні, браток, ще далеко, встигнемо згадати дещо. Пішли, пішли, поїхали.

Піддубний охопив його за стан, майже доніс до машини. Знову тривожно заревла сирена.

— Поїхав наш Боровик,— сказала Марія Іванівна, провівши поглядом машину з великим червоним хрестом.— Ти знаєш, Зою, море—це загадка мого життя. Поплаває на ньому звичайна, нормальна людина років зо два і вже її не пізнаєш. Стає артистом, хвальком, піжоном...

— Ви не можете про Сергія Петровича щось погане сказати,— запально відповіла Зою.— Він дуже хороший.

— Гаразд, хай буде хороший. Треба тільки, щоб швидше одужав. План такий: зараз я години дві заводськими справами займусь, а точно о четвертій зберемо всю групу, всіх інженерів, які дослід ставили, намалюємо план, і протягом тижня, не пізніше, все має бути, як на тарілочки. Скільки у нас було людей?

— Сімнадцятеро.

— Так, одного заарештовано, одного поранено, один дезертирував. Отже, вибуло троє. Лишилося чотирнадцять. Впораємося, думати є кому. Зою, це вже на твою відповідальність, о четвертій всіх сюди.

— Добре.

Марія Іванівна натиснула кнопку, з'явилася секретарка, почалася звичайна, поточна робота. Точно о четвертій інженери зійшлися до її кабінету.

Відчуття тривоги ще більше згуртувало їх, ніхто не виявляв неспокою. Марія Іванівна розподілила роботу і за годину відпустила всіх, призначивши на завтра таку ж нараду, вже з першими доповідями про наслідки перевірки. Потім секретарці було наказано нікого не пускати і виключити телефон. Басова залишилася в кабінеті на самоті зі своїми думками.

Раніше вона дуже любила такі хвилини, коли можна було посидіти над великими аркушами, заповненими чудернацькими знаками формул і кресленнями апаратів, помріяти про майбутні винаходи, а десь між мріями знайти цілком точ-

не рішення насущного сьгоднішнього завдання. Для неї це завжди були години найкращого спочинку.

Але той вечір навряд чи можна було назвати спочинком. Перед Басовою стояла не якась абстрактна проблема теоретичної хімії, а цілком конкретне питання, відповідь на яке треба знайти негайно, у визначений нею самою жорсткий строк. Проте, зосередитися на роботі їй було дуже важко, думки весь час стрибали в різні боки, перелітаючи з роботи на Боровика та Ігнатєва, а потім зовсім в другий бік — на Малахова, його дружину і Любочку. Так і не довелося Басовій побувати на родинному святі. Вона весь час примушувала себе повертатися до роботи і щоразу важче їй це вдавалось.

Десь далеко-далеко за вікном погас останній світлочервоний промінь сонця. Марія Іванівна натиснула вимикача лампи — і зразу весь кабінет зник у півсутіні, тільки аркуші, окреслені чітким колом ясного світла, біліли на столі.

«Все зроблено правильно! Ми надійні і точні! Ми не підведемо», ніби озивалися до неї креслення. «Зробіть так, щоб нам ніхто не заважав йти своїм шляхом, і ми дамо точно те, що ви розраховували», вторили формули реакцій.

Басова працювала години до дев'ятої, потім рішуче підвелася, потяглася так, що аж хруснули кісточки, склала креслення й замкнула в сейф.

— Ні, без Ляшенка мені не обійтися, це вже ясно,— голосно сказала вона сама до себе і погасила лампу на столі.

Червоний відсвіт від розпеченого коксу тепер сповнював кабінет, і було це сяйво тривожним і зловісним, але Басова давно звикла до спалахів біля коксових батарей і не мала ніякого наміру надавати якогось особливого значення відтінкам світла.

Секретарки в прийомній вже не було. Басова викликала машину, зійшла вниз на подвір'я і кілька хвилин постояла, чекаючи. Це вже були хвилини справжнього спочинку. Їй подобалося знати і розуміти кожен звук, кожен спалах світла на цьому величезному заводі, який вже ніби став її домом, її сім'єю. Їй подобалося уявляти, що відбувається у цих височенних, герметично закритих скруберах і холодильниках або в товстенних, обшитих азбестом трубах, які тягнуться в усі кінці заводу і на землі, і під землею. Це була її стихія, тут вона знала все — людей, машини і процеси.

Підійшла машина.

— До Ляшенка, — наказала Басова, і авто м'яко рушило.

Роман Петрович Ляшенко, секретар парткому хімзаводу, жив в одному з величезних будинків, яких так багато повиростало у ті роки і в центрі, і на околицях. З Марією Іванівною він почав працювати майже зразу після війни, коли вийшов з госпіталю. Спочатку він був начальником цеху, потім став парторгом, і поєднання в одній особі досвідченого інженера і партійного працівника, на думку комуністів заводу, було дуже вдалим. Між ним і Басовою, на подив багатьом, існувала справжня дружба.

— Друзі нерозливовода, — інколи сміялися в

обкомі,— про самокритику чи критику і думати нічого.

Але досвід кількох років роботи ясно показав, що дружба нітрохи не шкодить критиці, і на-смішники замовкли, а потім навіть ставили стосунки парторга і директора за приклад для інших.

В ті дні Ляшенко лежав дома, очунюючи після операції. Війна залишила на спомин в його тілі стільки уламків мін і снарядів, стільки слідів від куль, що лікарі тільки плечима знизували. Ці уламки часто давали себе взнаки: спочатку він терпів, а коли біль ставав нестерпним, доводилося знову звертатися до лікарів, знову лягати на операційний стіл, щоб після операції приєднати до своєї колекції ще один гострий шматочок сталі.

Цього разу операцію робили на нозі, Роману Петровичу довелося лежати тижнів зо два. В той день, коли трапився вибух, він саме вписувався з лікарні. Звичайно, не можна було і думати про те, щоб іти на завод, бо різкий біль пронизував ногу, як тільки на неї ступнеш.

Басову Ляшенко зустрів, сидячи у глибокому кріслі. Перев'язана нога його лежала на невисокому ослінчику. П'ятдесятилітній, сухорлявий і зовсім не сивий, він виглядав значно молодшим за свої роки і, якби не кляті уламки, почував би себе прекрасно. У нього було аж четверо малих дітей і ще молода дружина—«післявоєнне надбання», як він говорив. Сім'я Ляшеноків знала Басову дуже добре, і тому появу її зустрів дружний вереск і сміх дітей, яких мати ніяк не могла покласти в ліжка.

— Просто біда з ними, Маріє Іванівно, — скаржилась Ольга, чорнява тридцятирічна жінка, — не діти, а якісь розбишаки, ніяк я їм ладу дати не можу. Десята година, спати час, — гукнула вона до дітей, які вишикувались по ранжиру, мов жива діаграма.

— А от ми зараз удвох з ними впораємося, — весело відповіла Басова, і кілька хвилин у дитячій кімнаті творилося щось неймовірне.

Хвилин через десять усіх нащадків Ляшенка було розкладено по ліжках і заспокоєно. Басова з'явилась у кімнаті, де сидів голова сімейства, захекана і стомлена, але радісна.

— Це рік, і з ними ніяка сила не справиться, — сказала вона.

— Нічого, впораємося, — засміявся Роман Петрович. — Це вони з моєї біди користуються, а встану, буде дисципліна.

— Вони й тебе подужають, — ось побачиш, — сміялась Басова.

— Сподіваюся, це буде не так скоро, — лагідно відповів Ляшенко і, зараз же, міняючи тему розмови, запитав: — Що на заводі? Августова забрали? Тебе про це попередили?

— Ні, ніхто мене не попереджав. Про всі наші справи я хочу з тобою порадитися. Не Августов мене турбує, його випустять, це ясно... Але є справи важливіші, і я хочу разом з тобою все продумати й перевірити.

— Ех, невчасно я зліг, — скаржився Ляшенко. — Ну, та нічого не вдієш, може, я тобі і поранений допоможу чимось.

— Безперечно, — переконано відповіла Басова. — Послухай мене і якщо я десь неправа або

щось плутаю, перебивай зразу, не зволікаючи, бо потім забудемо.

— Договорилися.

— Всім ясно, що у нас зараз на заводі творяться важливі діла, і цілковиту відповідальність за них несую я. Чий винахід ми провадимо у життя, це, кінець кінцем, ваги не має, і особисті якості винахідника — річ не така вже важлива.

— Але приємніше, коли він чесний, а не підлий чоловік.

— Ти вже все знаєш?

— Ні, далеко не все. Я тебе слухаю. Як відомо, першоджерело — найкраща інформація.

— Говорити я хочу не про Ігнат'єва, а передусім про себе. Недавно пройшов двадцятий з'їзд партії, і я зрозуміла його постанови як заклик до широкого, нечуваного розвороту творчої роботи, коли наука і техніка в нашій країні мусять розквітнути так, що ніякій Америці і не снилось. Без цього не можна виконати наших планів, вони спираються на нову техніку, це ясно.

Басова спинилася, якусь мить помовчала, трохи збентежено поглядаючи на Романа Петровича, потім сказала:

— Ти мені пробач, все це звучить як офіційна доповідь, але я хочу перевірити сама себе, і тобі доведеться потерпіти.

Ляшенко схвально кивнув головою.

— Я витерплю.

— Перейдемо від теорії до практики. Прийшов до мене Ігнат'єв зі своїм винаходом. Ми всі зрозуміли, що це велике діло, поставили дослід. Закінчився він вибухом. Про можливість

вибуху ми всі знали. Перед нами було три можливості: перше, реакція взагалі не відбудеться. Друге — реакція відбувається надто активно і тоді — вибух. Силу цього можливого вибуху я, правда, недооцінила, це, безперечно, моя провина. Третє — все відбувається точно за розрахунками, і ми одержуємо пластмасу. На практиці стався другий варіант, камера вибухнула. Начальника лабораторії Августова посадили в тюрму за недодержання правил безпеки. Відповідальність за це лежить і на мені. Ось тут-то й починаються мої вагання. Саме тому я прийшла до тебе.

Вона помовчала, стараючись найточніше зібрати і сформулювати свої думки. Півсутінь стояла у кімнаті. Роман Петрович сидів непорушно, вслухаючись в кожне слово Басової. З другої кімнати вчувався тихий голос Ольги:

— Несе мене лис за далекий ліс, за бистрії води, за високії гори, котику-братіку, виручай!..

— Саме тут я задумалась, — вела далі Басова. — Я знала, що вибух може бути. Тепер, коли він стався і в нас є всі дані про хід реакції, я вже знаю, як його позбутись, знаю, як цю непокірливу реакцію загнuzдати. Що ж мені тепер робити? Ставити зразу другий дослід чи повільно, на протязі років, все наново повторити, перерахувати? Маю цілковиту впевненість в успіхові другого дослідy, знаю, що він буде вдалим, і все ж таки вагаюсь. Що робити? Три-чотири роки, які може зайняти ця робота без повторного дослідy — це аж подумати страшно...

— Чотири роки, це вже буде сьома п'ятиріч-

ка... Навіть уявити важко нашу країну через чотири роки,— задумано вимовив Ляшенко.— Багато, дуже багато часу,— він ще кілька хвилин помовчав.— Ти добре сказала про двадцятий з'їзд. Відновлення ленінських партійних принципів, ленінської сміливості, ленінської уваги до друзів, але не забудь, і ленінської вимогливості і непримиренності до ворогів. А звідси вже йдуть і нові наші плани. Я дуже радий, що ти прийшла. Поговоримо, мені самому в цих питаннях теж глибше розібратись треба...

— Значить, ти нічого мені зараз не скажеш?

— Ні, обов'язково скажу. Я знаю правильний шлях і обстоюватиму його перед ким завгодно.

— Чого ж ти замовк? Що мені завтра робити?

— Починати готувати повторний дослід. Немає в нас чотирьох років...

— Я Ігнат'єву так і сказала.

— Почекай радіти, я ще не договорив. От я думаю про тебе, про характер твій. Скажемо одверто, захоплюватись і людей захоплювати ти вмієш. Та думається мені: а чи нема тут трохи спортивного азарту, коли людина, вже не володіючи собою, стрімголов кидається в хвилю, а раптом пощастить? Такий ризик теж буває.

— Буває,— погодилася Басова.

— Так от я хочу, щоб у ту мить, коли дійде до повторного досліду, навіть тіні такого ризику не було. Авантюру ми припустити не маємо права. Я захищатиму тебе перед обкомом, перед ЦК, перед ким хочеш, коли ти все розробиш зі своїм колективом інженерів, коли дослід ви поставите на вищому рівні, ніж перший, коли ви-

ключите будь-які неприємні випадковості. Це вже другий, а не перший дослід — різниця велика. Невдачі тут бути не може. І я перший вдарю і боляче вдарю тебе, якщо в ім'я власної репутації ти полізеш напролом, не обгрунтувавши і не зваживши на все.

— Такого не буде.

— Я добре знаю твій характер, Маріє Іванівно,— відповів Ляшенко,— тому й дозволяю собі сказати ці, може, трохи різкуваті слова. Ну, а тепер, коли найголовніше вирішене, розповідай все по порядку, що воно там робиться на заводі,— він ворухнувся і трохи скривився від болю в пораненій нозі.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Костянтин Павлович Ігнат'єв прокинувся, зразу ж підвівся з ліжка і широко розчинив вікно. Свіже ранкове повітря сповнило кімнату, і він мерзлякувато й весело пощупував у своїй легенькій смугастій піжамі. Точність і незмінність режиму була найвищим законом його життя, заporукою довголіття, і ніяка сила в світі не могла примусити Ігнат'єва лягти пізніше одинадцятій і встати після шести тридцяти. П'ятнадцять хвилин гімнастичних вправ з маленькими, схожими на якихось чудернацьких двоголових звірят, гантелями теж входили в неодмінну програму ранку. Потім гоління, умивання і холодний душ. Все це — раз назавжди встановлений і звичайний ритуал, після якого почуваєш себе молодим і сильним.

Мати звичайно встала на годину раніше — і на столі вже стоїть снідання і кава. Життя йде рівномірно і ритмічно, як добре відрегульований годинник, і вторгтися в цей знайомий і звичний світ ми не дозволимо нікому. Шкода, що там, на заводі, грубі і малоінтелектуальні люди не розуміють всієї важливості цих закономірностей, їхній розум не може всього збагнути, а то б вони зовсім інакше ставились до Ігнат'єва, цінили б його краще. Але що вдієш — «несть пророка в своєм отечестве». З цим доводиться тимчасом миритись, та рано чи пізно геніальність Костянтина Ігнат'єва визнає весь світ, і це так само незаперечно, як існування оцього некруто звареного яйця, яке висунулось із блакитної фарфорової чарки і ніби просить, щоб по ньому вдарили ложечкою.

Від цієї думки Костянтин Павлович усміхнувся, і посмішка ця зразу відбилась на стомленому і стривоженому обличчі матері, яка сиділа з другого боку столу. Софія Григорівна все життя своє присвятила тільки синові. Чоловік її, відомий лікар, помер десь у середині тридцятих років, коли Костя вже був студентом, тому всі двадцять чотири години на добу Ігнат'єва турбувалася тільки про сина, про його зручності, про розвиток його безсумнівної геніальності. Для неї Кость був богом, вигаданим чи справжнім — це було байдуже, якому вона поклонялася несамовито.

Це преклоніння Костянтин Ігнат'єв сприймав більш ніж доброзичливо. Ніде не говорили про його геніальність, тільки дома він повсякчас чув про неї, і це було дуже приємно. Всюди

його змушували працювати і робити чи вивчати речі, які йому не подобалися, зате дома він од усього цього був вільний: тут можна було робити тільки те, що хочеш. Мати створила довкола нього затишний і зручний світ, де всі його бажання передбачено й попереджено, де можна ні про які життєві дрібниці не думати.

Софія Григорівна зовсім не думала про нерозумність і неприродність такого виховання в наш час. Вона вважала за свій святий обов'язок сприяти розвиткові сина-генія, і для цього не шкодувала ні часу, ні сил.

Грянула війна, завод, де вже працював тоді Костянтин Ігнат'єв, евакуювався до Сибіру, і мати знову знайшла можливості зробити для сина невідчутними всі нестатки. Її не турбувало те, що в сина нема друзів чи коханої. Навіть навпаки, вона завжди вміла довести, що молоді люди, які його оточують, остільки нижчі за нього в своєму розвиткові, що водитися чи приятелювати з ними просто нерозумно.

Того ранку Ігнат'єв почав сніданок у незвичному мовчанні. Розмова однаково мусила кінець кінцем зійти на заводські події, а згадувати про них не хотілося. Нарешті, коли гаряча кава вже парувала у склянці і довелося хвилину почекати, щоб не опекти губів, Ігнат'єв сказав:

— Воістину чудні діла твої, господи, на цьому світі. Ти знаєш, мамо, я ніколи не думав, що люди можуть бути такими нерозумними, нахабними і нетактовними. А головне, мене дивує їхня самовпевненість. Вони хочуть зробити роботу, яку навіть я не в силі зразу осягнути. Я не знаю, як врятувати їх від провалу? Адже моє

ім'я, хочу я чи не хочу, однаково пристебнуте до цього винаходу, вони призведуть до ще одного вибуху, а тінь ляже на мене. Що мені зробити, як ти гадаєш, мамо?

Тільки-но Ігнат'єв почав говорити, Софія Григорівна застигла, вслухаючись в кожне слово, у кожну, бодай незначну, інтонацію. Все для неї мало величезну вагу. Вона знала, що Кость уже сам вирішив, а радиться з нею, щоб виявити свою увагу, і це сповнювало і радістю, і гордістю.

— Може, написати листа в газету? — нерішуче запитала вона, підсуваючи синові сухарики.

— Це добре було б, але не вмістять. Треба зробити якось так, щоб, не відмовляючись від винаходу, я не відповідав за їхні безглузді досліди. Дивні люди, вони хочуть благесенькими струмочками своїх кволих знань замінити мої знання, мій досвід. Знаєш, мамо, може, це трохи і нескромно з мого боку, але інколи я почувую себе величезною рікою знань і досвіду. Ще я не знайшов точки прикладення своєї сили, але знайду, неодмінно знайду. Волга теж тисячоліттями не знаходила простору для своєї сили.

— Це нехороше порівняння,— заперечила мати.— Волгу просто загнуждали і примусили працювати. Я ніколи не дозволю, щоб з тобою трапалося щось подібне.

— Порівняння, може, і невдале,— посміхнувся син,— але великим вченим, винахідником я все-таки буду, скільки десятків басових не опинилося б на моєму шляху. Рано чи пізно мене

визнає весь світ, і тоді я не пускатиму Басову навіть на поріг своєї приймальні.

Він допив кофе, відсунув склянку, підвівся з-за столу.

— Важкий і неприємний у мене сьогодні буде день; побажай мені успіху, мамо.

— Від щирого серця, синочку,— Софія Григорівна навіть просльозилася, цілуючи сина на прощання. Як хотіла б вона прийняти на себе всі приготовані для нього удари, захистити його від неприємностей, від злих людей, від...

Додумати вона не встигла, стукнули двері, син вийшов з дому, спустився сходами на подвір'я, відімкнув гараж, любовно торкнув рукою новісінького зеленого «Москвича» (нічого, нічого, почекайте, люди, колись найпрудкіша машина стоятиме тут у гаражі) і виїхав на шосе. Машина сунулася повагом — потік людей і автомобілів прямував до заводу, швидко не поїдеш. Та, незважаючи на те, що про спізнення не могло бути й мови, Ігнат'єв поспішав і нервував. Йому не подобалося бути у владі цього людського потоку, який нав'язує тобі свою волю, свій темп руху, свій напрямок. Він хотів вирватися і навіть спробував це зробити, звернувши на паралельну вулицю, але вона вела вбік од заводу, і через два квартали довелось знову повернути до головної магістралі, та ще й чекати кілька хвилин, доки міліціонер ласкаво дозволить тобі ринути в цей осоружний тисячолик потік.

Нарешті, він все-таки дістався до заводу, поставив «Москвича» в ряд таких же «Москвичів» і «Побед» біля корпусу центральної лабораторії,

швидко зняв номерок, кинув у скриньку і пішов до своєї кімнати. Про себе відзначив, як мало номерків залишалось на дошці — більшість інженерів уже тут, а може, й додому не їздили, працюють над завданням Басової, чорт би їх забрав.

У своєму кабінеті, де все, до найменшої дрібнички на столі, було знайоме і рідне, він зразу заспокоївся. Одну стіну кімнати займала величезна шафа з книжками; до них він ставився, як до найширших друзів і, перебігаючи поглядом по корінцях, ніби вітався з ними. Друга стіна була скляною, за нею містилася одна з лабораторій, куди вели невисокі двері. Широке вікно виходило в ту частину заводського подвір'я, яке нагадувало парк і все було засаджено молодими каштанами й липами. Крони їхні вже сягали другого поверху, і осіннє, з ярого золота викуване, листя сухо шаруділо і коливалося за вікном.

Ігнат'єв сів до столу, мить подумав, переплів пальці рук, міцно стиснув, аж хруснули кісточки, і, не розплітаючи пальців, уперся долонями в стіл. Так, все вирішено. Хай Басова говорить і робить що хоче, він вестиме свою лінію. Зараз він почне роботу над подальшим удосконаленням винаходу і працюватиме стільки років, скільки буде потрібно. Він надто боляче опікся і не хоче переживати щось подібне вдруге. Він буде гранітно твердий, і ніхто не зіб'є його на манівці. А щоб на серці було спокійніше, він після роботи заїде в прокуратуру і офіційно попередить про свою цілковиту непричетність до дослідів Басової. Так, все ясно, вони мусять ціл-

ком категорично розмежуватись. І годі думати про це. Берімося до роботи!

Він був справді талановитим хіміком, і робота давала йому насолоду. Реакції для нього не були просто мертвими записами на папері. Він відчував повільну, ніби застиглу інертність азоту, буйну, напружену енергію кисню, підступну активність хлору, ядучу силу скромного і зовні такого непоказного йоду, працьовиту надійність кремнію, легковажну зрадливість водню, кипучий натиск металевого натрію і врівноважений спокій заліза. Для кожного з елементів у нього була своя точно визначена характеристика. Реакції для нього були трохи схожими на збройні бої, де хімічні елементи змагаються між собою, щоб створити нову матерію, і всі ці процеси він не тільки глибоко розумів, але і відчував інтуїтивно. Розробляючи свої винаходи, він ніби грався у якусь дуже давно знайому гру, де доводилося зустрічатися зі старими добрими знайомими, дізнаватися про них щось нове, часом несподіване, інколи розчаровуватися в їхній силі чи здатностях, інколи знаходити нові якості. Хімії він присвятив усе своє життя і тому дозволяв собі думати, ніби в цій науці для нього немає секретів. Він уже давно проник у найглибші таємниці складних органічних сполук і в середні віки напевне мав би славу алхіміка, який легко перетворює вугілля на гас, а цукор на каучук. Все це були дрібні, вже давно розв'язані завдання. Прозора пластмаса, міцніша за сталь, тепер володіла всіма його думками, і ні на чому іншому Ігнат'єв зосередитись не міг. Доки не ляже перед ним на стіл шматок цього

матеріалу майбутнього, немає йому спокою. Для цієї пластмаси вже і назва готова — «ігналіт», просто, скромно, і кожен дуже легко може взнати прізвище винахідника. Але назва, і тріумф, і повне визнання прийде згодом, зараз одне — працювати.

Трохи пізніше він кинув роботу, витяг кілька аркушів чистого паперу і довго писав, перечитуючи написане і покусуючи тонкі губи. Раптом згадав, що телефон на його столі цілісінький день мовчить. Всі забули про Ігнат'єва, нікому він не потрібний. Ця думка на мить стривожила його, як важкий камінь, упала в тиху воду. Але розійшлися кола, і все знову затихло, заспокоїлось. Хай не дзвонять, так навіть краще, буде більше часу для роботи. Ще раз перечитав написане, сховав папери до кишені і вийшов з кабінету.

Малесеньке кошеня перебігло йому шлях, коли він підходив до «Москвича», і почуття тривоги від того ще збільшилося, — невдало склався цей день, може, не їхати до прокуратури? Ну, справді, що це з ним діється? Так він скоро, мов та забобонна баба, і по вулицях ходити боїтиметься і через ліве плече плювати почне. До біса всі ці дурниці. Не вірить він ні в яке чортівиння; задавити б це кляте кошеня колами, та воно вже десь зникло без сліду.

Авто знову сунулось у суцільному потоці машин і людей, що прямували з роботи додому, але тепер Ігнат'єва це вже не дратувало, всі думки його були зайняті майбутнім побаченням з прокурором. Як він мусить тримати себе? Які саме слова треба сказати? Їх, мабуть, треба

приготувати вже зараз, заздалегідь, щоб потім не довелося підшукувати, верзучи щось недовладне.

Але потрібні слова чомусь не знаходились, і довелося покласти на випадок і власну винахідливість.

У кабінеті прокурора назустріч Ігнат'єву з крісла підвівся літній сивий чоловік з короткою люлькою в куточку рота. Він дивився на винахідника з гострою цікавістю, ніби давно чекав на його появу.

Кілька секунд вони мовчки придивлялись один до одного, намагаючись з першого погляду оцінити співбесідника, тільки прокурор робив це спокійно, врівноважено, а Ігнат'єв тривожно, хвилюючись; йому здавалося, що все його майбутнє залежить од цього побачення.

— Прошу сідати,— вказуючи рукою на крісло біля столу, запросив Зуб.

— Дякую,— інженер присів на краєчок просторого крісла.

— Слухаю вас, — привітно посміхнувся прокурор.

— Я Костянтин Павлович Ігнат'єв.

— Дуже приємно, я це знаю.

— Так, я інженер Ігнат'єв, я дуже хвилююсь... І прийшов до вас, до міського прокурора, саме для того, щоб восторжествувала правда.

— Щоб не було непорозумінь, уточнимо одну деталь, я заступник міського прокурора — Іван Семенович Зуб.

— Для мене це не має значення, я прийшов до вас, як до представника закону... Я інженер Ігнат'єв...

— Так, це ви вже сказали. Мені й раніше доводилося вас бачити і чути про вас.

— Саме маючи на це надію, я і прийшов. Ви чули тільки про мене чи й про мій винахід?

— Про вас у зв'язку з винаходом.

— Я дуже радий це почути, але ви, мабуть, також знаєте про загибель... про страшну катастрофу. Все загинуло! Все! Все вибухнуло і полетіло в пекло до бісової мами! Вся апаратура пішла під три вітри, винахід вибухнув, Марія Іванівна Басова теж...

— Марія Іванівна теж вибухнула?— дозволив собі посміхнутися прокурор, навмисне знижуючи трагічне звучання ігнат'євської мови.— От про це я ще не чув.

— Вибухнула,— не відгукнувся на посмішку інженер.— Звичайно, не в прямому, а в переносному розумінні цього слова.

— Ага, в переносному, ясно,— Зуб все ще хотів трохи заземлити розмову, зробити її конкретнішою.

— Так, вона вибухнула в переносному розумінні слова, а все останнє — у прямому! Все загинуло! У нас на заводі вже працює прокурор, всі говорять, неодмінно буде суд. Марію Іванівну міністр, звичайно, усуне з роботи. Знаю, він вже багато разів націлявся, та підходящого приводу не було...

— А досі ще не усунув?— просто, не надаючи цьому ніякого значення, запитав Зуб, але Ігнат'єв відразу ж спинився.

За цим питанням вчулися йому якісь підводні, нікому не відомі течії, може, натяк на впливові зв'язки Басової в науковому світі, може,

щось інше, ще більш значне і впливове. В усякому разі, голос його зазвучав трохи збентежено і непевно.

— Ні, ще не зняв,— відповів він,— ви вбачаєте в тому якусь особливу ознаку?

— Ні, я в тому нічого не вбачаю. Продовжуйте, прошу.

— Правильно робите. Ніякої ознаки тут немає і бути не може,— ретельно переконував передусім самого себе Ігнат'єв.— Це просто недогляд міністерської канцелярії або технічна затримка. Директором на нашому заводі їй не бувати, в тому нема ніякого сумніву. Мабуть, найкраще їй буде піти кудись на наукову роботу.

— Пробачте, товаришу Ігнат'єв, час у мене трохи обмежений,— м'яко перебив співбесідника Зуб.— Я хотів би почути суть справи, у якій ви прийшли.

Ігнат'єв знову насторожився, намагаючись відшукати за цими звичайними словами якийсь інший, прихований зміст; нічого відшукати не зміг, але спокійнішим від того не став.

— Зараз я вам все розповім. Як би це сформулювати точніше...

— А ви формулюйте, як зможете. Я спробую зрозуміти.

— Гаразд. Зважаючи на те, що у нас на заводі працює прокурор, а начальника лабораторії Августова вже заарештували... Для мене і для всього колективу ясно — буде суд. І я хочу, щоб тінь злочинів Басової навіть найменшим своїм краєчком не впала на мій винахід.

— Тінь злочинів Басової,— задумано повторив Зуб.— Злочинів Басової. Яких злочинів?—

несподівано різко, підводячи на Ігнат'єва свої проникливі очі, запитав він.

Інженер зрозумів: настала саме та рішуча хвилина, коли він мусить у твердості й непохитності позмагатися з гранітною скелею.

— Так, — зібравши всі свої душевні сили, твердо сказав він, — саме злочинів. Іншого терміну для її дій знайти неможливо. Хто штовхнув мене на ці передчасні випробування? Басова.

— А вони були передчасними?

— Безперечно. Хто навіть не подумав взяти дозволу в міністерстві, а пішов напролом, зазнавшись, переоцінивши власні сили і науковий багаж? Басова. Чому вона не спитала в міністерстві дозволу? Бо знала: не дадуть. В сміливості їй відмовити не можна, вона взяла на себе всю відповідальність, але від того її вина не зменшується, а збільшується...

Зуб мимоволі глянув на двері кабінету і побачив на порозі Володимира Івановича Малахова, який стояв і слухав запальну тираду Ігнат'єва. Невідомо було, ввійшов він тільки зараз чи на початку розмови, у всякому разі, інженер, сидячи спиною до дверей, помітити зразу його не міг.

— Я просив Басову дати мені чотири, максимум п'ять років, на проведення розрахунків і великої серії допоміжних дослідів, зробити додаткові теоретичні і практичні роботи, а тоді вже йти на велике випробування, маючи стопроцентну певність успіху.

— Так, продовжуйте, будь ласка.

— Прошу. Я мушу ще раз повторити, не мож-

на заперечувати того, що товаришка Басова надзвичайно смілива; я просто не можу згадати такого ж відважного директора. Але це не міняє справи — на мій винахід лягла тінь, працювати над ним буде надзвичайно важко, Басова за все мусить відповісти.

— Скажіть, товаришу Ігнат'єв, — запитав Зуб, ніби навмисне показуючи Малахову свого відвідувача з усіх боків, — успіх і в цьому першому досліді бути міг?

— Звичайно, міг. Правда, стопроцентної певності не було ні в мене, ні в Басової, але успіх міг бути, більше того, мусив бути. Реакція виявилася активнішою, ніж було передбачено. Треба чекати чотири, максимум п'ять років, а вона мене поганяла, підштовхувала в шию: давайте, давайте, працюйте, працюйте, країні потрібний ваш винахід. Нашим вченим і технікам потрібна така пластмаса; ми мусимо виграти час... І от вам результат. Я пережив повну катастрофу своїх сподівань і надій. А що таке чотири роки у порівнянні з вічністю?

— Чотири роки інколи бувають довші за вічність, — зауважив Зуб, — подій за цей час може статися більше, ніж за століття. Водневу бомбу винайшли за рік.

— Це зовсім інша справа. Там ішлося про безпеку нашої країни. А тут можна почекати, напевне можна. Тепер вона сяде в тюрму і, чого доброго, ще когось, а може, і мене за собою туди потягне. А коли й не потягне, то мене все життя мучитиме совість — адже це вона через мій винахід сяде! За таку величезну розтрату їй не менше кількох років дадуть. Це ж пів-

мільйона державних коштів!.. А я не хочу іти до тюрми.

— А може, ми й намагатися не будемо вас у тюрму садовити?

— Будете. І в зв'язку з цим я хочу зробити вам офіціальну заяву. Для цього я сюди і прийшов. Хочу цілком чітко розмежуватися з директором хімзаводу товаришкою Басовою. Мій винахід — це одне, а дії директора Басової — це зовсім інше. Відповідати за її зазнайство я не збираюся, заявляю цілком офіціально. Прошу, от моя письмова заява. Більше нічого не треба?

— Ні. Все ясно.

— Так, мені теж майже все ясно, — сказав прокурор Малахов, відходячи від дверей і наближаючись до столу.

Раптова поява його налякала Ігнат'єва. Він зблід, але зразу ж опанував себе, підвівся з крісла, простягнув до Володимира Івановича спітнілу від хвилювання руку.

— Ох, пробачте. Ви товариш Малахов?.. Я дуже радий вас бачити. Я не знав, чи слід чекати на ваш прихід, і тільки тому говорив з вашим заступником. Ви ввійшли так несподівано.

— Ні, я тут вже досить давно.

— Пробачте мою неухажність, я так захопився розмовою з товаришем Зубом. Ви її чули?

— Трохи чув.

— Мені слід повторити основні положення чи все більш-менш ясно?

— Мені майже все ясно. Дуже добре, що ви нас відвідали і висловили свої почуття.

Іван Семенович Зуб підвівся з-за столу, поступаючись місцем своєму начальникові, про-

йшовся по кабінету, тричі пихнув своєю люлькою і раптом сказав:

— В тому, що ви прийшли до нас, товаришу Ігнат'єв, одверто кажучи, я нічого хорошого не бачу.

Погляд Ігнат'єва застиг на обличчі Зуба. Що мали означати ці слова? Взагалі йому важко розібрати, як ставиться до нього цей старий прокурор, схвалює його одвертість чи гудить.

— Ні, чому ж,— озвався Малахов,— цей прихід, безперечно, буде для нас корисний.

— От я зараз думаю про вашу, як ви сказали, офіціальну заяву і не можу збагнути, чому ви, замість того, щоб дякувати Басовій за допомогу, за швидке здійснення винаходу, намагаєтесь її втопити?— сказав Зуб.

— Тобто ви натякаєте, ніби я невдачна людина?— вже явно розуміючи неприязнь старого прокурора і ненавидячи його до глибини душі, запитав Ігнат'єв.

— Я ні на що не натякаю, а говорю цілком точні і ясні речі. Ви потрапили у найщасливішу ситуацію, ваш винахід не тільки не затирають, а навпаки, весь колектив підхопив його і здійснює блискавично. Тимчасом ви приходите до нас з такими заявами. Коли б вам таке розповіли, якої б ви були думки про моральні якості тієї людини?

— Товаришу Малахов,— Ігнат'єв набрав гордовитого і цілком неприступного вигляду, — я дуже прошу вас оборонити мене від дивних і безперечно несумісних з високим званням радянського прокурора натяків.

— От за цим ви можете не вболівати, това-

ришу Ігнат'єв,— ввічливо відповів Малахов,— оборонимо, неодмінно оборонимо.

— Тобто ви поділяєте думку вашого заступника?

— Я про це вам нічого не говорив, але замислитись тут є над чим.

— А я йшов до прокуратури, сподіваючись знайти підтримку!— Слова Ігнат'єва прозвучали іронічно, гірко, майже зневажливо.

— У вас не повинно бути ніякого сумніву, ви її одержите,— так само ввічливо і холодно відповів Малахов.— Прошу!

Останнє слово вже було відповіддю на енергійний стукіт у двері кабінету. Двері відчинились, і, увінчана білосніжною, ніби аж трохи блакитною зачіскою, лев'яча голова Басової з'явилася в їхньому високому прямокутнику.

— Можна?— запитала вона, швидким поглядом озираючи Ігнат'єва, Малахова, Зуба і намагаючись одразу ж вірно оцінити і збагнути ситуацію.

— Прошу, прошу, Маріє Іванівно,— запросив Малахов.

— Про вовка помовка, а вовк у хату,— прогудів Зуб.

— Здрастуйте,— підійшла ближче до столу Басова і трохи глузливо сказала:— От не чекала вас тут побачити, товаришу Ігнат'єв.

Почуття небезпеки вже цілком оволоділо інженером. Він гірко каявся в своїх відвідинах, у своєму легковір'ї, в своїй одвертості. Тепер треба було знайти шлях до почесного відступу, а там, хай вони вогнем візьмуться всі ці прокурори, він до них ніколи більше в житті не звер-

неться. І водночас Ігнат'єв вирішив твердо не здавати своїх позицій, він надто довго тримався, щоб зараз дозволити собі якусь легкодушність. Тому відповідь його звучала дуже поважно і гідно.

— Я прийшов сюди захищати свою і вашу честь, Маріє Іванівно. Мені дорога репутація нашого заводу і я нікому, навіть людям, яких я особисто люблю і поважаю, не дозволю її заплямувати. Цю репутацію я буду захищати до останнього слова, до останнього подиху.

— Ура!— неголосно відповіла на ці високопарні слова Марія Іванівна.

Це тихо сказане слово вплинуло на Ігнат'єва, ніби удар батога. Він здригнувся, люто і водночас винувато глянув на Басову, важко ковтнув повітря; гострий кадик його різко ворухнувся на шиї і сховався десь за комірцем. Вже не знаючи, як вести розмову і бажаючи тільки одного, якомога далі опинитися від Басової і Малахова, він міцно вчепився руками в спинку стільця і заговорив:

— Я гадаю, ви візьмете до уваги мою заяву, товаришу прокурор. Я не боюся повторити її навіть перед лицем заінтересованої особи, при Марії Іванівні. Я відмежовуюся від її дій і прошу не ставити долю мого винаходу у залежність від долі директора хімічного комбінату. Це основна суть моєї заяви і — провадячи ваші розслідування — дуже прошу на неї зважити. До побачення, товариші прокурори.

Він відпустив спинку стільця і, намагаючись не зустрітись очима з поглядом Басової і все-таки скоса позираючи в її бік, швидко вийшов

і з насолодою почув, як зачинились двері. Все-таки останнє слово лишилось за ним, він анітрохи не схибив і не відступив від власного рішення і тепер може бути спокійний за долю винаходу.

«Можеш бути спокійний», він сам собі повторив ці слова і зрозумів, як далеко йому до спокою. Добре чи зле він зробив, ідучи до прокуратури? Зараз точної відповіді він знайти не міг.

Ігнат'єв швидко пройшов до машини і, відчуючи себе людиною, яка до кінця вміє здійснювати накреслені плани, сів до руля. Тепер поведінка в прокуратурі здавалася йому самому цілком логічною і достойною. Як би там не було, а винахід від усяких випадковостей він захистив надійно. Тепер можна жити і працювати спокійно.

А в кабінеті Малахова, після того, як пішов Ігнат'єв, довгенько стояла тиша. Всі троє мовби соромились глянути в очі одне одному. Було і соромно, і огидно, і якимось незручно, ніби тебе самого спіймано на якомусь підлому, нечесному вчинку.

— У вас на заводі всі друзі такі надійні, Маріє Іванівно?

Це іронічне запитання зразу розігнало гнітючий настрій, який створився після того, як винахідник вийшов із кабінету, і повернуло всіх до важливих справ.

— На щастя, є і надійніші,— відповіла Басова.— Ігнат'єв у нас якийсь наляканий. Усього боїться, і кожна невдача йому здається державним злочином.

Це вже був перехід до розмови про заводські діла, і тому Зуб обережно запитав:

— А вам не здається?

— А мені не здається. Але мушу сказати, шановні товариші прокурори, я сюди не для теоретичних суперечок прийшла. Я хочу знати, чого це ви, не запитавши мене, інженерів моїх хапати почали?

Останні слова вона вже вимовила на повну силу, так, як звикла розмовляти на заводі. Шибки у вікнах прокурорського кабінету відізнались тихим дзвоном — голосу Басової було тісно у невеликій кімнаті. Зуб притулив долоню до лівого вуха і скривився.

— Прошу говорити тихше, Маріє Іванівно, ви не на своєму заводі, а в прокуратурі. Тут, незалежно від вашого бажання, не ви нас, а ми вас запитувати будемо. Ясно?

Вони стояли одне проти одного, трохи схиливши голови, ніби збираючись битися лобами, обоє зовсім сиві, статечні, до краю серйозні і водночас на диво комічні. Малахов з інтересом споглядав цю сцену, потім припинив її посмішкою.

— Сідайте, товариші, поговоримо спокійно, без крику.

— Сіла, — Басова все ще не могла вгамувати збудження.

Іван Семенович вмовився в крісло проти Басової.

— Багато у вас захисників, Маріє Іванівно, — обережно сказав він.

— Що ж, добре, значить, багато друзів.

— Так, їх у вас багато, — розвинув Зубову

думку Малахов,— але добре це чи кепсько, ще не знаю.

— Нічим ваші захисники вам не допоможуть,— вів далі Зуб, хитро поглядаючи на Басову,— судити вас будемо і на кілька років у тюрму посадовимо, щоб десятому заказала, як техніку безпеки порушувати, життя людей під загрозу ставити і сотні тисяч із державної кишені тринькати. Дуже сумно переді мною ваша доля вимальовується.

— Ви мені, Іване Семеновичу, зараз ворожку-хіромантку нагадуєте,— не стишуючи голосу, відповіла Басова:— Доля, казенний дім, піковий інтерес. Несерйозна розмова виходить. Я свою долю власними руками робити звикла.

Лунко задзвонив телефон на столі. Малахов, який весь час з великою увагою слухав розмову свого заступника та Басової, взяв трубку.

— Міський прокурор Малахов слухає. Товариш Гупало? Що, знову в справі Каюкова? Слухай, ти, кінець кінцем, слідчий чи ні? Скільки разів я тобі говорив, не оглядайся на всі боки, як наполоханий заєць, використай свої права, заарештуй всю цю компанію, інакше вони всі сліди, як лисиця хвостом, заметуть, ще й заплутають тебе, потім сам чорт у цій справі ногу зломить. Де ти зараз? Тут? Іди сюди з усіма справами. Що, так багато нести? Втопишся ти, Гупало, в цих паперах. Гаразд, зараз я до тебе прийду. Добре.

Поклав трубку, неприязно глянув на телефон і сказав:

— От завели справу. Ціла шафа, а не справа. Пробачте, Маріє Іванівно, товариш Зуб по-

говорить з вами і на всі ваші запитання відповідь, а мені треба слідчому допомогти.— На порозі він озирнувся і сказав:— Дуже прошу, якщо будуть якісь запитання особисто до мене, прошу зачекати. Повернуся скоро, тому не прощаюся.

— Отже, будемо свою долю власними руками робити,— задоволено глянувши вслід Малахову, сказав Зуб.— Скажіть мені, а чого ж це ви до нас, Маріє Іванівно, пожалували? Чи не просити, щоб пожаліли за принципом старого знайомства?

— Не за тим я прийшла і жалощів мені ваших не треба. Але є у мене цілком точне і реальне прохання.

— Цікаво. Слухаю.

— Оскільки я розумію,— дуже спокійно, ніби йшлося про якусь звичайнісіньку, буденну справу, сказала Басова,— ви спробуйте під суд мене віддати.

— Може бути.

— От на суді і будемо розбирати, хто винуватий і чи взагалі є винуватий. Прохання до вас у мене тільки одне. Поки не почнеться суд, моїх інженерів із заводу не висмикувати, інакше працювати мені буде дуже важко.

Зуб хитро глянув на Марію Іванівну. Прихована суть її прохання була для нього цілком ясною, і десь в глибині душі прокурор визнавав його доцільність. Опинися він на місці Басової, його думки, розрахунки і дії були б точнісінько такими ж. Але давати якісь обіцянки, зв'язувати собі і Малахову руки він не міг. Мало що могло трапитися до суду, часу до того ще бага-

то, по-різному можна використати таку обіцянку.

— Пробачте, Маріє Іванівно, але такого слова дати не можу, і, коли подумаєте, самі добре зрозумієте чому. Проведення слідства, це вже не ваша печаль. Будемо діяти так, як вимагатимуть інтереси справи.

— А начальника лабораторії навіщо заарештували? От уже справді знайшли кандидатуру. Механіка цієї справи мені цілком ясна, мене самому Малахов взяти не наважився, так на тому начальникові окошилося. Правду кажуть: кому крутилося, а кому змолодилося.

— Даремно ви такої думки про Малахова. Якщо заслужите, і вас заарештуємо. А щодо начальника лабораторії, то всі підстави для його арешту є. Слідчий все на скрижалі запише.

— Ви б мені ще символ віри прочитали. — Обурення знову стало закипати в грудях Басової. Зуб помітив це і поспішив відповісти якомога лагідніше.

— Коли треба буде, і символ віри прочитаю, я його колись добре вчив, не забув і досі. У вас усе, Маріє Іванівно?— Йому дуже хотілося якнайшвидше закінчити цю неприємну розмову.

— Як усе?— аж відкинулась на спинку крісла Марія Іванівна.— Я чекаю відповіді!

— Мені здається, справа цілком ясна, і всі відповіді ви дістали. Інших не буде і не може бути.

— Заводові план треба виконувати, державний план,— голос Басової то зривався на шепотіння, то несподівано набирал дзвінкої металевої сили.— А ви в мене інженерів, як ту мор-

кву з грядки, вириваєте! З ким я державний план виконувати буду?

Зуб знову хитро зіщулився, дивлячись на Марію Іванівну. Ой, як добре розумів весь хід її думок. Може, треба саме тепер показати, що він бачить її наскрізь, ніби піднести завісу на мить і зразу ж опустити.

— Я вже старий, Маріє Іванівно, і неправду мені говорити не слід. Не про державний план ви думаєте, не для того вам інженери потрібні.

— А для чого ж? — Басова одразу ж збагнула ситуацію, добре зрозуміла попередження Зуба, але мусила вже вести раз обрану лінію, бо відступати було б смішно й несолідно.

Зуб подивився на неї спідлоба, випустив свої димові кола і, подумавши, сказав:

— Для чого? На це питання відповісти не важко. Інженери вам потрібні, щоб через кілька днів поставити другий дослід. Один плюс один — це вже два. Розумієте?

— А ця арифметика до чого?

— Один вибух ще може бути передбачено, як ви це твердите, а от два — це вже злочин.

— Ні, другий дослід буде вдалий.

— Напевне?

— Так, напевне.

— Хочеться мені в ці слова повірити. Але доки авторитетні спеціалісти не перевірять і свого слова не скажуть, вірити не маю права. Прокурор, нічого не зробиш.

— Добре, — сказала Басова. — Отже, не хочете ви мені допомогти. Все ясно.

— Рекомендую оцю малесеньку лекцію з початків арифметики не забувати.

Він підвівся зі свого крісла.

— До зустрічі.

Басова теж енергійно підвелась, глянула просто в очі Івана Семеновича.

— Мабуть, на суді зустрінемося.

— Хто знає, хто відає, — лагідно відповів Зуб.

Ось тут весь накопичений гнів Басової вибухнув, немов вагон динаміту. Натяк Зуба вона зрозуміла дуже добре і тому кинула різко:

— Руки короткі, Іване Семеновичу!

— В прокуратури не буває коротких рук. А тепер ідіть, Маріє Іванівно, бо посваримося дуже.

Басова набрала в груди повітря, щоб відповісти гідно, але саме в цей час відчинились двері і зайшов Володимир Іванович Малахов. Він поспішав, побоюючись, що Зуб розмовляє з Басовою надто м'яко. Та, переступивши поріг, зразу зрозумів, якого високого напруження набрала розмова, заспокоївся і посміхнувся.

— О, ви тут, видно, правильно поговорили, — сказав він. — А я думав, що не витримає натиску Іван Семенович, але бачу свою помилку. Ну, як — міцна у нас стара гвардія, Маріє Іванівно?

Басова сердито глянула на Малахова, потім на Зуба. В глибині душі вона гірко картала себе за ці відвідини прокуратури. Витрачено ще трохи нервів і часу — от і все. Тому зразу заспокоївшись і вже думаючи не про Івана Зуба, а про діла, які зараз треба зробити в місті, вона байдуже вимовила:

— Нічого не скажеш, гвардія міцна. Бувайте здорові, товариші прокурори.

Вийшла, гордо несучи свою сиву лев'ячу голову.

Малахов через вікно дивився, як вона вийшла з прокуратури, підійшла до машини, спокійно посміхнулася, щось сказала привітне шоферові і сховалася за маленькими лакованими дверцятами. Авто рушило і зникло серед сотень інших машин десь за перехрестям, позначеним червоним і зеленим вогниками світлофора, а прокурор ще стояв біля вікна. Потім повернувся, підійшов до столу, весело глянув на Зуба.

— Неймовірної сили жінка, правда, Іване Семеновичу? Ви добре зрозуміли, чого вона хотіла?

— Просила до суду не зачіпати нікого з її інженерів,— сухо відповів Зуб.

— Цілком справедливо,— посміхнувся Малахов,— а підводна течія цього майже невинного прохання вам ясна? Ви знаєте, для чого їй ці інженери потрібні?

— Знаю. Ставити другий дослід.

— Вона вам це сказала?

— Так.

— Смілива жінка. Сподівається — буде успіх, а в ореолі його все забудеться: і розвалена лабораторія, і збитки. А успіху не може бути, особливо коли дослід провадитиметься в атмосфері авантюри, нездорового ажіютажу, нарешті, побоювання відповідальності...

— А якщо буде успіх? — задумливо промовив Зуб.— Уявляєте, яку вагу матиме така пластмаса для розвитку всієї радянської техніки, для нашої держави? Тут добре подумати треба.

Малахов узяв зі столу заяву Ігнат'єва і став її уважно перечитувати. Зуб ясно бачив, як спохмурніло обличчя міського прокурора, як впливало на нього все написане. Було очевидно, що слова Ігнат'єва справили на Малахова куди менше враження, ніж письмова заява. Тут уже діяла влада папірця, влада написаного слова, на яке доведеться відповідати, яке завжди лишає слід.

— Технічна експертиза вже дала свої висновки? — похмуро запитав Малахов.

Зуб мовчки подав папірця.

— Та-ак,— протягнув Малахов. — «...Правил безпеки було додержано, але непередбачена сила вибуху...» Все ясно: правила все ж були порушені.

— Мені не все ясно,— сказав Зуб.

— Невже ви не бачите, що стаття сто двадцять один—три...

— Стаття, звичайно, підходить, але...

— Дивовижно! Я бачу, вона навіть вас загітувала і навернула в свою віру. Просто якийсь магічний вплив. Дуже добре, що ця хіромантия хоч наді мною не має сили. І я думаю, Іване Семеновичу, для того, щоб ця магія на людей не впливала, щоб людям на заводі смерть не загрожувала, щоб не викидати мільйони державних карбованців, які наші робітники й селяни заробляють потом, так от, щоб цієї небезпеки взагалі не існувало, Марію Іванівну Басову, мабуть, треба ізолювати.

Сказав і сам злякався сміливості й несподіваності сказаного. Ще вчора, ще годину тому, якби хтось сказав такі слова, він заперечив би

гнівню і різко. А зараз вони самі вирвалися з уст і в першу мить приголомшили, але зразу ж стали вже цілком природними. Звикнути до них, виявляється, було зовсім неважко. Тепер Марія Іванівна Басова була для нього лише одним з персонажів судового процесу, хід якого визначається не симпатіями чи схильностями прокурора Малахова. Раз ставши на ці рейки, звернути з них уже неможливо, треба дійти до самісінького кінця, до присуду або виправдання—третього виходу немає. Він здивовано відзначив, що вже сам думає про Басову зовсім інакше, ніж годину тому.

На Івана Семеновича Зуба слова начальника справи гнітюче враження. Несподіваними вони не були, адже сам Зуб лякав Басову тюрмою. Але одна справа, коли це говорить хай у дуже напруженій, але все-таки дружній розмові, а зовсім інша, коли про це йдеться конкретно, коли треба віддавати накази, виписувати постанови, посилати міліцію...

Якщо Малахов віддасть такого наказу, буде зроблено величезну помилку. Від такої помилки міського прокурора треба врятувати. Адже помилка ця відіб'ється не так на долі Басової, як на долі всього інженерського колективу заводу, бо довго після такого випадку ніхто з інженерів не наважиться на сміливий експеримент. І з винаходом Ігнат'єва, мабуть, на довгі роки доведеться розпрощатися. Що буде, коли американці винайдуть таку пластмасу років через два, а Ігнат'єв усе ще сидітиме над своїми розрахунками?

— Давайте добре подумаємо, Володимире Іва-

новичу,— випускаючи два рівні кільця диму, сказав Зуб.— Сім разів подумати треба, перед тим, як різонати. Ізолювати Басову — справа найпростіша: погодили з обласним прокурором, написали постанову і край. Все в наших руках...

— Давайте подумаємо,— охоче погодився Малахов,— я теж з великою охотою свої думки перевірю. Отже, починаємо від Адама, з самісінького початку. На заводі зробили винахід і поставили дослід, не запитуючи нікого, не консультуючись з Академією наук, на цілковиту відповідальність директора. Перед ними було три варіанти наслідків досліду: успіх, вибух, нарешті, поразка, коли немає ні вибуху, ні реакції. Стався другий варіант. Басова твердить, що тут все було передбачено, крім сили вибуху, він виявився дужчим, ніж вони думали. Що ж нам робити тепер? Повірити Басовій і дозволити їй ставити другий дослід і наражати на смертельну небезпеку життя десятків людей? Вона твердить, що тепер усе ясно і вибуху не буде. Ми з вами можемо в це повірити?

— А спеціалісти що говорять?

— Наші консультанти? Вони говорять: щоб дійти висновку, треба провести наукову роботу, яка займе не менше, як вісім місяців. Лише тоді вони зможуть сказати, та й то не зовсім певно, права Басова чи обдурює нас. Адже це дослід з дуже мало розробленої галузі хімії. Що ж ми з вами будемо робити?

— Поки ті консультанти слово скажуть, Басова ще тридцять дослідів проведе,— розмірковував Зуб.

— Цілком вірно, — зрадів Малахов. — І ще

мільйони державних грошей на вітер пустить. А головне, можливі жертви. Підстав для порушення справи у нас більше ніж досить. Найгірше те, що вона поспішає з новим дослідом. І вже, як азартний гравець, захоче відігратися. Чи можемо ми дозволити таке? Я хочу почути вашу відповідь і ваші заперечення.

— Є таке прислів'я — хто хоче вдарити, той кия найде...

— Пробачте, я хочу почути не прислів'я, а ваші обгрунтовані заперечення.

— Поспішність ще ніколи нікого не доводила до добра, Володимире Івановичу.

— Це знову абстрактний і досить туманний афоризм. Я починаю думати, що вам бракує логічно обгрунтованих заперечень. А повторяти глибокодумні прислів'я — справа найлегша.

Знову два рівні сизуваті димові кола попливли в повітрі, згодом, наздоганяючи перші, попливло третє, менше і не таке точне.

— Це, звичайно, правда,—сказав Зуб.—Прислів'я говорити — справа не така вже й складна... Та уявіть собі, як було б добре, коли б другий дослід Басової вдався... Нікого під суд не треба віддавати. Нову пластмасу здобуто...

— Тож, ви згодні, що на випадок нової невдачі під суд віддавати треба? Так чому ж за другий дослід, а не за перший або не за третій? Передбачена розтрата залишається розтратою, вибух — вибухом, а жертви — жертвами. Коли другий не вдасться, ви скажете — дамо можливість зробити третій, п'ятий, десятий. А на якому ж спинитися? Де тут принциповий погляд? Від вас я чую тільки ліричні побажання і ніяких

логічних міркувань. Мені здається, ви інколи забуваєте про своє прокурорське покликання і стаєте дуже схожим на якогось ліричного поета. Мені навіть дивно, адже ви ще за Держинського в ЧК працювали. Звідки ж цей ліричний вантаж?

Іван Семенович Зуб знову глибоко затягнувся димом. Одне кільце вже зірвалося з його губів, Малахов нетерпляче чекав другого, а за ним відповіді, але двері відчинились, і Ганна Кирилівна Малахова зайшла до кабінету свого чоловіка. В легенькому осінньому пальті, весела, сповнена світлого, радісного почуття, яке приносить тільки вдало виконана робота, вона була такою гарною, що обидва прокурори, ніби за командою, посміхнулися і підвелись їй назустріч.

— Здрастуйте, люди добрі,— голосно заговорила Ганна,— не завадила я вашим справам? Скоро шоста, час уже робочий день закінчувати. А я з редакції бігла, думаю, дай зайду, може, додому разом підемо.

— Це винятково щаслива думка, — відповів Малахов, поглядом голублячи дружину.— Сідай на одну хвилиночку, ми тут з Іваном Семеновичем договоримо — і все, підемо обідати.

Він дивився на Ганну, і в цю мить всі справи, які відбувалися тут, в прокуратурі, здалися йому дрібними й мізерними в порівнянні з його коханням.

Як хороше, що вона зайшла! Останнім часом йому іноді здавалося, ніби між ними вже немає тієї незламної згоди, яка була раніш, але зараз всі ці сумніви зникли, як легкий димок під по-

дувом вітру; небо над головою стало знову сон-
цесяйно блакитним.

— Сідай, будь ласка, — запросив він, підсо-
вуючи крісло.

— Вашій розмові я не заважатиму?— пере-
питала Ганна.

— Ні, може, якраз навпаки,— замість Мала-
хова відповів Зуб, і слова ці прозвучали бага-
тозначно.

Малахов кинув на нього швидкий гострий по-
гляд і зразу прийняв виклик:

— Ви цілком правильно сказали, Іване Семе-
новичу,— якраз навпаки: Ганна не тільки не за-
вадить, а буде дуже корисною в нашій розмові.
Отже, ви, Іване Семеновичу, думаєте, що я му-
шу залишити Басову на волі, дати їй можли-
вість провести другий дослід, знову почути ви-
бух і таким чином допомогти їй вийняти у дер-
жави з кишені ще п'ятсот тисяч карбованців і
поставити під загрозу життя людей?

— А скільки мільярдів принесе успіх?

— Цього не знає ніхто — ні ви, ні я, ні Ба-
сова. Ні того, скільки мільярдів принесе успіх,
ні того, чи він взагалі може бути, цей успіх. От
ви, старий більшовик і чекіст, поряд з вами
я — юний піонер, і я хочу почути вашу точну і
цілком недвозначну відповідь.

— Яку саме?— ніби навмисне дратуючи Ма-
лахова, перепитав Зуб.

Він добре розумів логіку і силу доказів про-
курора, гарячково шукав відповіді, переконли-
вої, точної, не намагався виграти час.

— Ви прекрасно знаєте, про що я кажу. От
вам цілком точно сформульоване запитання: як-

би ви були на моєму місці, на місці міського прокурора, залишили б ви зараз на свободі Марію Іванівну Басову?

Ганна слухала всю цю розмову і не зразу змогла збагнути її справжнє значення. Все здавалося, ніби йдеться не про Марію Іванівну Басову, а про когось зовсім іншого, чужого і стороннього. Вона навіть не могла уявити, щоб когось могло спасти на думку заарештувати Басову чи зробити їй якесь зло. Для неї ця жінка була зразком чесності і порядності. Часто, у скрутні хвилини життя, Ганна думала: «А як вчинила б у такому випадку Басова?» і намагалася в усьому наслідувати їй. І раптом тут, з уст власного чоловіка, вона почула неймовірні, жахливі слова, яких зразу й осягнути не могла. Від доброго настрою не залишилось і сліду, гірке передчуття затьмарило посмішку, але вона не зникла, тільки застигла на обличчі, вже зовсім неприродна і непотрібна. І водночас тисячі сумнівів, які, здавалося, вже назавжди зникли з серця Ганни Кирилівни, ожили й подали свої тихі, отруйні, дуже відчутні голоси. Вона була цілком переконана в тому, що Басова нічим не завинила. Більше того, не судити, а славити її треба за дерзновенну сміливість. І от раптом усе стало догори ногами: Марію Іванівну збираються заарештувати і судити. Про це йдеться, немов про звичайнісіньку справу, яку можна вирішити от зараз, дуже просто, за п'ять хвилин. У Ганни аж руки похололи від страху і несподіванки. Але, може, вона чогось недочула в цій розмові, щось невірно зрозуміла чи помилилася?

— Ти вирішив заарештувати Басову?— з острахом вимовляючи слова, дивуючись їх неприпустимому звучанню, бажаючи насамперед перевірити саму себе, запитала Ганна.

Малахов зразу відчув цю зміну настрою і голосу. Може, й справді, треба було попросити Ганну почекати, доки вони закінчать свою ділову розмову? Ні, не треба було чекати. Ганна не тільки кохана дружина, а й справжній друг, вона підтримає його у найвідповідальнішу хвилину, вона зрозуміє справедливість його слів і доказів.

— Ні,— відповів він,— я ще нічого не вирішив. Істина народжується в суперечках, і ми саме для того й сперечаємося, щоб відшукати цю істину. Це ж не про дубовий пеньок, а про живу людину йдеться, та ще й про яку людину. Так от, Іване Семеновичу, я дуже хотів би чути вашу цілком точну відповідь. Скажу чесно — вона для мене важить дуже багато, і ви це знаєте.

І знову, до нестями дратуючи нетерплячого Малахова, Зуб випустив у повітря дві прозорих білосизих хмаринки диму, простежив, як зникають, ніби розчиняються вони у повітрі. Малахов аж кулаки стиснув, стримуючи себе, але нічим — ні словом, ні рухом — не зрадив свого нетерпіння.

— Коли хочете знати точно,— карбуючи кожне слово, цілком переконано відповів Зуб,— я дав би час провести ще один дослід. Я їй вірю.

Малахов не чекав такої твердої відповіді. Намить, тільки на якусь коротесеньку мить сумнів ворухнувся в його серці, але зразу ж зник. Ці-

каво, які аргументи знайде Зуб, щоб захистити свою більш ніж непевну позицію?

— Мені здається, Іване Семеновичу, ви трохи втратили масштаби, злетіли в мріїх високо в небо і відірвалися від землі. А ми, прокурори, мусимо, на жаль, піклуватися саме земними справами. Не забувайте, що будинок на десять трикімнатних квартир коштує рівно півмільйона. Отже, один такий будинок Басова в десяти сімей вже украла, а ці сім'ї по кутках і підвалах іще поневіряються. На вашу думку, треба їй дозволити вкрати ще один будинок і скривдити ще десять родин? Так?

Ганна подумала, що розмова про масштаби і критерії дуже небезпечна для самого Малахова. Адже все залежить від того, з якого погляду дивитись на півмільйона, знизу чи згори, з маленького прокурорського крісла, чи з погляду інтересів цілої держави.

Проте, було також очевидно, що прокурорська точка зору дуже міцна і похитнути Малахова важко.

— А якщо буде успіх, то з цієї пластмаси за ті ж п'ятсот тисяч карбованців можна буде не один, а десять будинків збудувати, — сказав Зуб.

— Ви можете поручитися, що цей успіх буде? Якщо ви візьмете на себе таку відповідальність, я згодний дозволити Басовій хоч сто дослідів. Ні ви, ні я, ні сама Басова не знає, чи це реальність чи фантазія, а державні гроші це реальність, залізна реальність, це хліб, масло, квартири для тисяч людей. Отож, хай вони спочатку винайдуть цю пластмасу, точно накрес-

лять способи її виробництва, а тоді вже й просягають руки до народних коштів.

Ганна подумала, що позиції Малахова у цьому змаганні міцніші, ніж здавалося на перший погляд, до того ж він цілком переконаний у власній непогрішності. Та водночас вона ясно розуміла, що це позиція неправильна. Боронячи сьогоднішні потреби, він приносить у жертву великі інтереси завтрашнього дня. Вона давно відчувала цю лінію в усій системі життя і думок Володимира Малахова, але чомусь не могла досі сформулювати свої почуття чи підозри. А зараз все це раптом розкрилось перед нею з повною, майже жорстокою ясністю; їй стало тривожно й боляче, захотілося врятувати від небезпеки не тільки Басову, а й самого Володимира Малахова, бо йому теж загрожувала небезпека. Нічого не вирішивши, не знаючи, які слова треба сказати, Ганна слухала, як повільно, розмірковуючи, відповідає Малахову Зуб.

— Це, звичайно, справедливо, куди краще і спокійніше було б, якби у них сто разів все було перевірено і випробувано. Власне кажучи, і проблема зникла б, і розмова наша безпредметною стала б. За чотири-п'ять років вони все перевірять, і можна буде ставити досліди, які і дослідами назвати не можна, все ясно. Світова техніка за цей час піде далеко вперед, і ми замість того, щоб випередити інших, будемо самокритикуватись: «відстали, відстали». Час — найдорожча штука. Втрачений рік уже ніколи не повернеш.

Малахову здалося, ніби він уже десь чув ці слова. Ага, ну, звичайно, це ж майже точна ци-

тата з Ганниної статті. Дивний збіг, її надрукували саме того дня, коли трапився злочасний вибух. От справді, невчасно прийшла сюди Ганна, зараз у неї з Іваном Семеновичем створиться єдиний фронт. І вже гніваючись, але все ще стримуючи себе, він глузливо сказав:

— Ого, я й не знав, що слова моєї власної дружини впадуть на такий сприятливий і родючий ґрунт.

Ганна швидко глянула на нього, потім на Зуба і промовчала. Це мовчання обидва бесідники розцінили по-своєму і зовсім різно — Малахов зрадів, Зуб, навпаки, засмутився. І, не чекаючи від Ганни ніякої підтримки, розчарувавшись у своїх надіях, Іван Семенович сказав, ніби про щось цілком ясне й погоджене між ними:

— Володимире Івановичу, для мене це питання цілком ясне. Я Басовій вірю.

Малахов почув ці категоричні слова і дозволив собі посміхнутися, хоча обурення сповнювало його груди. Чи не надто багато бере на себе цей старий прокурор? Чи не забув він свого становища? Нічого, зараз ми йому все нагадаємо і поставимо все на своє місце.

— Мушу нагадати вам, Іване Семеновичу, про субординацію. Вирішувати цю справу буду, кінець кінцем, я. А я добре бачу, що у ваших міркуваннях лірика небезпечно переважила почуття обов'язку, почуття відповідальності перед державою. Вирішуватиму я.

— Ні, мабуть, не тільки ви.

— А хто ж може втручатися в мої розпорядження? — бажаючи все до кінця з'ясувати, повільно запитав Малахов.

— Ми з вами відповідаємо не тільки перед безпосереднім начальством, але й перед партією.

— Так, відповідаємо, і мені про це можна не нагадувати. Але втручатись у мої дії, поки я виконую функції прокурора, ніхто не має права.

— Тут ви помиляєтесь і помилку свою, мабуть, дуже скоро відчуєте, бо дії ваші нагадують мені зараз дії міліціонера, який оштрафував на десятку спортсмена, що кинувся рятувати потопуючого, тільки на тій підставі, що купатися в тому місці заборонено. Подумайте про це. Аналогія точна.

— Від вас я і не сподівався почути нічого приємнішого,— вже крізь зуби процідив Малахов.

— Не втрачаю надії сказати колись вам щось приємніше,— відповів Зуб і підвівся з крісла.— Мені вже, мабуть, час додому, стара напевне лається, дуже не любить, коли я затримуюсь. Бувайте здорові, Володимире Івановичу, на все добре, Ганно Кирилівно.

Він коротко вклонився і вийшов. Двері зачинились за ним безшумно.

— В печінках він мені вже сидить,— сердито і водночас жалібно сказав Малахов, все ще дивлячись на двері, за якими зник Зуб, ніби побоюючись, що він повернеться. — Висить, як важка гиля на ногах. Знаєш, колись, у шекспірівські часи, злочинцям до ноги на короткому ланцюгу пудовика приковували і на базари пускали милостиню збирати. Так от я сам собі такого злочинця нагадую, тягнеться він всюди за мною, широкого кроку зробити не дає. Авторитет, досвід, багаторічна практика! А ніhto

вже того не хоче бачити, що в нього звичайнісінький старечий маказм. Кожна квіточка викликає замишування. В кожному злодієві таким стариганам завжди хочеться бачити чесну людину і виправдати її.

Ганна помовчала, вдумуючись в ці слова, і мовчання це, як і раніше, здалося Малахову дуже сприятливим і доброзичливим. Він ніжно глянув на дружину: ось вона його надійний і вірний спілльник. Недаремне ж він любить цю вродливу жінку.

— А тобі не здається,— несподівано запитала Ганна,— що ти хочеш бачити в кожній чесній людині злодія?

Малахов здригнувся. Він був глибоко вражений. Значить, і вона, його власна дружина Ганна, теж іде проти нього, засуджує його думки, його переконання. Це викриття було страшним, мало не трагічним. Похитнулася одна з його опор, та, яка здавалася найміцнішою. Невже він сам помилявся, чогось не розглядив, чогось не знав про Ганну?

— І ти за ним! — вигукнув Малахов. — Та невже ви всі вирішили раз і назавжди забути про таке поняття, як «держава». Я стою на варті її інтересів, в даному разі наступаючи на горло власним симпатіям і вподобанням, а ви на мене дивитесь, як на якогось бюрократа-буквоїда з тигрячими апетитами. Я дуже вражений твоїми словами, Ганно, і хочу, щоб ти зрозуміла основне — мною керують не особисті симпатії, а тільки інтереси держави.

— Так, це ти вже говорив,— задумано відповіла Ганна.— У мене немає підстав тобі не ві-

рити. Але держава — це ж не якась бездушна машина, держава це, кінець кінцем, наші радянські люди, і, мені здається, про них теж не слід забувати.

— Так, це правда, коли йдеться про людей. Але коли йдеться про злочинців, то накажеш мені і про них піклуватися?

Якось нова і, видно, незвичайна думка промайнула в голові Ганни, навіть змусила її посміхнутися, стримано, ледве помітно, лиш куточками випнутих губ.

— Ну, що ж, у твоїх міркуваннях є залізна логіка, хоч погодитися з ними я ніяк не можу. Але ти не думав, що разом з Басовою доведеться неодмінно заарештувати і мене.

— Не говори дурниць. За що?

— Так би мовити, за ідеологічну підготовку невідалого досліду. Коротше кажучи, за мою статтю. Адже там висловлено безоглядну підтримку позиції Басової.

— Твоя стаття з'явилася тоді, коли дослід уже було поставлено, і тому вона ніяк до справи стосуватись не може. До того ж повинен тобі сказати, стаття — це одне, у нас кожен має право висловлювати свої думки, а от дії, які завдають шкоди державі, це зовсім інше.

Ганна вже переконалася, що зрушити з місця Малахова неможливо.

— Але зрозумій, якщо винахід вдасться... — спробувала ще раз переконати його.

— Я чув це вже двадцять разів, — відрізав Малахов. — Обридло. Народна мудрість каже — краще синиця в руках, ніж журавель у небі, краще півмільйона в касі заводу зараз, ніж п'ят-

сот мільярдів через п'ятдесят років, краще заново виведений десятиквартирний дім у заводському виселку, ніж п'ятсот тисяч карбованців, викинутих на вітер. Ти і тут можеш мені щось заперечити?

— Ні, нічого,— тихо відповіла Ганна.

Їй стало невимовно гірко і тоскно. От так, за кілька хвилин взнала вона про людину більше, ніж за довгі роки спільного життя. Все приховане, може, тільки те, про що вона здогадувалась чи тільки припускала, зараз стало здаватися цілком ясним, і від того серце охопила нудьга, якийсь темний, ніби осінній, непроглядний морок.

Малахов зразу ж помітив цю зміну настрою, стривожився, але великої ваги тому не надав.

Ганна підвелася з крісла, пройшлася, думаючи про своє. Морок на серці ще погустішав, і в сутіні його не можна було знайти жодної зірочки, жодного просвітку. Вона вже не шукала слів, щоб переконати чоловіка. Тепер їй треба було розібратися у власних почуттях, у нових враженнях і у тому, що відкрилось їй зараз. Але так просто у цій зливій почуттів не розберешся. Тут все треба проаналізувати, ствердити правду і геть відмести випадкові враження. І, мабуть, робити це треба не тут, у прокуратурі, а дома, в тривожному безсонні ночей добираючись до істини.

— Поїхали додому? — несподівано запитала Ганна.— Любочка вже, мабуть, чекає і їсти хочеться...

Цей прозаїчний, цілком буденний поворот розмови зразу все поставив на свої місця. Отже,

неприємну, навіть принизливу розмову вже закінчено. Малахов полегшено зітхнув, але відповісти не встиг. За дверима почувся неголосний стук.

— Прошу!— гукнув прокурор.

На порозі виросла постать високого, масивного чоловіка з перев'язаною білими бинтами головою. Зразу впізнати його було неможливо, але тільки-но він вимовив перше слово, Ганна миттю вгадала його і аж похолола від несподіванки і жаху. Хотілося втекти, якомога далі втекти, але як це зробити? І навіщо так затягулась ця непотрібна розмова з Малаховим? Непотрібна? Ні, вона була не тільки потрібною, а конче необхідною і рано чи пізно відбулася б у глибині свідомості вона готувалася вже довгі роки, то що ж дивного, коли слова ці були сказані саме тепер?

— Прощайте,— низьким баритоном промовив чоловік,— ваша секретарка десь вийшла, і я наважився постукати.

Малахов уважно глянув на нього, пригадуючи. Ніяких спогадів цей образ не викликав, і прокурор ввічливо, але досить байдуже запросив:

— Прошу сідати. Ви до мене в справі?

— Так, у справі вибуху на хімічному заводі.

— Дуже цікаво. Це саме вас там поранено?

— Ну, раною таке називати — багато честі. Пусте діло, подряпало...

— Може, вам важко говорити? Може, води?

— Ви даремно турбуєтесь, я себе почуваю дуже добре,— відповів гість, своїм відкритим оком дивлячись тільки на Малахова.— Я саме

той єдиний потерпілий під час вибуху і мені необхідно з вами поговорити для ясності справи.

— Але ви могли покликати мене до себе,— привітно сказав Малахов.— Вам, мабуть, важко ходити. Оскільки мені відомо, рана зовсім не схожа на подряпину. Та коли ви вже тут, я буду радий з вами поговорити. Пробачте, як вас звати?

— Мене звать Сергій Петрович...— він вигорив і своє прізвище, але прозвучало воно так невиразно, що Малахов не розчув, а перепитувати йому здалося незручним; адже простіше глянути в справу.

— Може, я заважатиму вашій розмові?— запитала Ганна.

— О ні, в нашій розмові не буде нічого секретного.

— І, може, навіть навпаки, тобі корисно буде її послухати,— додав Малахов.

Ганна нічого не відповіла, відійшла і сіла біля вікна, в куточку, саме там, де в кабінеті найбільше згустилася сутінь раннього осіннього вечора.

— Так,—вів далі гість,—в нашій розмові запевне не буде нічого секретного. А прийшов я до вас, товаришу Малахов, бо давно знаю і вірю вам, може, не менше, як самому собі.

— Давно знаєте? — перепитав Малахов. — Я не пригадую, коли ми з вами зустрічались. Може, ви нагадаєте?

— Ні, не нагадаю. Ми з вами не зустрічались, але я знаю добре вашу чесність і принципиовість, і саме тому прийшов.

Початок розмови сподобався прокуророві над-

звичайно. В глибині душі навіть ворухнулася думка, чи не допоможе йому цей дивний інженер переконати Ганну.

— Мої особисті якості не мають ніякого значення. Я вас уважно слухаю.

— Так...— почав інженер, видно, не знаходячи потрібних слів і дуже хвилюючись.— Я вже сказав вам про свою службу на нашому заводі... Чудесний завод!

— Я вже це чув і ваше захоплення заводом цілком поділяю, — Малахов немовби старався підштовхнути гостя, допомогти йому відшукати потрібні слова.

— Я не знаю, чи буде вам цікаво... але не сказати цього я не можу,— все ще плутався серед слів інженер.— Зараз я говорю не тільки від свого імені. У нас на заводі багато людей думають так само, як я...

— Тобто, ви прийшли висловити колективну думку. Це дуже важливо і цікаво... Слухаю...

— Ви, мабуть, добре знаєте, яку велику справу здійснюють зараз на нашому заводі...

— Так, з цим я трохи обізнаний.

Інженер подивився на Малахова уважно, вивчаючи, і в його ясноблакитному оці раптом промайнула хвилька захоплення й радості.

— Отже, ви можете уявити корабель, і не якусь там річкову пантофлю, а величезний океанський лайнер, зроблений не зі сталі, а з легкої пластмаси, міцнішої за сталь? Ви можете уявити будинок, складений не з цегли чи бетонних конструкцій, теплий, розкішний, зроблений з нових, досі невідомих матеріалів? Будинок, повний світла, радості, сонця. Коли подумаю про

таку красу, мені мовби сонце на штормовій хвилі перед очима грає. Або міжпланетний ракетоплан, адже його теж не з металів чи металічних сплавів будувати доведеться, вони важкі і неміцні, а тільки з таких пластмас, саме вони можуть витримати високі температури, не втрачаючи міцності. Уявляєте, яка перспектива перед нами відкривається?

Інженер говорив, з кожною миттю все більше захоплюючись. Він бачив перед очима і лайнери, і будинки, і міжпланетні ракетоплани, і ще багато такого, чого людині без фантазії не побачити ніколи. Малахов розумів щирість цих почуттів, і з кожною хвилиною гість все більше йому подобався, але, незважаючи на це, з думок весь час не зникала тривога, і джерелом її була Ганна. Тільки про неї, невідступно і ревниво, думав Малахов, слухаючи мрії зачарованого Сергія Петровича. Цей буряний потік мрій загрожував затягнутися, і тому прокурор дозволив собі сказати...

— Я добре розумію ваші почуття, але...

— Але робочий день вже скінчився і я вас затримую,— закінчив замість нього гість.— Розумію і зараз перейду до цілком конкретних справ. У нас на заводі є такий винахідник — інженер Костянтин Павлович Ігнат'єв. За його долю і за долю його винаходу ми дуже турбуємося.

— Ви можете бути цілком спокійні за нього,— не розуміючи причини турбот гостя, розвів руками Малахов.— Було б більш ніж смішно віддати під суд людину за будь-який невдалий винахід.

— Невдалий?— приголомшено перепитав інженер.

— Звичайно, невдалий. Вдалі винаходи не призводять до катастрофічних вибухів.

— Невдалий?— все ще перепитував, не ймучи віри, гість.— Невже ви не можете зрозуміти всієї ваги процесу, відкритого Ігнат'євим? Це ж грандіозне розширення горизонтів нашого теоретичного мислення в хімії! Це колосальний успіх!

— Ви маєте на увазі півмільйона викинутих на вітер і те, що з вами трапилось?

— Та дрібниця це, оті півмільйона. А тим паче — моя подряпина. Цей вибух дав нам усі дані...

Інженер говорив трохи розгублено, мов дивуючись, як це Малахов не може чи не хоче збагнути такі елементарні, на його думку, речі. Він говорив щиро правду про свою повагу до прокурора, і зараз перш за все хотів допомогти йому зрозуміти свою помилку.

— Заспокойтеся, Сергію Петровичу,— лагідно сказав Малахов, щиро побоюючись, щоб хвилювання не зашкодило пораненому інженерові.— Ваш Ігнат'єв справді тут ні в чому не винний, і ніякого інтересу прокуратура до нього не має. Невдаха-винахідник, не більше. Таких тисячі, якщо не десятки тисяч в нашому Радянському Союзі. Ні судити, ні карати за це не випадає. Якщо ви прийшли просити за нього, то питання це цілком ясне і хвилюватися нема чого.

Інженер дивився на прокурора приголомшено, розчаровано, розгублено. Може, він зав-

жди помилявся, коли оцінював прокурора Малахова?

— Прохання за винахідника Ігнат'єва саме і привело вас до мене?— люб'язно запитав Малахов.

— Ні,— гість ніяк не міг вгамувати свої роз'ятрені почуття і міркувати спокійно.— Це так, принагідна справа. Найголовнішого я ще не сказав. Оскільки я знаю, справу про вибух ведете ви?

— Так, справу веде міська прокуратура

— І може бути, що Марію Іванівну Басову будуть винуватити в моєму пораненні?

Малахов знову глянув на гостя зверхньо і водночас співчутливо. Наївний і дивний! А ще доросла людина! Хоче втручатися в справи, в які взагалі ніхто сторонній не має права сунути свого носа. Як же відповісти, щоб не образити, не схвилювати його і без того вже враженого раною.

— Так, це один з пунктів обвинувачення, байдуже, кого було поранено — вас чи когось іншого: правил безпеки мусять дотримуватися навіть директори хімічних заводів. А за порушення їх повинні відповідати.

— Так от, я хочу офіційно заявити, що, підходячи до вентилів, я порушив категоричний наказ Басової...

— Я ціную ваше благородство, але...

— Так, винний у тому тільки я сам. Вона заборонила підходити до вентилів, це записано навіть у плані досліду. Я порушив її письмовий наказ і тому відповідати маю теж я.

— Можу уявити, який був би вибух, коли б

обидві магістралі лишилися неперекритими. Вас не судити, а орденом нагороджувати треба.

— Ні, героя з мене не вийшло. Я вас, товаришу Малахов, зараз не зовсім добре розумію. Я порушив письмовий наказ, а ви кажете — орден. Орден дають за сміливість. От Басовій за її сміливість треба дати орден. І я не розумію, чому ви так суворо оцінюєте її дії.

— Ви хочете сказати, що мною керує особиста неприязнь до Марії Іванівни?

— Ні, навіть тіні такої думки у мене нема.

Якби біля вікна не стояла Ганна, Малахов уже давно різко припинив би цю розмову. Але присутність дружини і особливий вираз її обличчя, якого він ніколи не бачив, стримував прокурора від різкого слова. Він не міг досягнути думок Ганни, почуттів її серця, — діється щось незвичайне, це цілком ясно, але в цю свою таємницю вона не пускає нікого, навіть свого чоловіка.

— Пояснити все це дуже легко, — так само поблажливо, з ледве помітною тінню посмішки на устах, вів далі Малахов. — Ви порушили наказ і врятували людей і цінності. А Басова порушила наказ і розтратила півмільйона державних грошей. Мені здається, ясно.

— Вона проклала нові шляхи для усіх хіміків світу.

— Пробачте, — скипів Малахов, — ви можете це довести? Ні, не можете! А ці слова безвідповідальних людей кого завгодно, навіть прокурора, можуть вивести з рівноваги. Сьогодні я вже чув їх разів сто, і вони мені в печінках сидять. Всі говорять: ах-ах, нові шляхи, великий

винахід. Але жодна жива душа не може мені цього довести, навіть фахова комісія вимагає на це цілий рік. Тимчасом це фантастика, міф, мрія. Я — представник прокуратури, органу державної влади і не маю права так, як ви, керуватися особистими симпатіями, смаками чи враженнями.

Сергію Петровичу здалось, ніби перед ним стоїть довгий і височенний кам'яний мур. От він уперся в цей холодний камінь лобом і не може ні зрушити з місця, ні розбити перепону. Але ж перед ним не якийсь бюрократ, а Малахов, той Малахов, який стільки років здавався йому зразком людини, чулої, тонкої, уважної. Невже ж він помилявся всі ці довгі роки?

Якщо заарештують Басову, все загине, відкладеться на довгі роки, мрії залишаться тільки мріями, і ніколи не побачить Сергій Петрович цей прозорий камінь — пластмасу, тривкішу за сталь і надійнішу за граніт.

— Які сліди злочину хоче замести Марія Басова? — запитав прокурор, щоб покласти край усім проханням і якомога швидше скінчити цю важку розмову.

— Сліди? — здивувався інженер.

Навіть можливість такої підозри здалася йому неприпустимою. Про які сліди злочину може йти мова, коли всі вони працювали, окрилені чудесною ідеєю, прагнули до нових, ще нечуваних відкриттів... і несподівано опинились в прокуратурі перед сірим кам'яним муром малаховської логіки.

— Так, сліди злочину, — повторив Малахов.

— Найсвятішим в своїм житті клянусь, ні-

яких слідів Басова замітати не хоче. Не чіпайте її зараз. Ви не можете уявити, як це для нас усіх важливо!

— Тут ви помиляєтеся, це я добре можу уявити. Вона все робить, щоб уникнути відповідальності і знайти шляхи відступу.

Інженерові здалося, ніби саме в цю мить все може загинути і врятувати нічого не вдасться. Відчай охопив його серце і, вже зовсім не знаючи, як пробити цей навісний мур, він розпачливо вигукнув:

— Не чіпайте її зараз. Це ж...

— Сергій! — раптом дзвінко, голосно, схоже на змах блискучого клинка, прозвучало від вікна, і потім притишено, ніби загальмоване, впало друге слово: — ...Петрович!

Інженер озирнувся. Весь охоплений єдиним бажанням переконати Малахова, він зовсім забув про присутність Малахової, а зараз раптом знітився і збентежився, але приборкав свої почуття і, навіть не глянувши в бік Ганни, сказав:

— Пробачте...

Десь у глибині душі прокурор відчув полегшення, напружена сцена вже, здається, закінчилася. Час уже кінчати цю неприємну розмову. Ясний, дзвінкий вигук Ганни ще звучав у його вухах і тривожив, і непокоїв, приховуючи щось несподіване і небезпечне.

Але в цих усіх нюансах треба розібратися потім, найголовніше якомога швидше скінчити розмову.

— Уявіть собі, — з гідністю сказав він, — у прокурора Малахова теж є серце, зараз воно болить, обливається кров'ю. І якби могло... Та,

на жаль, не завжди поклики серця відповідають нашим громадським обов'язкам...

Малахов уже підшукував речення, щоб завершити розмову, але в двері постукали, і несподівано прокурор дістав порятунок у вигляді санітара другої міської лікарні. Він одчинив двері, не чекаючи відповіді на свій стук, як людина, що має право безборонно входити куди завгодно, і відрекомендувався:

— Санітар другої міської лікарні. Дозвольте доповісти, товаришу капітан-лейтенант, уже час повертатися в свою частину. Година минула.

— Куди повертатися?— Малахов зрадив санітарові, як появі несподіваного спільника. Тепер вже напевне все дуже скоро скінчиться.

— Капітан-лейтенантові належить повернутися до сьомої палати другої міської лікарні, де він знаходиться на лікуванні після поранення,— гучно відповів санітар, пишаючись своєю вимовою, голосом і точністю.

Між Сергієм Петровичем і санітаром вже, видно, встановилися дружні стосунки, і санітар цілком стояв на боці свого капітан-лейтенанта, якого за старою морською звичкою вважав за свого командира. Але він нізащо в світі не дозволив би, щоб капітан-лейтенант затримався довше однієї години. Адже відпустили його на годину! Саме тому, незважаючи на грізні таблички на дверях, він і з'явився в кабінеті прокурора.

Тепер, коли неприємну розмову вже було явно і остаточно закінчено, Малахову в глибині душі стало шкода свого гостя.

— Значить, ви втекли з лікарні,— з глибо-

ким докором в голосі сказав він.— Як же можна так до себе ставитись?

— Ні, я не втік, мені дозволили,— не підводячи від підлоги очей, відповів Боровик.

— Хто дозволив? Адже вам лежати треба! Як я зразу не догадався подзвонити до лікарні!

Саме в цю мить підлога знов повільно хитнулась під ногами Сергія Петровича. Він знав уже, як можна вгамувати це разюче, нудотне коливання, весь напружився, ніби закам'янів, знайшов втрачену рівновагу і сказав:

— Так, лежати мені, мабуть, справді треба. Зараз я вас ні про що не прошу і нічого не вимагаю. Видно, марна це справа. Але подумайте про всю нашу розмову. Вона не тільки для Басової, вона і для вас дуже важлива,— Боровик впевнено зробив перший крок, потім відчув, як небезпечно в таку мить переоцінювати власні сили, і важко сперся на плече санітара.— Пішли. старшина, здорово нам попаде, якщо запізнимося.

— Нічого. товаришу капітан-лейтенант, — весело відповів старшина,— оборона міцна, стримаємо. Ну, обережненько, вперед до повного.

— Ви ж злочин над собою робите,— підбігаючи до Сергія Петровича і підхоплюючи його з другого боку, заговорив Малахов.— Побережіть себе. Вам і так в цій історії перепало більше за всіх...

Сергій Петрович ішов, майже не чуючи цих слів. Зараз чомусь найважливішим здавалося одне: ніяк не видати своєї несподіваної слабкості і не зустрітись очима з Ганною Малаховою.

І того і другого йому цілком вдалося досягти.

Опустивши очі, він дійшов до дверей, біля порога спинився, повільним рухом звільнився від руки Малахова, сказав «до побачення» і, спираючись на плече санітара, але не дозволяючи собі повиснути на ньому, вийшов з кабінету. Прокурор не зразу зачинив двері, дивлячись йому вслід, і тільки тоді, коли десь далеко в коридорі затихли важкі кроки, повернувся до Ганни.

— Як мені його жаль,— сказав він.— Неймовірна сила буває інколи у людей. Ти знаєш, я заздрю Басовій, щастить їй у житті. В мене, наприклад, ніколи не було такого друга, як цей інженер.

Застиглими, чомусь надто блискучими очима дивилася Ганна на чорні зачинені двері кабінету.

— Ти і зараз впевнений, що треба заарештувати Басову?

— Більш ніж коли-небудь,— стрепенувся Малахов.— Якби уламок труби пройшов на два сантиметри нижче, вона була б убивцею. А у цього інженера є дружина і діти.

— Ні, дружини в нього немає, а діти, точніше дочка, є.

— Ти говориш так, ніби давно його знаєш.

— Так, знаю. Мабуть, і тобі це теж не зашкодить знати. Цей інженер — мій колишній чоловік, Сергій Петрович Боровик.

Не знати чому, Володимир Малахов злякався, але зразу зумів подолати страх. Ось вона та небезпека, яка весь час, ніби прозорий серпанок, висіла над усією розмовою, от що стояло за мовчанням Ганни. Що ж, Малахов вів се-

бе гідно, йому ні в чому каятись, він і зараз міг би повторити кожне слово, сказане в тій розмові.

А для Ганни остання година була мало не найважчою у житті аж з тих далеких страждених часів війни. Вона пізнала Сергія Боровика в першу мить, як тільки він з'явився у кабінеті. Важка пов'язка закривала половину лиця, але від неї нічого не змогла приховати. Ганна пізнала б його, побачивши тільки куточок уст або частину щоки. Вона навмисне відійшла до вікна, щоб бути якомога далі від цього чоловіка. Стояла непорушна, ніби зодягнена у кам'яну важку кирею, що не тільки поворухнутися, а навіть дихати вільно не дає. Вона слухала розмову і намагалася точно визначити своє ставлення до Сергія Боровика. Шукала в душі своїй огиду і ненависть і, на глибокий свій подив, ні того, ні другого не знайшла. Це здивувало і до глибини душі вразило її.

Вона вслухалася в кожне слово, в кожную інтонацію розмови, і відчуття кам'яного муру, яке з'явилося перед Боровиком, постало й перед нею; вона зрозуміла, що всі її симпатії в цій розмові на боці Боровика і вона вже ладна стати в цій боротьбі поруч із ним. Примусила себе не поспішати з висновками, отямитися, і знову піймала себе на бажанні втрутитись до розмови, повести наступ на Малахова.

А коли Боровик, вже не володіючи собою, почав кричати, всі почуття її, збурені, незрозумілі, переплутані, вилились в тому вигуку:

— Сергій... Петрович!

Перше слово кинулося на допомогу Боровико-

ві, стало поруч з ним, ніби вірний і старий бойовий друг, а друге, стримане, вимовлене з іншою інтонацією, все поставило на своє непорушне місце, знов поклато між ними неподолану відстань, нагадало всі гіркі події і розчарування сорок шостого року, знову примусило Ганну завмерти біля вікна. Вона більше не вимовила жодного слова, дослухала розмову до кінця і наважилась говорити тільки тепер, коли за Боровиком зачинились двері.

— Так от він який, товариш Сергій Боровик,— поглядаючи на двері, ніби той міг повернутися, сказав Малахов.— Мушу тобі признатися, він справляє дуже хороше враження. Але як я раніше не міг до цього додуматись? Помічав у справі знайоме прізвище — Боровик, Боровик, але співставити його з твоїм колишнім... Пробач, будь ласка, співставити його з Любоччиним батьком я чомусь не міг. Здавалось, що він мусить бути десь далеко-далеко. А він, виявляється, зовсім близько.

— Так, мені теж здавалося, ніби він далеко-далеко, а він зовсім близько,— повторила Ганна.— У мене до тебе прохання, якщо ти мені справжній друг, не нагадуй більше ніколи про цю зустріч. Згода?

— Звичайно. Тобі, видно, було дуже непріємно.

— Так. Дуже. Поїхали швидше додому, обідати час. Любочка, мабуть, вже давно чекає.

Вона поспішала, ніби прагнучи за стінами своєї затишної квартири сховатися від тривоги і небезпек, які, здавалось, з усіх боків оточили сім'ю Малахових. Їй пощастило на якийсь час

забутися, ніби розчинити свою тривогу у силі-силенній дрібних, але заспокійливих справ, які напевне можна було не робити саме в той вечір. Разом з Любочкою вони взялися переглядати, впорядковувати зимові речі, адже до зими вже зовсім недалеко, місяців три, ніяк не більше. Потім, коли з зимовими речами було покінчено, Ганна хотіла вигадати ще якусь таку ж милу затишну роботу, але Любочка вже почала позіхати, оченята її стали кліпати — спати хочеться. Ганна з жалем відпустила дочку, поцілувавши на добраніч. Малахов довго не приходив, і Ганна чомусь боялась лишитися на самоті зі своїми думками. Але Володимир Іванович нарешті таки з'явився, веселий, гомінкий, у доброму настрої. Ганна знову відчула себе добре. Сміялась у відповідь на його жарти, уважно слухала розповіді про міські події. Ні про Басову, ні про Боровика в їхній розмові не було й згадки. Вони ніби мовчазно домовилися не торкатися тих тем і з великим задоволенням виконували умову.

Але минула вечеря, темно стало в квартирі, заснув Малахов на широкому ліжку, по-дитячому поклавши долоню під щоку і дихаючи рівно, глибоко. Хоч-не-хоч доводиться залишитися на самоті зі своїми думками. Тепер вже нікуди від них втекти неможливо.

Ганна лежала нерухомо, а перед її широко розкритими очима миготіли промінчики світла з вулиці, і від того темрява у кімнаті здавалась поділеною на різні дивовижні геометричні фігури, світліші й темніші, рухомі і непорушні. Думки приходили й тікали, вони змішувались, як

світло і тіні в кімнаті, і все-таки куди б не довелось їм сягнути, поверталися до Сергія Боровика.

Ганна ще не могла зрозуміти, чому так стривожила її ця зустріч. За звичкою детально аналізувати свої почуття, вона і тут спробувала все розкласти на полочках, але з того нічого не вийшло. Так і борсалася вона, мов зловлена в тенета, геть заплутавшись, чи заплутавши сама себе, вже відчуваючи, що цього не уникнути, і все ще боячись зробити правдивий висновок. Вона так і пролежала цілу ніч майже нерухомо, не склепивши повік. Навіть дихала Ганна якомога тихше, щоб не розбудити Малахова, бо він почав би розпитувати, а відповідей ніяких не було б, і це здавалося найстрашнішим.

А на іншому кінці міста, у великій палаті другої міської лікарні, теж не спав, думаючи свою зовсім ясну думу, Сергій Петрович Боровик. Йому не доводилося плутатися у хащах болючих думок, усе поставало перед ним ясно, як горизонт у синюватих скельцях морського бінокля. Він бачив і знав усе до найменших деталей, і хоча любов до Ганни ні на мить не зникала з його серця за ці довгі роки, не дозволяв собі навіть натяку на якісь сподіванки чи зміни.

Події тих далеких днів проходили перед його очима, трохи затуманені довгими роками, але все-таки добре видимі і від того не менш болючі.

Лейтенант Боровик служив на Балтійському флоті, командуючи торпедним катером. Про нього ходили перекази і легенди, він звався улюбленцем бойового щастя, бо там, де гинули люди

і кораблі, Боровик завжди виходив неушкодженим, виводив свої маленькі, але грізні кораблички, та ще й завдавав фашистам таких відчутних ударів, що масні плями від потоплених німецьких підводних човнів довго не зникали на сірих, розкошланих вітрами хвилях суворого Балтійського моря. Товариші пророкували йому велике майбутнє і адміральські погони, але він тільки сміявся у відповідь.

Боровик страшенно хотів додому, нудгував без дочки і дружини, майже щодня писав листи кудись туди, в далеку і не зовсім зрозумілу евакуацію, і мало не божеволів, коли відповіді затримувались більше як на десять день.

Він пішов у армію на початку війни з першого курсу хімічного інституту і зовсім не збирався все життя бути військовим. Служба його почалася у звичайному матроському званні, і тільки виняткові здібності і відвага сприяли тому, що він став спочатку старшиною, потім помічником командира, а далі командиром торпедного катера. Це був випадок незвичайний на флоті і цілком неймовірний у мирний час, але війна змінила і відкинула багато уявлень мирного часу.

Війну було закінчено, і Боровик не збирався лишатись офіцером все життя. У нього були зовсім інші, мирні вподобання — він мріяв кінчити інститут і стати хіміком, працювати на великому заводі...

Але мріям його здійснитися не судилось. Після війни кораблі стали в порту Росток, старовинному німецькому місті, схожому на древню ганзейську фортецю. Почалась мирна служба. Боровик подав рапорт про демобілізацію, але

Йому відповіли, що ще не час. Він тільки зітхнув, уявивши, якою довгою буде розлука з Ганною і Любочкою, і нічого не сказав адміралу Хлопотіну, який написав відмову на його рапорті.

І саме в ті дні трапилась подія, яка зламала все життя Сергія Боровика.

Почалося все дуже просто у зимовий темний вечір сорок шостого року. Важкі хмари висіли над Ростоком, з моря налітав пронизливий холодний вітер, ніс у потоках своїх мокрий сніг. Саме такого вечора повертався Сергій Боровик додому. Багато радянських офіцерів жило в той час на околиці міста, там, де розташувались невисокі, дуже привітні, двоповерхові котеджі. Як правило, радянські офіцери займали верхній поверх, в нижньому жили господарі.

Так жив і Боровик, цілком справедливо вважаючи, що з житлом йому дуже повезло. В котеджі господарювала фрау Баумберг, старенька, дуже благообразна німкеня, чоловік якої, штурман великого танкера, загинув під час війни. Фрау Баумберг охоче взяла на себе обов'язки і покоївки, і куховарки, тим більше, що з харчами в Німеччині тоді було скрутно, а офіцерського пайка Сергія Боровика вистачало на двох.

В сусідніх будинках теж жили офіцери, і тому скаржитися на самотність Боровикові не доводилось. До того ж ходила чутка, ніби скоро командування дозволить приїхати сім'ям офіцерів. Цим чуткам вірилось і не вірилось, надто вже хотілось Боровикові побачити своїх рідних...

Так от того чорного, похмурого вечора, десь

вже біля дванадцятої ночі, коли всі двері на тихих вулицях зачиняються наглухо і ніхто з німців не визирне з дому навіть на відчайдушний крик, Сергій Петрович повертався додому.

Недалеко від свого подвір'я він побачив біля паркана жіночу постать. Жінка йшла, певніше, намагалася йти, але ноги не слухалися її, вона хилилася до землі і примушувала себе йти, щоб знову спинитись через два кроки.

«П'яна», вирішив Боровик і хотів швидше пройти повз темну постать.

Саме в ту мить жінка впала на тротуар, спробувала підвестись, не змогла і тихо застогнала...

— Гільфе,— почув Боровик тихе, майже пошепки вимовлене слово, і спинився.

Ні, ця жінка не була п'яна. Він нахилився до неї ближче і не відчув духу алкоголю. Засвітив кишенькового ліхтарика. Зі смертельно блідого обличчя глянули на нього змучені великі очі.

— Що з вами?— німецькою мовою запитав Сергій Петрович.

Жінка мовчала. Під світлом ліхтарика бліде обличчя її здавалося прозорим.

Що мав робити Сергій Боровик? Лишити жінку на тротуарі і піти додому спати? Гукнути когось на допомогу? Кого тут гукнеш, коли навіть промінчика світла не видно за міцно зачиненими, зляканими вікнами.

Боровик взяв жінку на руки, своїми ключами відчинив двері, зайшов до квартири. Фрау Баумберг в цей час давно бачила десятий сон. Вечерю, як завжди, було залишено на столі. Гарячий чай чекав у квітчастому термосі.

Жінку довелося покласти на тахту в їдальні.

В ясному електричному світлі обличчя її здавалося страшнішим, ніж у мерця.

«От морока, доведеться лікаря кликати», подумав Боровик. В ту мить гостя розкрила очі.

— Що у вас болить? — зразу запитав Боровик.

Жінка не відповіла, тільки похитала головою, не розуміючи, як вона опинилася в цій теплій затишній кімнаті.

— Що у вас болить? — наполягав Боровик. — Що у вас болить?

— Нічого, — тихо відповіла вона. — Просто я страшенно стомилася і давно нічого не їла. Трохи спочину і піду.

Сергій Петрович ясно бачив, що жінка говорить правду. Йому навіть соромно стало: як це йому здалося, що вона п'яна.

— Ну, цю справу ми зараз залагодимо, — весело, відчуваючи велике задоволення від того, що все розв'язується так просто, сказав Боровик. — Спочатку вип'ємо гарячого чаю, а потім я щось поживніше вам дам. Одразу не можна, корчі можуть схопити, — пояснював він, одгвинчуючи термоса.

Через півгодини вони вже сиділи біля столу, розмовляючи, як давні знайомі. Несподівану гостю звали Інгеборг Хаген, працювала вона в порту, — де саме Боровик не допитувався, — йшла з роботи додому і відчула себе зле. Дома в неї дуже сутужно, мати загубила в крамниці продуктові картки, і тому до кінця місяця вони будуть жити голодно, харчовий відділ магістрату нових карток не видає...

Розповідаючи все це, Інгеборг не забува-

ла працювати зубами. Обличчя її порожевіло, ожило.

Вони поговорили ще з півгодини. Вечерю було знищено. Треба думати про ночівлю. Звичайно, Боровик не міг примусити свою гостю йти вночі — через все місто — додому.

— Лягайте на цій тахті,— сказав він,— нікому ви тут не заважатимете.

Інгеборг глянула на нього трохи недовірливо, але нічого не відповіла.

Сергій Петрович приніс їй подушку і ковдру, побажав доброї ночі, спокійно ліг спати і чудесно проспав аж до сірого похмурого ранку.

О восьмій годині лейтенант Петро Синельников, його найближчий приятель, зайшов до господи фрау Баумберг, щоб разом з Боровиком йти на роботу. Як завжди, не питаючи дозволу, він увійшов до їдальні і остовпів від несподіванки, побачивши на тахті вродливу жінку. Вона ще спала і не помітила приходу гостя, та й сам Синельников поспішив сховатися. Але Боровик почув його кроки, обережно, стараючись не збудити Інгеборг, вийшов до коридора і пошепки сказав:

— Пішли. Тихо. Хай спить.

— Хто це?

— Дорогою розповім.

— Гарна,— цмокнув язиком Петро.

Розповідь Боровика він вислухав захоплено, не перебиваючи і прицмокуючи. От шкода, ніколи йому самому не доводилося переживати такої пригоди. А гарна, дуже гарна жінка ця Інгеборг Хаген.

З цієї події Боровик ніякої таємниці не робив,

хоча більш нікому про неї не розповідав. Але дуже скоро про нічну пригоду знали мало не всі офіцери з'єднання — любив таки побазікати Петро Синельников. А ще через два дні до партійної комісії з'єднання надійшла анонімна заява, де говорилося, що капітан-лейтенант Боровик зв'язався з підозрілим ворожим елементом і водить до себе портових повій. Дату було вказано цілком точно.

Слідчий парткомісії викликав Боровика. Той пояснив: так, справді, ночувала у мене жінка на ймення Інгеборг Хаген; ніяких зв'язків у мене з нею не було. Я її підібрав зовсім хвору і немічну на вулиці.

Викликали фрау Баумберг. Ніяковіючи і затинаючись, добре розуміючи, що робить Боровикові велику прикрість, але, не можучи приховати правду, вона сказала, що в ту ніч у квартирі Боровика ночувала відома ростецька повія Інгеборг Хаген. Фрау Баумберг давно знає цю жінку, її знають усі моряки від Нордкапа до Сінгапура.

Слідчий вирішив знайти Інгеборг, але вона ніби у воду впала, зникла з Ростока чи, може, десь заховалася, в усякому разі про неї в останні дні ніхто нічого не чув. Вдалося знайти тільки її фото.

— Так, це вона, — ствердив Боровик, коли на засіданні парткомісії йому це фото показали.

— Виходить, в цій анонімній заяві все правда, — сказав голова парткомісії. — Випадок надзвичайний. Що ж будемо робити з Боровиком? Яка буде думка, товариші?

— Висловити йому догану, і край, — озвався

один з членів парткомісії.— Нехай подякує, що не виключили з партії.

— За що догану?— жажнувся Боровик.

Все, що відбувалося на парткомісії, здалося йому кошмарним сном.

— За що? За зв'язок з німецькою повією,— безжально сказав член парткомісії.— Невже ти всерйоз хочеш нас переконувати, що привів таку красуню до себе вночі тільки задля того, щоб напоїти її чаєм? Красуня, нічого не скажеш, але твій моральний образ не виграє від того...

Боровику здавалося, ніби він збожеволів. Як довести цим людям, в хорошому ставленні яких не має права сумніватися, що він говорить тільки правду?

— Це ж чиста правда,— повторив він.

Член парткомісії глузливо глянув на Боровика, потім на голову парткомісії.

— Слово честі, я говорю правду,— наполягав Боровик.

— В глибині душі я слову Боровика вірю,— сказав голова, — але в нашій справі бездоказових почуттів мало, потрібні докази. Я пропоную зробити так, справу відкласти і провести детальне розслідування. Не може бути, щоб та дама крізь землю провалилась. Але попереджаю, Боровик, зараз питання стоїть тільки про догану, якщо ж виявиться, що ти нас одурив, то доведеться з партквитком попрощатися. Ясно?

— Я згодний,— ледве стримуючи свій гнів, відповів Боровик.

— Гаразд,— сказав голова,— а поки все з'я-

сується, просити командування тимчасово звільнити товариша Боровика від командування ко- раблем. До з'ясування справи,— підкреслив він.

— За що ж?— простогнав Боровик.

— Справу доручити партслідчому Болотову. З цим покінчено,— оголосив голова. — Можеш іти, Боровик.

Боровик вийшов, обличчя його було чорне від люті.

В коридорі його чекав Петро Синельников, який в глибині душі розумів свою провину: ох, язик мій, ворог мій!

— Ну, що там?— співчутливо запитав він.

Боровик глянув на Синельникова, і раптом увесь гнів і розпач його прорвалися, мов вибух. Так, це, напевне, він, Петро Синельников написав того анонімного листа, більше Боровик нікому не розповідав! От де первопричина всієї біди!

Все ще ніби через червону запону глянув він на Петра, потім коротко розмахнувся і вдарив. Кулак упав на підборіддя, як чавунна гиря. Петро Синельников поточився і рухнув навзнак, важко вдарившись потилицею об цементову підлогу. Підбігли офіцери, схопили Боровика, кудись повели.

Тиждень Петро Синельников перебував на грані між життям і смертю. Важкий струс мозку — констатували лікарі. Весь цей тиждень Боровик почував себе убивцею і мало не збожеволів. На восьмий день Петро Синельников очунав, але мусив ще довго лікуватися.

Через два тижні суд засудив Сергія Петровича Боровика за умисне важке тілесне пошкод-

ження до двох років ув'язнення з розжалуванням з офіцерського звання. В присуді була згадка і про зв'язок з німецькою повією.

Останнього, найболючішого удару завдала йому Ганна. Одного разу його викликали до управління табору і показали копію постанови про розлучення. Скрипнувши зубами, Боровик прочитав. Він знав, Ганна простила б йому будь-який вчинок, але зв'язок з німецькою повією... Цього вона не простить ніколи в житті. Сергій Петрович уявив, як у воєнкоматі, куди вона прийшла одержувати гроші по атестату, їй розповіли про присуд, і аж застогнав від муки. Ганну він ні в чому не міг винуватити.

День за днем проходили місяці ув'язнення і все глибше осягав Боровик глибину свого нещастя.

За два роки він не одержав від Ганни жодної звістки і не наважився їй писати. З нею, очевидно, все було розірвано назавжди. Отже, коли скінчиться термін ув'язнення, життя треба починати від самісінького початку, змінивши його докорінно. Як саме змінити, він ще не вирішив, але напевне знав, що змінить. А якщо змінити нічого не вдасться, то й жити не варто.

В такому настрої, картаючи себе, вийшов Боровик весною сорок восьмого року з табору. Він був тепер вільний, як птах, близьких родичів не було, домівки теж, лети куди хочеш і де хочеш спиняйся, ніхто не перешкодить і нічого не запитає. Він дурив себе, коли, читаючи сповіщення про розлучення, думав, що разом з тим читає смертний присуд своєму коханню. Він любив Ганну тепер не менше, а ще більше, ніж

у ті прокляті дні, про які навіть згадувати боляче.

Серце повело його у велике донецьке місто, де жила Ганна. Він побачив її, побачив Любочку здаля, не дозволяючи собі наблизитись. Але поряд з ними він побачив і прокурора Малахова. Гроші, які лежали у банку, дали можливість жити якийсь час без роботи, і майже все це літо Боровик стежив за Ганною, Малаховим і Любочкою, уважний і непомітний, намагаючись не пропустити жодної, бодай найменшої деталі. Він дізнався про життя цієї сім'ї, збагнув і оцінив глибоке кохання Малахова, яке так ясно виявлялося у багатьох, непомітних для незацікавленого ока дрібницях. Він дізнався, що Любочка вважає, ніби він загинув у сорок шостому році. Це вже не додало жодної краплини до повної чаші його горя. Може, навіть так і краще, може, спокійніше житиметься Любі, якщо ніякі сумніви про батькову долю не тривожитимуть її маленьке серце.

Але гроші, колись відраховані від офіцерського утримання в банк, вже кінчалися, довелося подумати і про власну долю. Їхати з цього міста він не хотів — тут Ганна, тут Любочка, отже, отут мусить жити і він. А до чого братися? Як жити? Він вступив до хіміко-технологічного інституту.

Роки навчання промайнули дивовижно швидко. Любочка росла, можна сказати, на його очах, хоч бачив він дівчину не так часто. Ганни він намагався з усієї сили уникати, змушував себе менше цікавитись її життям — вона щаслива, і дуже добре, вона заслужила своє щастя, а

як болить від того серце Сергія Боровика, до цього нікому немає діла.

Володимир Іванович Малахов тепер цікавив його навіть більше, ніж спочатку. Боровик мимоволі стежив за кожним кроком прокурора, хотів знати, як він виховує Любочку, як ставиться до Ганни, прагнув скласти для самого себе правдивий його портрет. І потроху в уяві вирисовувався образ людини чесної і принципової, закоханої і ніжної у своєму коханні. Цієї ніжності завжди бракувало самому Боровику, і тепер вона здавалася йому дуже привабливою. Він бачив, що Любочка добре ставиться, може, навіть любить свого вітчима, і це примушувало ще більше поважати Малахова.

Навесні п'ятдесят третього він закінчив інститут і пішов працювати на хімічний завод, дуже ніяково відчуваючи себе у ролі новачка-інженера. Але життєвий досвід — це велике надбання, і коли потрібний був надійний інженер для відповідального завдання, Басова обирала його. Розмовляючи з Боровиком, вона часто лукаво посміхалась, і йому здавалося, ніби вона щось знає. Від цієї думки йому ставало моторошно.

А Басова і справді знала про Боровика все. Адмірал Хлопотін через два роки після того, як засудили Боровика, коли вже всі забули про цю справу, таки знайшов Інгеборг Хаген і мав з нею довгу розмову. Коли німкеня вийшла з його кабінету, адмірал нікому не сказав ні слова, тільки цілий день ходив темний, як ніч. Нічого тепер уже він не міг змінити в долі Сергія Боровика.

Цю історію він пізніше розповів своїй старій приятельці, Марії Басовій, випадково почувши від неї прізвище інженера Боровика. Вона вислухала все мовчки, думаючи про дивовижні шляхи, якими інколи проходить людська доля.

Так і йшло життя Боровика, зовні спокійне і врівноважене, аж доки не з'явився зі своїм винаходом Ігнат'єв і не гримнув вибух у корпусі лабораторії.

Боровик лежав на вузькому ліжку у лікарні. У палаті була півсутінь. Поряд марив якийсь чоловік, поранений під час автомобільної катастрофи. Сергій Петрович не міг заснути, перебирав у думках події останніх днів, особливо часто повертаючись до Малахова; у вухах його весь час лунав ясний, ніби з дзвінкого срібла викутий, голос Ганни, коли вона вигукнула в прокуратурі оте розпачливе:

— Сергій...

* * *

Другого дня Малахов з'явився у кабінеті свого безпосереднього начальника—обласного прокурора Губанова. Той сидів біля столу, великий, вже розповнілий, поважний. Зустрів він Малахова привітно.

— Ну, з чим завітав сьогодні?— весело запитав Губанов.

— Дуже неприємна справа,— відповів Малахов, кладучи на стіл перед прокурором області приготовані папери.

Губанов натяг на носа величезні чорні окуляри і став читати. Мірою того, як він переходив

від рядка до рядка, обличчя його похмуріло, витягалось.

— Та-ак,— перегорнув він останню сторінку.— Ти пропонуєш заарештувати Басову.

— Так, я прийшов це погодити.

— Погодити легко, а от чи треба так робити — я ще не знаю.

— Неодмінно треба.

— Ти певен?

— Цілком.

— А от я не зовсім. Перш за все треба з'ясувати, чи справді цей вибух дав їм усі дані для нового дослід. Треба скласти найавторитетнішу комісію...

— Технічна експертиза висновок дала, а для глибокої наукової перевірки треба півроку, справа це зовсім нова. Тимчасом Басова викине державні гроші на новий дослід не через півроку, а завтра...

— Йї можна сказати...

— Не послухається. Захоче негайно реабілітувати себе.

— Це правда... Де ж вона другий дослід ставитиме, там все рознесло.

— Ні, рознесло там далеко не все і технічні можливості повторити дослід у неї є.

— Що ж робити?— ніби в стіну вткнувся Губанов.

— Йї треба заарештувати,— наполягав Малатов,— у нас є більш ніж досить підстав для справи.

— Які?

— Перевитрата грошей — раз. Вона і сама визнає, що цей вибух був значно сильнішим,

ніж можна було сподіватись. Хто знає, якої сили буде наступна катастрофа? Недодержання правил безпеки і жертва при проведенні досліду — два. Хіба цього мало? За статтею сто двадцять один—три...

— Формально не мало, а от коли подумати...

Малахов розсердився. Ще ніколи, мабуть, не бачив він обласного прокурора Губанова таким нерішучим.

— Для того, щоб разом подумати, я до вас і прийшов.

— От що,— сказав Губанов,— треба написати до міністерства, щоб негайно відсторонили її від обов'язків директора заводу. Хоча б тимчасово.

— Поки піде лист, поки там подумують, вона поставить другий дослід, і полетять знову державні гроші.

— Чому ви думаєте, що в новому досліді успіху не буде?

— Коли дослід ставлять квапливо, тільки бажаючи врятуватися від карі, то успіху бути не може.

— І це правда, — міркував Губанов.— Що ж робити?

— Тільки одне, підписати постанову.

— З цим поспішати не слід.

— А через два дні вона поставить дослід, і тоді ми з вами вже будемо її співучасниками, бо знали про те, що готується нова велика розтрата державних грошей, що можливі жертви,— і не перешкодили тому. Якщо судитимуть Басову за другий вибух, то слідство вже не ми будемо вести. Ми будемо тільки свідками...

— Боїтеся?

— Я боюся тільки за людей і за державні гроші, і ви це прекрасно знаєте.

— От завдала мороки, клята баба,— вилаявся Губанов.

— Я беру на себе всю відповідальність за арешт Басової,— різко сказав Малахов. — Тим більше, що всі підстави для такого арешту в мене є...

— Підстави то є,— задумливо сказав Губанов,— а от внутрішньої переконаності в правильності такого рішення у мене немає.

— Таке переконання — дуже умовна річ... Запевняю вас, дуже умовна.

— Звичайно, і все-таки краще, коли воно є...

Двері кабінету відчинилися, і зайшла секретарка.

— Вас хоче бачити інженер хімічного заводу Костянтин Павлович Ігнат'єв,— доповіла вона.

— Ігнат'єв? — перепитав Губанов, — це той? — звернувся він до Малахова.

— Очевидно.

— Цікаво. Попросіть його ввійти.

Ігнат'єв не сподівався побачити Малахова і навіть спинився на порозі, роздумуючи, чи не краще було б йому взагалі піти звідси. Але потім переміг цю думку і сміливо, як людина, що наважилась кинутися в дуже холодну воду, наблизився до столу обласного прокурора.

— Прошу сідати,— запросив Губанов, з цікавістю розглядаючи бліде обличчя Ігнат'єва.

— Дякую,— весь час позираючи в бік Малахова, винахідник присів на краєчок крісла.

— Слухаю вас,— привітно сказав Губанов.—

Можете говорити вільно, товариш Малахов нам не завадить.

— Я теж так гадаю,— сказав Ігнат'єв. — Товаришу Малахову буде навіть корисно послухати мою заяву, бо в ній йдеться саме про його, не побоююсь сказати, халатність.

— Дуже цікаво, слухаю,— глянув у бік міського прокурора Губанов.

— Я звертався до товариша міського прокурора Малахова в справі вибуху на хімічному заводі, в справі злочинної розтрата державних грошей на необгрунтовані досліди і викликану цим загрозу для життя людей. Відповідну заяву я написав, але товариш Малахов з неї не зробив ніяких висновків, а це значить— об'єктивно прикрив злочинну діяльність Басової. Зараз я доводжу до вашого відома, що підготовка до другого досліду йде ще в ширших масштабах. Отже, загроза ще більша. Я не збираюсь якомсь переконувати вас чи чогось від вас вимагати. На хімічному заводі готується злочин, і саме ви мусяте його попередити. Щоб ви не думали, що я боюсь відповідальності за свої слова, я написав заяву, де все докладно висвітлено. Поведінку і нерішучість міського прокурора Малахова нічим не можна виправдати. Прошу.

Ігнат'єв простягнув до Губанова кілька аркушів списаного паперу.

Губанов узяв папери, поклав перед собою.

— Дякую, товаришу Ігнат'єв. Будемо розслідувати.

— Розслідувати треба швидко,— наполягав Ігнат'єв,— інакше на заводі будуть нові жертви і збитки. Якщо ви не вживете потрібних захо-

дів, я писатиму прокурору республіки. Є у вас якісь запитання?

— Ні, тимчасом немає.

— Мій телефон записано наприкінці заяви. Я до ваших послуг завжди. Сподіваюся, що ви, товаришу обласний прокурор, будете більш рішучим і принциповим, ніж ваш колега. Дозвольте йти?

— Будь ласка. До побачення.

— До побачення,— Ігнат'єв підвівся зі свого крісла і вийшов з виглядом людини, яка виграла великий бій.

— Та-ак,—протягнув Губанов, дивлячись, як зачиняються двері.— Видно, серйозні справи на хімічному заводі, якщо сам винахідник так упевнено говорить.

— А я дуже задоволений, що він саме тепер прийшов,— сказав Малахов.

— Задоволений?

— Так, задоволений, незважаючи на те, що він звинувачував мене в безпринциповості, м'якотілості і ще в чомусь. Прочитайте уважно, що він написав, і переконаєтеся в моїй правоті щодо Басової і всієї цієї справи.

Губанов почав читати. Він читав уважно, намагаючись не пропустити жодного слова, вловити кожен найтонший нюанс думки Ігнат'єва. Нічого не скажеш, це була переконлива заява, від неї так просто не відмахнешся. Басова, видно, і справді зробила злочин і тепер, намагаючись прикрити його, готується зробити другий, ще більший.

Губанов прочитав і кілька хвилин мовчав, задумавшись.

— В обкомі про цю історію знають?— нарешті запитав він.

— Звичайно,—відповів Малахов.—Басова сама туди доповідну записку написала. Можете уявити собі, як там уся ця справа висвітлена. А для обкому що найголовніше — аби тільки людських жертв не було. Якщо їх немає, то, виходить, і поспішати нічого, мовляв, розберемось. Урядова комісія на такий випадок, коли жертв немає, не приїде. Отже, це справа цілком нашої компетенції і поспішати нікуди. Я говорив у обкомі про нову небезпеку, але вони не надають тому потрібної ваги. Кажуть: ви, прокурори, можете робити свої висновки, а ми розглядатимемо справу ґрунтовно.

Губанов ще раз прочитав заяву Ігнат'єва, якісь пункти підкреслив червоним олівцем і сказав:

— Ну, гаразд, видно, таки доведеться діяти нам. Я раніш вагався, але цей Ігнат'єв здорово мене переконав. Якби ця заява була анонімна, я б їй ніколи не повірив, та коли людина приходить сама, то не повірити їй важко. І то сказати: не така вже Басова велика персона...

Малахов мовчки схилив голову, цілком погоджуючись зі своїм начальством.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Телефон біля ліжка Романа Петровича Ляшенка неголосно задзвонив. За вікнами мінилися відтінки сірого, осіннього світа: у, які невідомо що віщують — ясний сонячний день чи

суцільну непроглядну мряку. Вся сім'я Ляшенків ще спала глибоким, найсолодшим сном. Парторг, не розплющуючи очей, простяг до трубки руку.

— Слухаю,— тихо, щоб не збудити Ольгу, відповів він і накрив трубку подушкою, щоб не клекотіла.

Він зробив це вчасно, бо знайомий баритон Боровика гримів, рокотав, хвилювався і погрожував геть рознести мембрану.

— Говори тихше, бо телефон захлинається і я нічого не можу втямити,— попросив Ляшенко.— Звідки ти говориш? З лікарні? Добре. Коли це трапилося? Вночі? Ти напевне це знаєш? Добре, дуже дякую за повідомлення, хоча подяки така звістка, напевне, не варта,— невесело пожартував він і, незважаючи на те, що голос Боровика ще клекотів, опустил трубку.

Після того знову до підборіддя вкрився ковдрою і кілька хвилин лежав непорушно, поглядаючи то на миле, спокійне у сні обличчя Ольги поряд, на подушці, то на вікна, де сірі барви вже змінювалися фіалковоблакітними, ясними. Спробував ворухнути ногою — болу вже не було, відчулась тільки якась скованість у м'язах.

Парторгові дуже хотілося встати зразу ж, але він, мабуть, ще з півгодини лежав, міркуючи і плануючи свій день. Легким і приємним він, напевне, не буде, щодо цього сумнівів не було.

Тимчасом прокинувся і подав голос найменший з Ляшенків. Ольга зразу ж схопилася, побігла до дітей. Почався звичний, добре знайомий ранковий клопіт...

Через півгодини вже всі сиділи за столом, свіжі, вмиті, веселі, тільки сам Ляшенко був мовчазніший, ніж звичайно, і скупіше відповідав на слова дітей. Ольга помітила це зразу.

— Дуже болить сьогодні?

— Ні, сьогодні вже не болить зовсім, і я зразу після сніданку поїду на завод,— відповів Роман Петрович.— Годі байдики бити.

— Не рано ще тобі виходити? Може, з лікарем порадитись?

— Ні, не рано, а до лікаря я після заводу поїду.

Ольга замовкла, вже давно перевіривши марність таких суперечок. Сніданок минув швидко, діти гомінкою зграйкою побігли до себе. Ляшенко підвівся з-за столу, пройшовся по кімнаті, навмисне твердо ставлячи хвору ногу, мов намагаючись щось розтоптати чи загнати у землю. Болю вже не було. Він не збирається дурити ні себе, ні Ольгу. Він має повне право їхати на завод. Більше того, він не сміє лишатися тут, у теплій постелі. На випадок чого треба взяти з собою костура, привезеного з Кавказу, міцного, самшитового, ніби з пожевклої кості виточеного. З таким товаришем можна нічого не боятися. Та й ходити доведеться не так багато.

Все це він не говорив, а думав, бачачи докірливі погляди Ольги і внутрішньо сперечаючись із нею. Йому навіть хотілося, щоб вона заговорила, щоб її можна було переконати і заспокоїти. Але Ольга мовчала, а самому починати розмову не хотілось.

Він подзвонив у гараж, попросив прислати машину і через півгодини вийшов з будинку.

— З одужанням, Романе Петровичу,— весело привітав його шофер, поглядаючи на добре виголеного, дбайливо вдягненого Ляшенка.

— Дякую,— весело відповів парторг, сідаючи.— Ну, що у нас на заводі?

— А що може бути на заводі? — перепитав водій.— Все в повному і блискучому порядку. Труби димлять. Коксові батареї на повному ходу. Служба йде нормально.

— От і дуже добре,— відгукнувся Ляшенко, з насолодою спостерігаючи, як перед очима швидко пролітають знайомі дерева, вулиці і будинки. Було дуже приємно відчувати себе здоровим.

«Ногу все-таки тимчасом треба берегти і ходити якомога менше,—повчально подумав він.— Мені треба тепер бути цілком працездатним».

Хімічний завод виник перед ним з-за рогу вулиці, як завжди, несподівано. Парторг усміхнувся — дуже гарна і переконлива штука от такий могутній завод. Стоїть він на схилі розлогої гори, ніби велетень вперся в землю і хоче підняти на своїх плечах весь червонуватобурий Донецький кряж.

У парткомі, де ще нікого не було, Ляшенко затримався тільки на мить. Подзвонив першому секретареві обкому партії, але в кабінеті його не застав.

— Поїхав на шахти,— відповів знайомий голос дівчини з приймальні.— Повернеться тільки наприкінці дня.

— Дуже прошу попередити його, що я буду. Неодмінно маю бачити його у важливій справі.

— Буде зроблено,— відповіла дівчина.

Після того Роман Петрович покинув свій кабінет і за кілька хвилин опинився в лабораторії. Навмисне, бажаючи перевірити сам себе, він пішов туди пішки, майже не спираючись на палицю. Ні, нічого.

Не заходячи до тимчасового начальника лабораторії, він пройшов просто до інженерів «групи проекту Ігнат'єва». Басова розподілила їх на чотири підгрупи і кожен посадила в окремій кімнаті.

— Добрий день, товариші, — привітався Ляшенко, заходячи до першої кімнати, де працювало п'ятеро інженерів, серед них Зоя Василенко — старша групи. — Ну, як вам тут живеться-можеться?

— О, Романе Петровичу! Як добре, що ви прийшли! Вже зовсім одужали? А ми вже засумували без вас.

Це привітання було невимушено щирим, радісним. І Ляшенкові стало тепло на серці.

— Так, уже зовсім одужав, — весело відповів він. — Одужав і маю намір ознайомитися з вашою роботою і все розкритикувати.

— Прощу, — відповіла Зоя, — це дуже добре. Свіжа голова завжди може щось цікаве підказати...

— Отже, я для вас тільки свіжа голова, більше нічого?

— Ну, навіщо ж так звужувати питання, — засміялись інженери.

— А Марія Іванівна де? — запитав Ляшенко, сідаючи до столу і беручи перший аркуш креслення.

— Сьогодні нашої Марії Іванівни ще чути не

було,— відповіла весело Зоя.— Нічого дивного, чи у неї, крім нас, мало справ?

— І то правда,— вже весь заглиблений у роботу, сказав парторг.— Тут я не все розумію, як це буде? Прошу пояснити.

Зоя Василенко почала пояснювати. У неї, невідомо чому, поява Ляшенка викликала певність і добрий настрій. Звідки з'явилося це почуття, зрозуміти вона не могла. От прийшла людина, рийється у твоїх думках, кресленнях, прискіпується, ніби той держконтроль, до кожної невдало поставленої рисочки, щось бурмоче собі під ніс, а в тебе на серці від того так радісно і хороше, як давно вже не було.

Сам Ляшенко, не звертаючи уваги на настрій інженерів, сидів і працював, намагаючись досягнути нові дані, які приніс минулий дослід, дати точну оцінку кожній реакції, кожній, навіть незначній, зміні в конструкції. Перед ним розгорталася картина такої дерзновенної сміливості, що йому, досвідченому інженерові, аж дух захоплювало. Він стримував це захоплення, примушував себе чіплятися до кожної дрібниці, підозріло перевіряти уже сто разів перевірені речі, але захоплення не минало. В цю мить, вже не вперше в житті, він зрозумів, скільки мусить знати секретар парткому, щоб по-справжньому виконувати справу доручену йому партією. Якщо в усіх інших групах пророблено таку ж блискучу роботу, то буде злочином перед усім народом не поставити зразу ж повторного досліду.

І водночас він ясно бачив, як відрізняється цей чудесний проект від початкового винаходу

Ігнат'єва, бачив, скільки своїх думок і висновків додали до нього інженери, як поширили його, зробили стрункішим, у багатьох місцях принципово змінили. Далеко пішли вони за час хвороби Ляшенка.

Потім, не виказавши своїх почуттів, свого захоплення, може, навіть навпаки, спохмурнівши з виду, Ляшенко перейшов до другої групи, далі до третьої, четвертої і десь аж наприкінці дня закінчив роботу. Перед ним постала грандіозна картина одного з найвизначніших винаходів нашого часу. Він ще раз перевірів самого себе — все правильно.

Після роботи інженери зішлись до великої кімнати. Марія Іванівна ще й досі не приходила, а думку секретаря парткому хотілося всім почути.

— Ні зборів, ні наради робити не будемо, — сказав Ляшенко. — Ви тут такого натворили, що зразу не збагнеш. Треба добре, дуже добре подумати. Але мушу сказати: ваша робота мені подобається.

Попрощався, вийшов у коридор, спинився біля знайомих дверей, подумав, ніби вагаючись, потім постукав і відчинив.

Костянтин Ігнат'єв сидів, щось пишучи, біля свого столу і зустрів появу парторга здивованим поглядом.

— Радий вас бачити, — невпевнено сказав він. Вони привітались.

— Якщо не секрет, що ви зараз робите, Костянтине Павловичу? — запитав Ляшенко.

— Ні, це не секрет. Розробляю технологію виготовлення моєї пластмаси.

— Поряд вас, в отих кімнатах, товариші роблять ту ж роботу і, мені здається, вже багато зробили,— сказав Ляшенко.— Вам не хочеться включитися до їхнього колективу?

— Ні, я здатний зробити все сам. Робота в такому колективі може привести тільки до тюрми. Я різко розмежувався з Басовою і зробив про це офіціальну заяву в прокуратурі.

— Так, ясно,— похитав головою Ляшенко.— Я трохи познайомився з їхньою роботою і мушу вам сказати, що ваш винахід вже розвинено і багато в чому поліпшено, навіть в принципових питаннях...

— Від того він не перестане бути моїм винаходом.

— Безперечно, але...

— Ніяких але, товаришу Ляшенко, в групі, керованій Басовою, я не працюватиму! Категорично відмовляюсь.

Ляшенко помовчав.

— Можна мені глянути на вашу роботу?

Ігнат'єв хотів зразу ж поставити на місце цього надто самовпевненого Ляшенка, але потім згадав, що він теж хімік-технолог, і знехотя простягнув до нього свої папери.

Все зроблене Ігнат'євим секретар парткому сьогодні вже бачив. Винахідник тільки починав справу, про яку його друзі-інженери вже й думати забули. Вони сміливо йшли вперед, на основі першого досліду розв'язуючи складні проблеми сучасної хімії, а Ігнат'єв сушив собі голову над системою застережних вентилів—робота, яку за короткий час може виконати будь-який другорядний інженер.

Ляшенко не приховав свого враження, одверто розповів усе, що побачив.

— Ви захоплюєтесь і помиляєтесь, — вже роздратовано відповів Ігнат'єв. — Розширення вашими інженерами рамок мого досліду призведе тільки до нового вибуху, до нової справи у прокуратурі. А от я цього не боюся. Тихше їдеш, далі будеш. Прислів'я старе, але до цього випадку дуже придатне, і я не боюся його процитувати.

В глибині душі він не вірив жодному слову Ляшенка. Не могли ці стандартні, не позначені печаттю справжнього таланту хіміки винайти без нього. Ігнат'єва, щось значне. Парторг ніби прочитав інженерову думку, зрозумів непотрібність дальшої розмови і попрощався.

Ігнат'єв знову взявся до своєї роботи, але спокою на серці вже не було. А що коли справді їм пощастить відкрити речі, які затьмарять його винахід? Ні, не може того бути, щасливе право першовідкриття належить тільки обраним, а таких на світі небагато.

А Ляшенко вийшов від Ігнат'єва трохи збентежений. Він працює на цьому заводі поряд винахідника вже багато років. Як же вирросло біля нього таке індивідуалістичне створіння, людина, ворожа до колективу, вкрай егоїстична? Як же він, секретар парткому, цього не помітив? Невже і серед інших його добрих знайомих можуть трапитися такі несподіванки? Про Ігнат'єва ще доведеться думати, ой, як багато думати, а зараз перед секретарем парткому стоїть височенна гора невідкладних завдань і саме до неї насамперед треба братися.

До себе у партком він не пішов, а наказав шоферові повільно їхати до центра міста. Біля великого скверу звелів спинитися, вийшов і, мабуть, з півгодини нерухомо сидів на ослоні, обіпершись на свого жовтого костура. У сквері падали ясним червоним світлом величезні осінні канни; вже відчували перші холодні ночі, попускали свої червоні косички ніжні сальвії; айстри ніби одверталися від сонця своїми синіми, холодними, пихатими голівками. Довкола Ляшенка широкою, посипаною рудим піском доріжкою бігали діти, чулися вигуки, великий червоно-зелено-синій м'яч пролітав над головою.

Але на красу осіннього дня парторг не звертав уваги.

Думки були зайняті іншим. Саме тепер, перед побаченням з секретарем обкому, Ляшенкові треба було все добре вирішити насамперед для самого себе. Чи не занадто він захоплюється картиною, розкритою перед ним? Чи не сховано в ній десь, як у тій дитячій картинці-загадці, небезпечного підводного каменя? Щоб побачити його, треба іноді перевернути сторінку догори ногами, добре придивитися і уважно поміркувати. Саме це і робив Ляшенко, сидячи під світлими, але вже холодними променями осіннього сонця. Потім глянув на годинника, підійшов до машини і сказав шоферові:

— До обкому.

Того дня у Володимира Івановича Малахова було дуже багато роботи і час пролинув швидко. Здається, тільки-но прийшов до прокуратури.

щось зробив і все,— вже шоста година, час додому. А роботи — непочатий край. Отже, доведеться прийти сюди ввечері, хоча начальство на таку нічну роботу тепер дивиться косо, вже забули, як три роки тому доводилось працювати цілі ночі. Справи останніх днів вимагали від прокурора поширених мотивацій, доведеться попрацювати, зате потім, уже в процесі слідства, все це стократ окупиться.

Цілий день прокурор працював напружено, майже натхненно Іван Семенович Зуб не з'являвся на очі, і десь наприкінці роботи Малахов навіть занепокоївся.

— Де це наш Іван Семенович? — мимохідь запитав він, коли секретарка зайшла до кабінету.

— Іван Семенович пішов до обкому.

— До обкому? Викликали?

— Ні, про виклик я нічого не чула.

— Коли повернеться?

— Не можу сказати.

— Добре, йдіть.

Секретарка вийшла, а у Малахова на серці після цієї незначної розмови лишився якийсь намул. Немовби щось небезпечно творилося за його спиною. Може, це пов'язано зі справою Басової?

— Що взяв з собою Зуб? — знову викликав він секретарку.

— Нічого.

— Ніяких справ?

— Ніяких.

— Дякую, можете йти.

Він кілька хвилин думав про Зуба, потім не-

мовби глянув збоку на самого себе і засміявся. Ніколи такі випадки не викликали в нього ніяких підозрінь чи роздумів. Чого ж зараз він так тривожиться? Смішно і навіть трохи не-солідно.

Прокурор знову взявся до роботи і до кінця робочого дня працював діловито й точно, як добре злагоджена і вивірена машина. За кілька хвилин до шостої він перегорнув справи і побачив, як багато ще доведеться попрацювати ввечері. Потім узяв зі столу цілий оберемок папок і замкнув у сейф.

Після цього ще раз оглянув кабінет, чи не забув чогось захвати, і вийшов. По місту йшло чудесне вересневе надвечір'я, коли подихи справжньої осені здаються ще дуже далекими і все-таки відчуваються в усьому — в кожній холодній квітці, у кожному сухому, ніби з найтоншого металу викутому, кленовому листочку, який сухо шарудить під ногами. Прокурор ішов не поспішаючи. Додому недалеко, і ця прогулянка після довгого сидіння в кабінеті була приємною.

Він вийшов на широченну площу, посередині якої високими, ніби застиглими, струменями бив дужий фонтан, оточений з усіх боків цілим лабіринтом асфальтованих доріжок, вибагливих клумб і вже трохи прив'ялих кущів троянд і бузку. На асфальті біля фонтана хлоп'ята годували сірих повногрудих голубів, птахи нікого не боялись, майже з рук брали хліб. Малахов, посміхаючись, дивився на цю сцену, постояв трохи, потім, усе ще посміхаючись, пішов далі.

Тепер йому треба було пройти повз високу і водночас присадкувату будову, де містився обком партії. Він бував тут часто і добре знав усіх секретарів, але завжди підходив до цього будинку з самого собі незрозумілою обережністю.

Блискучі східці полірованого граніту збігали з дверей обкому до тротуару. Малахов здала побачив, як перший секретар, розмовляючи з якимсь дуже знайомим чоловіком, вийшов і сів разом з ним у машину. Авто рушило з місця раніше, ніж Малахов встиг наблизитися і привітатись.

«Хто цей чоловік?» запитав себе прокурор.

Обличчя незнайомого він десь, безперечно, бачив, але жовтуватого, ніби костяного, костюра пригадати не міг. Проте замислюватися тут ні над чим, всі люди в області так чи інакше знають одні одних. Бачилися десь на конференції чи, може, на зборах активу, от і здається обличчя знайомим.

Вже забувши про цю зустріч, він проходив квартал за кварталом, будинок за будинком, сам собі відзначаючи, як багато набудували в місті за останні роки. Додому було зовсім близько, менше двохсот метрів, коли Малахов несподівано спинився.

Він раптом згадав, де бачив людину з жовтуватим костюром. Це не хто інший як секретар парткому хімічного заводу Ляшенко.

Тепер вся зустріч набирала для Малахова зовсім іншого, тривожного значення. Ляшенкові робили операцію, це знали всі, а от тепер він зовсім недоречно катається в машині разом з

першим секретарем обкому. І поїхали вони саме в напрямі хімічного заводу. Що це — випадковість чи спроба якось втрутитися в справу Марії Басової?

Малахов постояв, ніби збираючись повернутися до обкому і все перевірити на місці.

Та що це з ним кінець кінцем? Чого він хвилюється? Його дії можуть подобатися чи не подобатися, але вони правильні, сто разів правильні, і тривожитись йому нічого.

Відкинувши неспокійні думки, він швидко пройшов останній квартал і за кілька хвилин, вже вимитий і заспокоєний, сидів разом з Ганною і Любочкою за столом. За своїм давнім правилом, дома він не дозволяв собі навіть думати про справи, цілком слушно твердячи, що для того досить часу і на роботі, але в цей напружений день чомусь поламалися усі, роками заведені, правила, і вирватися з потоку думок було дуже важко.

Саме тому за столом створився той немирний, дратівливий настрій, коли якесь недоречне слово може викликати гнів чи гостру відповідь. Ганна вже знала цей настрій. Останнім часом затишна квартира стала їй чомусь здаватися тісною і задушною. Це враження особливо посилювалося, коли Малахов повертався з роботи, і пояснити чого це воно так, — Ганна не могла. В усякому разі, в редакції вона тепер почувала себе значно приємніше і вільніше, ніж дома, надто в такий день, коли за столом важко говорити, ніби в горлі застряв шматок тіста. Так вони і мовчали майже весь обід, перекидаючись коли-не-коли незначними корот-

кими словами, аж доки Малахов не сказав незадоволено:

— Ну, звичайно, закохалась наша Варвара Павлівна, знову все пересолено. Чумак з возом перекинувся, як говорили у минулому сторіччі.

— А мені все добре, я ще й посолела трішки,—здивовано відгукнулася Люба, беручи виделкою котлету.— Ні, все правильно посолене.

— На вас усіх з вашими витребеньками і в ступі не потрапиш,—сердито сказала Варвара Павлівна.— Завтра взагалі про сіль і не подумаю, солить кожен сам собі, моє діло сторона.

— На мій смак добре,—сказала Ганна. Глянула на стіл і зразу ж схопилася з місця.— Боже мій, знову я гірчицю забула поставити.

Підійшла до буфета, взяла пузату, блакитними квітами розмальовану гірчичницю, і поставила перед чоловіком.

— Будь ласка.

— Мама у нас буферна держава,—засміялася Люба.— Як то пишуть у газетах — пом'якшує суперечності.

— Дякую,—вклонився до дружини Малахов, а тоді, вже зовсім іншим тоном, звернувся до Люби.— А ти краще не говорила б дурниць. Ніяких суперечок немає і бути не може.

Господар підвівся з-за столу, зробив кілька кроків по кімнаті. Згадка про несподівану зустріч біля виходу з обкому все-таки чомусь тривожила. Чого він хвилюється? Навіть найменших підстав для тривоги немає. Чому ж йому так хотілося зараз бути там, де стоїть, поблискуючи чорним лаком, велика машина секретаря обкому. Невже вона біля головної контори хі-

мічного заводу? Може, подзвонити туди, перевірити. Це ж так просто, набрати комутатор попросити прохідну і запитати вахтера.

Прокурор навіть зробив крок до телефону, але зразу ж спинив себе. Тільки цього ще бракувало! Нікуди він не дзвонитиме і нічого дізнаватись не буде.

— Ну, які в кого плани? — запитав Малахов, поглядаючи на двері спальні і вже передчуваючи солодку мить, коли можна буде лягти і задрімати.

— Мені до Марини у лікарню треба піти, вона скоро випишеться, а я жодного разу там не була, просто свинство з моєї боку, — швидко, немов виправдуючись, сказала Ганна. — Я вже Широкову кілька разів обіцяла, та все ніяк не зберуся.

Взагалі кажучи, до Марини можна було вийти і вдень, поїхати просто з редакції, але Ганна навмисне відклала ці відвідини на вечір. Несила їй зараз було лишатися дома поряд Володимира Малахова. Чому так трапилось і звідки з'явилося таке почуття, Ганна зрозуміти не могла, а силувати себе не хотіла.

— Це правильно, — трохи сонним голосом відповів прокурор. — Там, мабуть, нудота, в тій родинці, не приведи господи. Марина буде дуже і дуже задоволена. Передай, будь ласка, і від мене привітання. А я спочину трохи і знов на роботу.

— Обов'язково передам, — Ганна полегшено зітхнула.

— А мені з тобою не можна? — несміливо, вже передчуваючи відмову, запитала Любочка.

— А уроки хто за тебе зробить? — запитав Малахов.

Дівчина вередливо закопилила губку.

— Уроки! Ах, так, уроки... І коли вже вони скінчаться всі ці уроки, уроки, уроки...

— Не поспішай, вже скоро скінчаться, менше року залишилося, згадуватимеш ти цей час ще не раз у житті, і здаватиметься він тобі чудесним.

— Ну, домашні завдання ніколи мені чудесними не здаватимуться.— твердо заявила Люба. Вона вчилася непогано, але не так легко, як дуже обдаровані діти. Самолюбива й гордовита до краю, вона вважала ганьбою для себе одержати трійки і тому примушувала себе працювати.

— Ще не раз згадаєш ті дні, коли до школи бігала, та вже минеться.— лірично промовила Варвара Павлівна. Такого голосу Люба не могла терпіти.

— Ой, верніться, літа мої, до мене хоч в гості,— навмисне фальшивлячи, заспівала вона.

Малахов усміхнувся.

— Ну, гаразд, з вашого дозволу я з півгодинки відпочину, а потім знову піду. Якісь божевільні дні в мене. Люди спочивають після шостої, а ти сиди і працюй. І ніякої охорони праці для прокурорів не існує...

Малахов вже стояв на порозі спальні, коли Ганна запитала:

— А як справа з Басовою?

— З Басовою? — Малахов спинився і незадоволено поморщився. Не хотілося йому тепер говорити про всі ці неприємності.— З Басовою

все правильно. Мушу тобі сказати, я не припускав навіть, що вона може так легковажно ставитись до своїх обов'язків...

Він говорив, а сам чомусь весь час невідступно думав про чорну машину секретаря обкому. Стоїть вона біля головної контори хімзаводу чи спинилась десь в іншому місці? Зараз чомусь здавалося, що вона мусить бути саме там, і це тривожило. Що може робити секретар обкому на заводі? Що він може зрозуміти в складних процесах, відомих тільки хімікам? Правда, він сам інженер, але машинобудівник, а не хімік. Може, йому самому, прокуророві Малахову, зараз слід було б бути на заводі? Відповісти собі на ці питання він не встиг.

— І її можуть покарати?

«Про кого вона запитує? Ах, про Басову? Тут справа вже вирішена і зробленого не повернеш...»

— Бачиш, Ганно,— терпляче пояснив Малахов,— покарають її чи не покарають, я не знаю. Це не моє діло. Я мушу тільки цілком точно і об'єктивно встановити істину, в усьому розібратися, визначити — це було от так-то і так-то, збитки такі-то, відповідати мусить той-то. Це моя прокурорська робота, а робити висновки, визначати кару чи нагороду, це вже справа суду...

— І що ж? Ти скажеш, що в усьому винна Марія Іванівна Басова?— продзвенів напружений голос Любочки.

— Дивний тон, Любочко,— терпляче відповів Малахов.— Ти вже доросла і мусиш розу-

міти... Не я і не ти, а суд, на підставі непорушних законів, визначає долю людей... Ти там недовго в лікарні затримаєшся?

— Ні, я повернуся швидко.

— От і добре. Я теж постараюся не засидітись на роботі. Потім увечері, перед сном, може, трохи погуляємо. Я подзвоню тобі, коли виходитиму. Давно вже ми не гуляли.

І вийшов до спальні цілком певний своєї правоти. Двері за ним зачинились обережно, але міцно.

— Що ти Марині понесеш?— провівши Володимира Івановича поглядом, запитала Ганну Варвара Павлівна.

— Вже я приготувала подарунки.

Ганна з насолодою розгорнула пакуночка і показала маленькі, чудесні, оздоблені вишивкою сорочечки. Любочка аж в долоні сплеснула — боже, яке гарне і яке несправжнє, наче лялькове!

Варвара Павлівна не піддалася першому захвату, все ґрунтовно передивилася, потім знову поклала на місце і лишилась задоволена.

— А яблука взяла?— раптом нагадала Люба.— Знаєш, як Марина яблука любить?

— Ой, боже мій, мало не забула,— схопилась Ганна,— яблука неодмінно треба понести. А є вони в нас?

— Яблука у нас є,— відповіла Варвара Павлівна,— зараз я тобі пакунка зроблю, щоб нести зручніше було.

Ганна ще трохи помилувалася іграшковими барвистими сорочечками, потім, дивлячись кудись за піаніно, невпевнено сказала:

— Знаєш, Любочко, цей портрет вже можна поставити на місце.

— Післязавтра поставлю, — після короткої паузи відповіла Люба.

Щось ламке, ніби скляне, почулося в її голосі. Ганна глянула занепокоєно. Ох, мабуть, не треба було починати цієї розмови.

— І взагалі, кому він тут заважає, на піаніно?

— Не заважає нікому, але Володимирі Івановичу приємності, мабуть, не завдає. А ти ж не хочеш робити прикромості людині, яка до тебе так добре ставиться і тебе любить? Правда ж не хочеш?

— Ні, не хочу. Післязавтра заберу портрета до себе.

— Чому післязавтра?

— Невже ти забула? — дівчина аж спалахнула від гніву і обурення. Її, дивно схоже на батьків портрет, обличчя почервоніло.

— Що забула? — не могла зрозуміти Ганна.

— Адже завтра десять років, — крикнула Люба, — десять років з дня його смерті. Невже забула? Невже забула?

— Ні, я не забула, але мені здається в хаті все мусить стояти на своєму місці.

Голос Ганни звучав безпорадно, хрипко. Вона дуже добре пам'ятала той день, коли вирішила сказати Любі про смерть батька. Так, це було восени сорок шостого року, невдовзі після того, як прибула копія присуду. Вона назвала дочці просто перший-ліпший день, який спав на думку.

— Двадцять п'яте вересня 1946 року — двад-

цять п'яте вересня 1956 року. Рівно десять років.— вела далі Люба.

Так, здається, Ганна назвала саме двадцять п'яте вересня. Вона потім забула цю дату, охоплена горем, гнівом, непрощеною образою, але її слова впали в маленьке поранене серце, як зерно падає у вогку, парку землю, і укріпилися, запам'яталися назавжди. Через рік після того в житті Ганни з'явився Володимир Іванович Малахов. Давно це було... А тепер? Що ж тепер?

— Так, рівно десять років,— підтвердила Ганна,— швидко минає час.

— Знаєш, мамо,— трохи ніяковіючи, ніби зізнаючись у найбільшій своїй таємниці, сказала Люба,— я останнім часом чомусь багато про нього думаю і мені здається, ніби навіть пам'ятаю його. Смішно, звичайно. Коли я його востаннє бачила, мені був один рік, саме такі сорочечки носила... А здається, наче я його добре знаю. Це вже, мабуть, гра фантазії? Правда?

— Напевне,— через силу, намагаючись бути ніжною і лагідною, відповіла Ганна.— Десять років уже минуло...

— Раніше я згадувала його зрідка, а зараз думаю все частіше... Мамо, де його поховали, де його могила?

Голос Ганни прозвучав глухо:

— Не знаю, Любчик.

— А повідомлення тобі прислали?

— Так.

— Що там було написано?

— Нічого, тільки одне: «смертю хоробрих».

— Де це повідомлення?

— Десь воно мусить бути...

Ганна відчувала: якщо Варвара Павлівна ще хоч три хвилини забариться зі своїми яблуками, то її нерви не витримають. Раніше цей обман дочки здавався доконечним, цілком виправданим. Хай краще думає про свого батька, як про загиблого героя, ніж про живого розпусника і злочинця, засудженого до тюрми. Раніше це не викликало ні вагань, ні сумнівів, але зараз... Чому ж зараз так важко?

Варвара Павлівна врятувала Ганну і від власних сумнівів, і від запитань Любочки. Вона ввійшла до їдальні, несучи в руках чималий пакет, дбайливо загорнутий у газету і зав'язаний мотузочкою. Поклала його на стіл і урочисто оголосила:

— Ранні антонівки, як вино. Я тут найкращі вибрала, буде чим Марину порадувати.

— Дякую, Варваро Павлівно, — полегшено зітхнула Ганна.

— Ну, щасливо тобі... і привіт від мене неодмінно передай, не забудь, — наставляла Ганну стара. — Не забудеш?

— Та що це ви, Варваро Павлівно, чому питаєте?

— Бо якась ти останні дні дивна... Ну, добре, йди та не барись.

Варвара Павлівна пішла до себе на кухню, на прощання ласкаво, ніби до малої дитини, посміхнувшись до Ганни.

— Мам! — сказала Любочка тільки-но Варвара Павлівна зникла.

— Що? — знову тривожачись, знову передчуваючи запитання, на яке важко відповісти. і

знову поринаючи у потік своїх неясних, дра-
тівливих думок, перепитала Ганна.

— Скажи мені, якісь батькові родичі є на
світі?

— Батькові родичі? — Ганна подумала: яку
ще загрозу таять у собі ці слова? — А навіщо
вони тобі?

— Дуже хотілося б знати людей, які його
знали і любили... Все про нього знати хочеться.

«Мабуть, не вдасться довго зберігати таєм-
ницю,— сказала собі Ганна.— Якщо Любочка
взьметься розшукувати, то правду, як те шило
в мішку, не затаїти. Але не зараз, хай якомога
пізніше станеться це лихо».

— Не знаю, Любонько, — нітрохи не крив-
лячи душею, відповіла вона.— Ніяких родичів
його я не знала і навіть не відаю, чи є вони
взагалі на білому світі...

— Ну, а виріс він де?

— Виріс він у Горьковській комуні, знаєш,
Макаренко нею колись керував. «Педагогічну
поему» читала?

— Боже, як цікаво! — Любочка підскочила,
стала на тахті навколішки і вп'ялася поглядом
в мамине обличчя.— Чого ж ти раніше мені
цього не розповідала?

— А ти не запитувала.— Ганна чомусь не
могла дивитися дочці в очі. Їй зараз хотілося
тільки одного, опинитися якнайдалі від цієї кім-
нати, від запитань Любочки, від самозадоволе-
ної впевненості Малахова, від того затишного,
нею самою створеного світу, який ще так не-
давно здавався привабливим, рідним і гранітно-
міцним.

— Ми про це якось потім поговоримо,— сказала вона, вже йдучи до дверей і зовсім забувши про пакет з яблуками. Зараз їй було не до того. Щомиті з Любоччиних вуст могло вихопитись ще складніше, ще болючіше запитання.— Ну, я пішла, а ти сиди дома, готуй уроки, потім прийду, і неодмінно погуляємо.

І, не поцілувавши дочку на прощання, як це робила завжди, швидко вийшла.

— Не затримуйся довго,— почувала вона вже за дверима.

Любочка залишилася сама в просторій їдальні. Кімната, така рідна і знайома, чомусь здалася в цю мить чужою і непривітною. Тиша, глибока тиша в усій квартирі; тихо, ввічливо, не хрочучи, спить Володимир Іванович; не чути Варвари Павлівни, вона, мабуть, вже вимпла й прибрала все на кухні і тепер висунулась у вікно, щоб краще бачити, і спостерігає дворові події. Треба братися до уроків, а не хочеться. Люба лягла на тахту...

...Отак, мабуть, колись неодмінно станеться: пролунає дзвоник біля дверей, зайде якийсь незнайомий матрос, ні, літній флотський офіцер із сивими скронями і золотими нашивками на чорному рукаві, запитає Любочку і скаже:

— Я точно знаю, де поховано вашого батька, я був поряд нього в цьому бою і зараз їду саме в ті краї. Якщо хочете бачити його могилу, збирайтесь негайно, у мене тільки десять вільних хвилин.

Що вона робитиме тоді? Поїде з ним не вагаючись, не втрачаючи жодної хвилини на пакування чемодана. Або ні, чемодана вона при-

іотує заздалегідь, щоб і миті не затримуватись. Так, так, це треба неодмінно зробити зараз, бо він може з'явитися щохвилини...

Люба схопилася з тахти. Що це було? Сон? Може, вона заснула на коротку часинку, лежачи на тахті? Нікого немає в кімнаті. Паунок з яблуками лежить на столі,—мама його таки примудрилася забути, завжди так: люди забувають сказати чи зробити найголовніше. Як би там не було, сон це чи не сон, чемодана треба мати наготові, може, він і не знадобиться ніколи, та не можна і хвилини примушувати чекати того високого, сивого моряка.

Дівчина пішла в свою маленьку кімнатку, витягла чемодана і, сама не розуміючи для чого це робить, запакувала його так, немов збиралась їхати в тривалу подорож. Потім, коли вже клацнули нікельовані замки, міцно закриваючи роззявлену пашеку чемодана, сіла на нього і посміялася сама з себе — дурна вона, слово честі, аж крутиться! Вигадала собі якогось моряка, подорож, термінсвий від'їзд.

Та знову всі думки зосередились на батькові, на його портреті, захотілось уявити, який він був у житті, як виглядав би, якби несподівано зустріла його на вулиці? Мабуть, високий, веселий, схожий на того морського офіцера з сивими скронями, що привидився недавно. І, мабуть, всі матроси й офіцери дуже любили його, бо такого красивого і веселого чоловіка з лукавими іскорками в очах, такого, як на цьому портреті, не можна не любити. Він, напевне, був хоробрий, дуже хоробрий. Чому ж довелося йому загинути саме тоді, коли всі поверталися

з війни, коли скінчилося найстрашніше, коли Любочці минуло вже шість років і вона добре могла розуміти батькові листи? Вони були дуже короткі, ласкаві, ніжні, сповнені стриманої, ясно відчутної любові. Батько тоді для неї вже був не якимсь абстрактним поняттям, а конкретною, живою і добре знайомою людиною...

Десь здалеку, ніби з-за десятка дверей, до дівчини долетів дзвінок і голос Варвари Павлівни:

— Любочко, відчини, у мене руки мокрі.

Дівчина швидко поставила портрета на піаніно і побігла в коридор. Десь в глибині душі ворухнулася манлива думка: може, це він, може, це той сивий моряк? Вона навіть розсердилася сама на себе — і влізе ж в голову така дурниця!

Замість вродливого моряка у коридор увійшов високий чоловік у сірому поміятому костюмі. Голова гостя була майже вся замотана широченним бинтом. Око, частина носа і роздвоєне підборіддя трохи витикалися з-під пов'язки, але уявити, як виглядає обличчя, було неможливо.

Люба на якусь мить навіть трохи злякалася незнайомого, але зразу ж посміхнулася і, намагаючись говорити офіційним тоном, запитала:

— Пробачте, громадянине, ви до кого?

В них уже не раз траплялися такі несподівані візити, коли причетні до різних кримінальних справ люди намагалися зустрітися з прокурором дома. Малахов у таких випадках завжди дуже гнівався, і тому стриманість Любочки була цілком зрозумілою.

— Здрастуйте, перш за все,— сказав Сергій Боровик.

— Здрастуйте,— відповіла Люба тим же непохитним тоном, не запрошуючи гостя сісти.— Ви до кого?

Жадібно, не відриваючись, дивився на свою дочку Сергій Боровик. Рана гоїлася, він уже почував себе краще, напади слабкості і запаморочення вже минули, та зараз йому здавалося, що він не витримає і впаде. Боровик ішов сюди, добре приготувавшись до цієї хвилини, та вона виявилася стократ важчою, ніж можна було уявити.

Він не раз бачив Любочку на вулиці, знав, яка вона, з тисячі голосів міг би відрізнити її голос, але, заговоривши з дочкою, все-таки мало не похитнувся.

Ніколи не насмілювався б Боровик з'явитися в цій квартирі, але до Малахова привела його невідкладна справа, чекати з якою до ранку він не мав права. Все треба було вирішити негайно, сьогодні, зразу ж. З лікарні його відпустили цілком офіційно, старшина вже не чекав на нього в під'їзді.

— Мені треба міського прокурора Володимира Івановича Малахова. Я не помилюся, він живе тут?

Боровик говорив, стежачи за кожним своїм словом, ніби вчився заново розмовляти, і з радістю відчув, що йому вільніше дихати. Виявляється, до всього на світі можна звикнути, навіть до такої розмови з власною дочкою.

— Так, він живе тут, але в службових справах дома ніколи нікого не приймає і зараз по-

бачити його не можна,— одним духом виговорила Люба.

— Немає дома?

— Ні, він спочиває,— відрізала Люба.

Боровик ледве помітно посміхнувся під своєю пов'язкою. Видно, в цій сім'ї заведено добру прокурорську дисципліну.

— І години відпочинку глави сімейства священні й недоторкані?— запитав він.

— Так,— холодно відповіла Люба.— Вам доведеться прийти до нього на роботу. Він там буває від дев'ятої години ранку і приймає завжди.

— А ви хто будете? Його дочка?

— Це не має ніякого значення.

— А все-таки?

— Майже.

— Це як розуміти?

— Він мій вітчим.

— Ясно. А як вас звать?

— Це теж не має ніякого значення.

— Ну, незручно ж розмовляти, не знаючи ймення.

— Мене звать Люба.

Дівчина говорила сердито, стримано. Вона і злилась на цього несподіваного гостя, і жаліла його. Це, напевне, якийсь шофер, що постраждав під час аварії, чи службовець, якого понівечили у вуличній бійці. До Малахова приходили найрізноманітніші люди, був час придивитись. І вже зовсім ясно, що прокурор, прокинувшись, страшенно гніватиметься за ці недоречні відвідини. Лаятися він собі ніколи не дозволяє, але гляне так, що краще б ударив

чи вилаяв. І водночас Любі було чомусь жаль цього великого і безпорадного чоловіка. Він, мабуть, прийшов у важливій справі, але так чи інакше йому доведеться завтра розмовляти з прокурором. Порушення твердих сімейних правил Люба не допустить.

— Так от, Любочко, — сказав Боровик, — дуже прошу пробачення за несподівані турботи й порушення режиму, встановленого товаришем Малаховим, але мушу з вами не погодитися. Я залишусь тут, аж поки ваш вельмишановний вітчим не прокинеться. Не побачившись з ним, я звідсіля не піду. Він мені дуже, дуже потрібний, і в цій справі дорога кожна хвилина. Розумієте? Кожна хвилина.

Він намагався говорити рівно і переконливо, але голос зривався, і Люба не могла зрозуміти причини цього хвилювання. Видно, справді у цього симпатичного чоловіка важлива й невідкладна справа.

— Будь ласка, — трохи тепліше відповіла Люба, — можете чекати скільки завгодно, але попереджаю, Володимир Іванович страшенно не любить, коли до нього приходять додому в справах прокуратури, так що і для вас і для вашого процесу буде тільки гірше.

— Дякую за пораду, але все ж чекатиму. Товариш прокурор спить не більше години?

— Ні, хвилин через п'ятнадцять його треба розбудити.

— От і чудесно. Дозвольте сісти?

— Прошу.

Боровик важко опустився на стільця. Чомусь дуже заболіла голова і світ став темнішати в

очах. Чи не рано дозволили йому лікарі виходити?

Люба помітила, як невпевнено, ніби через силу тримаючись на ногах, він підходив до стільця.

— Вам зле?

— Ні, нічого, заболіла голова. А так все на старих якорях...

— Вас дуже поранено?

— Ні, не дуже. Обшивку трохи зверху подряпало.

— Ви моряк?— швидко запитала Люба.

— Тепер уже сухопутний. З чого ви взяли?

— Так, слова у вас такі.

— Це зрозуміло, колись був моряком.

— На Балтиці чи на Чорному морі?

— Доводилося служити в Севастополі, доводилось і на Балтиці.

— А кінець війни ви де зустріли?

Любочка вже забула про недоречність приходу цього несподіваного гостя, про майбутній гнів Малахова; зараз всю її захопило бажання щось почути про місце, де служив і загинув батько.

— Кінець війни я зустрів на Балтиці, в німецькому порту Росток, може, чули про таке місто?

— Звичайно, чула, я ті місця по карті дуже добре вивчила.

— В школі?

— Ні, самостійно. А ви на великому кораблі плавали? На лінкорі, на крейсері?

— Ні, великі кораблі мене чомусь обминали. Були такі малесенькі, до зубів озброєні, хвацькі

кораблики — торпедні катери зуться. Може, колись читали?

— Звичайно, я про них дуже добре знаю.

Любочка, відповідаючи, аж подих затаїла, так їй було цікаво. Адже цей поранений чоловік з замотаною головою воював десь там, на Балтиці, поряд батька. Може, їм навіть доводилося зустрічатись? От як дивно і несподівано все збіглось одне до одного. Повільно, ніби боячись сполохати надію, запитала тихо, обережно:

— А скажіть, будь ласка, ви на Балтійському флоті такого офіцера, Сергія Петровича Боровика, не зустрічали? Він десь там воював.

— Боровик Сергій Петрович мій, значить, тезко,— він трохи помовчав, ніби згадуючи й розмірковуючи. — Знаєте, прізвище дуже знайоме, а от чи ми зустрічалися, пригадати зараз не можу. Він напевне на Балтиці плавав? Ви не переплутали?

— Як я можу переплутати? — образилася Любочка.— Це, щоб ви знали, мій батько. Він служив на Балтиці, в другому Балтійському флоті.

— В другому Балтійському? Дивно, я мусив би його знати, особливо, якщо він на торпедних ходив. От пам'ять стала куряча, нічого не можу пригадати.

Люба підійшла до піаніно, взяла фото і протягнула до Боровика.

— От його портрет. Може, згадаєте?

Довго дивився Сергій Боровик на власний портрет. Він дуже добре знав це фото, послане додому влітку сорок п'ятого. Навіть фотогра-

фія в Ростоці на Кверштрассе і лисий фотограф, який просто замучив капітан-лейтенанта, примушуючи його крутити головою, ніби ту флюгарку, і, нарешті, напис на фото запам'ятались на все життя.

— Чого це ви так замислились? Не можете пригадати?

— Ні, не можу,— виринув, мало не потонувши в потоці своїх думок, Сергій Боровик.— Здається, ми ніколи не зустрічались, напевне так. А де він тепер, якщо не секрет?

Любочці дуже хотілося розповісти цьому симпатичному чоловікові недавно вигадану легенду про командировку в дальні і секретні місця, куди навіть листа послати не можна, але вона не наважилась (мабуть, це виглядатиме смішно, це легенда для себе самої, а зовсім не для розповіді) і просто сказала:

— Він загинув у сорок шостому році. Завтра десять років з дня його смерті.

Боровика похитнуло, ніби раптом налетів порив неймовірного вітру і треба грудьми прориватися крізь нього. Любочці здалося, що цей великий масивний чоловік може впасти.

— Ви погано себе почуваете? — кожне слово її вже було сповнене найщирішим співчуттям.— Може, вам води принести?

— Ні, нічого... Дуже дякую.. Голова чомусь заболіла.

— Голова? Зараз я вам допоможу. Одну хвилиночку.

Вона швидко зникла в коридорі. Сергій Боровик залишився сам на сам зі своїм портретом.

— Так, завтра десять років, як ти загинув

на віки вічні,— сказав він.— Все правильно, все правильно, чорт забери. Немає для тебе тепер ні порятунку, ні шляху назад. Карайся, але мовчи і тримайся далі від дочки, від цього будинку, навіть від міста, бо колись не витримаєш, закричиш від смертельного болю — і тоді все загинуло.

Ці думки промайнули, мов чорне крило птаха перед очима, і не зникли, а ніби відлетіли і спинилися десь, невидимі, але ясно відчутні. Любочка вже стояла на порозі ідальні зі склянкою води. На її долоні, простягненій до Боровика, лежала чимала пілюля. Сергій глянув на дівчину, потім на свій власний портрет і дивна схожість вразила його. Мабуть, зніми він зараз пов'язку, весь світ міг би впевнитися, що батько й дочка можуть бути схожими, як два яблука.

— Прошу,— гостинно сказала Любочка,— ось вам вода і таблетка. Зветься трійчатка. Проквотніть, тільки не розжовуйте.

— Дякую.

Боровик обережно взяв з рожевої ніжної долоньки таблетку, поклав у рот і запив водою.

— От вже й полегшало, це справді чудодійні ліки.

— Володимир Іванович їх завжди п'є, коли голова болить. Їх йому в аптеці за спеціальним рецептом готують. Справді полегшало?

Любочка запитувала трохи недовіжливо. Звичайно, ліки не могли вплинути так швидко, але дівчині дуже хотілося продовжити розмову про Балтику й торпедні катери, а коли у гостя болить голова, то якось незручно розпитувати.

— Справді полегшало? — ще раз з надією перепитала вона.

— Як рукою зняло, — надаючи своєму голо-
сові найвеселішого відтінку, відповів Боровик.

— От добре, значить, ми ще встигнемо по-
говорити, — зраділа Люба. — А ви чим команду-
вали, коли служили?

— Катером. Знаєте, Люба, мабуть, нічого
вразливішого, нічого пам'ятнішого я не пере-
живав. Ця служба на все життя в серці зали-
шається. І взагалі, мабуть, нічого кращого на
світі немає і бути не може. Вже минуло майже
п'ятнадцять років, а інколи згадаю, і мороз іде
поза шкірою...

Боровику дуже хотілося розповісти Любочці
про свою службу, хотілося, щоб дівчина хороше
згадувала про нього, навіть коли б їм ніколи в
житті більше не довелось зустрітись.

— Розкажіть щось про ті часи, — ніби вгаду-
ючи його думки, попросила Люба.

— Ви знаєте, вони казкові, оті кораблики —
торпедні катери, — вже захоплюючись, відповів
Сергій Петрович. — Швидкість у них неймовір-
на! Чудесне це почуття, коли йдеш на повній
швидкості, вітер свистить у вухах, а за тобою
ніби важкі гори обвалюються.

Очі Люби застигли і поїнялися прозорою
плівкою. Вона ясно бачила перед собою непри-
вітну Балтику і маленькі кораблики, і вибухи
страшних мін. А біля штурвала на містку сто-
їть її батько, такий, як намалювала її уява, і
нічого не боїться, і смерть скоряється і зникає
перед героєм.

— Страшно в бою? — тихо запитала дівчина.

Боровик зразу ж замовк. Ні, мабуть, не треба вдаватись у такі далекі спогади. Війна вже минула.

— Так, в бою страшно.— Слова тепер звучали стримано, неохоче.— Давно це було. Зараз воно красиво і романтично звучить, а тоді нам усім було не до романтики. Смерть є смерть, у якій одержині вона б до тебе не з'явилася...

І, вже зовсім незадоволений собою і своєю хвалькуватістю, запитав:

— Ну, що ж ваш вітчим не прокидається? Ще не час його будити?

— Ні, ще не час.— Любочка нізачо в світі не дозволила б собі обірвати таку цікаву розмову.— Не поспішайте, будь ласка. Давайте ще про ті місця, про ті часи поговоримо. Мені дуже хочеться знати, хто міг мого батька бачити? Може, ви допоможете? Як довідатися, хто служив з батьком? Я так хочу знати про нього все, до найменшої дрібниці.

Боровик подумав, ніби міркуючи чи розшукуючи в пам'яті знайомих офіцерів другого Балтійського.

— Навряд чи я в цій справі зможу вам допомогти. Розійшлися вже тепер моряки з Балтійського по всьому світі, де ж їх знайдеш? Тільки на випадкову зустріч розраховувати можна. Якщо таке трапиться, я обов'язково до вас флагом махну. Звичайно, я розумію ваше бажання, але хіба мало того, що ваш батько був героєм і як герой загинув?

Він вимовляв ці слова, з кров'ю відриваючи їх від свого серця.

— Мало, звичайно, мало! — вигукнула Лю-

ба.— Я все про нього мушу знати! Все! Ви якось дивно говорите... Може, знаєте щось більше і не хочете сказати?

— Ні, я нічого не приховую. А говорю трохи не так, як усі люди, бо голова скажено болить... Ліки на кілька хвилин допомогли, а зараз знову почалося...

— Принести ще таблетку?

— Ні, не допоможе. Треба, щоб час минув. Це, так би мовити, пережити треба.

Вони трохи помовчали. Люба не знала, з якого боку приступитися до свого незвичайного гостя, як примусити його продовжити розмову. Це, мабуть, дуже неввічливо, адже вони навіть не познайомились.

— Я мушу просити у вас пробачення,— зовсім як доросла вимовила дівчина.— Ми з вами вже стільки часу розмовляємо, а як вас звуть, я ще й досі не знаю.

— Я тезко вашому батькові, Сергій Петрович, — знову побоюючись зірватися, відповів Боровик.

Для нього вся ця розмова була чимсь дуже схожим на плавання по мінному полю. Найменший промах — і зразу зірвешся у хвилі, у вибух, у небуття.

— Отже, ви з ним повні тезки. Хороше ім'я. У нас в школі біолог Сергій Петрович, дуже хороший і добрий, ми його найбільше з усіх учителів поважаємо. Сергію Петровичу, скажіть мені, будь ласка, а в ті місця, де батько загинув, поїхати можна?

— Не знаю. Мені важко відповісти. Хіба ви знаєте, де це сталось?

— Точно не знаю, але десь там, в районі дій Балтійського флоту.

Боровик мить подумав. Ох, як треба йому стежити за кожним словом. Перед ним уже не маленька дівчинка, вона зразу відчує найменший промах.

— Зараз це десь у Німецькій Демократичній Республіці. Звичайно, поїхати туди не так важко. Туристи їздять.

Люба широко розкрила очі. Від здивування вона й слова не могла вимовити. Всі розшуки здавались їй дуже складними, таємничими, може, навіть небезпечними, і от на тобі — Німецька Демократична Республіка, туристська путівка. Ніби раптом у сутінках включили до неприємного різке світло, розвіялася романтика, все стало на свої буденні місця. Ну, що ж, тим краще, коли все це так просто і зовсім не треба розшукувати й вигадувати труднощі там, де їх немає.

— Неодмінно поїду, — твердо, як про щось давно з'ясоване і точно вирішене, сказала Люба. — Що б там не було — поїду. Там напевне ще мусять знайтися люди, які його знали... Які його бачили...

— Не думаю, — сказав Боровик, — флоту там вже немає. Наші звіттія вже давно відчалили. Але з'їздити туди, якщо буде змога, безперечно, слід, місця там надзвичайно красиві, своєрідні, суворі, ні на що не схожі. Якщо буде змога, обов'язково поїдьте.

— Перед цією поїздкою ви мені все чисто розповісте і на карту намалюєте, — вже планувала Люба. — А людей, які батька знали, я на-

певне знайду. Так не буває, щоб усі люди зникли, хтось та мусив лишитися.

— Звичайно, якщо добре пошукати...— почав Боровик і не договорив.

Двері до їдальні відчинилися без стуку, і на порозі з'явилася Ганна Кирилівна. Трохи задихаючись від швидкої ходи, вона підійшла до столу й вигукнула:

— Ні, не буде мені дороги, голова зовсім дірява стала. Уяви, Любчик, найголовніше — яблука — забула...

В цю мить вона побачила Боровика, який сидів біля стіни, і аж очі протерла, сама собі не вірячи. Як стало у нього сміливості і нахабства сюди з'явитися? Про що говорили вони з Любою? Обое спокійні; мабуть, та, вирішальна розмова, ще не відбулася. Добре, що Ганна повернулась, будь-що-будь, а вона перешкодить їм далі розмовляти, якнайскорше випровадить Боровика і зробить це так, що він назавжди закається сюди приходити.

— Ви... ви до кого? — офіційно, як до зовсім незнайомої людини, звернулася до гостя Ганна.

Не так слова, як самий голос, інтонація, вказували Боровикові його місце. Він мусив зникнути звідсіль раз і назавжди і до того ж негайно, не зволікаючи жодної хвилини. Але на гостя цей тон не справив ніякого враження.

— Пробачте за турботи, — відповів він, — але мені терміново потрібний міський прокурор Володимир Іванович Малахов.

— Він вдома нікого ніколи не приймає, — Ганна навіть не старалася стримати різкого то-

ну.— Для вас буде ліпше, коли ви негайно підете звідси і з'явитесь завтра в прокуратуру.

— Ваша дочка говорила те ж саме, але я дозволив собі її не послухатися. Справа дуже негайна і важлива. Розуміючи всю свою нечемність і нетактовність, я все-таки наважився потурбувати товариша Малахова вдома.

Боровик навмисне підбирав безбарвні слова, і від того мова ставала кострубатою, ніби неживою. Чомусь здавалось потрібним говорити саме так, немовби цей тон міг переконати і обеззброїти Ганну. Але Ганна Кирилівна зовсім не думала так швидко погоджуватися з гостем — він мусив зникнути.

— Ще раз повторюю, вам треба негайно звідціля піти. Малахов страшенно не любить, коли до нього приходять у справах додому, і для вас це напевне буде гірше.

Ці слова теж не вплинули на Боровика. Він сидів міцно, непорушно, ніби витесаний з одного матеріалу разом зі стільцем.

— І це мені поясняла ваша дочка, і, мабуть, я роблю неправильно, але іншого виходу у мене немає. Я не піду з цієї кімнати, доки не побачу прокурора і не поговорю з ним. На мою думку, ця розмова потрібніша йому, ніж мені. Можете повірити — справа дуже важлива і невідкладна.

Він пояснював свої думки терпляче, не поспішаючи, ніби було в них щось складне, важке для розуміння.

«Ніби божевільній або ідіотці тлумачить», гнівно подумала Ганна. Для неї вже ясно було, що, не розбудивши чоловіка, Боровика здихатись не вдасться. Слова про важливість цієї

розмови для самого прокурора чимсь вразили її, але вгадати, що саме за ними криється, вона не могла. Боровик напевне не з'явився б, якби справу можна було відкласти. Отже, він не сам прийшов, а щось пригнало його сюди. Мабуть, нелегко і йому було переступити поріг цієї кімнати.

— І все-таки вам краще піти,— Ганна говорила, вже не маючи надії на успіх.

— Пробачте, на вашому місці я давно збудив би прокурора, а розмова не займе багато часу. Після того заприсягаюся вам ніколи в житті не з'являтися на вашому горизонті, навіть паралельним курсом не ходити.

Ганна здалася.

— Любонько,— сказала вона, знизуючи плечима,— нічого, видно, не поробиш, не кликати ж нам з тобою міліцію. Уже час будити батька. Підди збуди, тільки обережно.

Слово «батько» Ганна вимовила ледь-ледь підкреслено, і воно ніби вдарило Боровика. Любочці це підкреслення теж не сподобалося, але вона, не сказавши ні слова, зникла в спальні, щільно зачинивши за собою двері. Там, за дверима, вона стала і так простояла з хвилину, дивлячись на сонного Малахова. З їдальні доносилися приглушені голоси, і слів не можна було розібрати. Чомусь тільки здалося, що мама звертається до гостя на ти. Любочка прислухалася, ні, це тільки здалося. Не дуже мирно говорять вони між собою, тільки про що — важко розібрати.

— Ну, що ж, пора будити,— сказала вона, підходячи до ліжка.

А в ідальні, тільки-но за Любочкою закрилися двері, Ганна мало не крикнула:

— Як ти насмілився прийти? Не про мене, про Любу подумай! Що буде, коли вона впізнає.

— Мене вона ніколи не впізнає. Мене зараз і рідна мама, мабуть, не впізнала б.

Він говорив звичайним рівним голосом, і тільки Ганна могла збагнути, якою важкою ціною, яким зусиллям дається йому ця врівноваженість. Мабуть, справа дуже важлива, якщо Боровик примусив себе пережити такі болючі хвилини. На мить стало навіть шкода цю нещасливу людину, але Ганна зразу ж відкинула жаль.

— Мама, може, і не впізнала б,— вже звичайним голосом сказала вона,— а от я впізнала зразу. Це там... у прокуратурі.

— Дуже дивно... В усякому разі, дякую за увагу.

— Чого ти прийшов? Що тебе сюди привело? Адже я знаю, для тебе це теж не весела прогулянка. Чого ти прийшов?

— Мені треба побачити прокурора,— монотонно відповів Боровик,— я це говорив тобі вже двадцять разів.

— Ти в нього вже був!— вигукнула Ганна.— Невже тобі так хочеться мучити мене, Любочку, самого себе, нарешті?

— Нікого мені мучити не хочеться, але прокурор потрібен негайно.

Вони старались не дивитись одне на одного і замовкли. В обох з'явилося важке передчуття катастрофи чи події, яка може надовго, а то

й назавжди змінити їх життя. Ганна перша не витримала цієї мовчанки.

— Ти давно в нашому місті?

— З сорок восьмого року.

— Вісім років?

— Так, вісім років.

Ганна глянула на Боровика вражено. Значить, цілих вісім років він жив, ходив, дихав поряд неї і Любочки. Вісім років вона йшла над самісінькою прірвою, навіть уявлення про це не маючи. Вони ж могли зустрітися й раніше...

— Ну, що ж,—сказала Ганна,—я дуже рада, що у тебе вистачило такту не потрапляти на очі Любочці.

— Любочку я бачу частіше, ніж ти думаєш.

Ганна мало не скрикнула. Невже Любочка, її маленька Любочка, про яку вона думала, ніби знає кожен її порив, кожне бажання, найменшу дівочу таємницю, обдурювала її, потаємно зустрічалася зі своїм батьком і нишком сміялась собі, слухаючи, як мама говорить про його смерть? Ні, такого бути не може, це навіть припустити страшно. І, не знаходячи якихось доводів, щоб переконати саму себе, Ганна прошепотіла ледве чутно:

— Неправда!

Обличчя її зблідло. Боровик глянув на неї, сам злякався впливу своїх слів і поспішив сказати:

— Не бійся, вона мене не бачить ніколи, можеш бути спокійна.

У Ганни відлягло від серця.

— Я тебе прошу, постарайся з нею більше ніколи не зустрічатися.

— Повір, це не зовсім від мене залежить. Але я тобі вже пообіцяв, зроблю все, щоб вона не мала змоги мене впізнати. Можеш мені повірити.

— Коли б я справді могла...

— Можеш бути цілком певна. Я дуже змінився за ці вісім літ.

— Щось непомітно. Адже вентиля перекривати поліз?

— Вентилі, то інша справа, тут змінюватися нічого, а в усьому останньому дуже змінився і хочу, щоб ти мені повірила.

Ганні здалося, ніби в голосі його вже звучить прохання помилувати, простити. Може, вона в цьому помилялася, може, ні, але ні прощати, ні забувати щось вона не збирається і не має права. Якщо цей візит має на меті розвідати шлях до примирення, то товариш Боровик дуже помилився, успіху не буде.

— Між іншим,— вів далі Сергій Петрович,— можу тебе привітати — хорошу статтю ти написала в своїй газеті. Коли почуваш моральну підтримку, це завжди дуже приємно...

— Так, моя стаття і справді допомогла вам... випустити в повітря півмільйона карбованців,— відповіла Ганна.

Боровик подивився на свою колишню дружину, не приховуючи здивованого зацікавлення.

— Ти вже відмовляєшся від неї? Швидко. Це що, Володимир Іванович на тебе так вплинув?

Ці слова зовсім вивели Ганну з рівноваги. Як він, цей брудний, підлий Боровик сміє міряти всіх людей на свій аршин? Якщо сам був

здатний зганьбити і забруднити найкращі, найсвятіші почуття, то думає, що й інші люди відмовляються від своїх слів і переконань так само легко?

— Ні від чого я не відмовляюся, не відмовлялась і ніколи не відмовлюсь. Я і зараз ладна підписатися під кожним словом тієї статті і кожну думку захищатиму до кінця, бо впевнена в її правильності,— твердо сказала вона.

— В тебе буде багато супротивників. Навіть в твоїй сім'ї...

— Тобі немає ніякого діла... Ти не маєш права навіть думати про мою сім'ю... А від своєї статті я не відмовлюся ніколи, ніколи! Навіть тоді, якщо з нею не погодяться люди, яких я поважаю і... люблю...

Останнє слово прозвучало зухвалим викриком.

— Любиш? — перепитав Боровик.

— Так, люблю. В мене самої досить аргументів і засобів оборони, і я ніколи не хочу, щоб мої думки, мої статті підтверджували й захищали такі люди, як ти.

— Ти багато чого не знаєш і не розумієш, Ганно,— сумно сказав Боровик.

— І не хочу нічого знати і розуміти. Я хочу одного: спокійного, чистого життя, щоб не було ні обману, ні бруду, ні несподіванок. Розумієш? Я вже стомилася від несподіванок. В моєму житті вже все на місці. Маю доброго надійного друга, і більше ніяких несподіванок не буде. Тобі ясно?

— З мого боку не буде замахів на твій спокій. Моя поява — це остання неприємність, яку

я тобі заподіяв. А щодо несподіванок у житті взагалі, то у тебе вони ще будуть.

— Про що ти говориш?

— Він заарештував Басову. Ось чому я прийшов.

— Що? — не повірила своїм вухам Ганна.

— Він заарештував Басову, — повторив Боровик. — Він мусить її негайно звільнити.

— Заарештував Басову? — перепитала Ганна, ще не можучи повірити і вже відчуваючи правдивість сказаних слів. — Не може бути!

Вона намагалася не вірити, але з того нічого не виходило. Так ось чому сьогодні такий дивно знервований був Малахов, ось чому уникав дивитися в очі. Щомиті Ганна знаходила і пригадувала все нові і нові деталі, вони підтверджували слова Сергія Петровича, вони на весь голос кричали — так, він це зробив, це правда! Звичайно, вона чула, що Малахов говорив про притягнення Басової до відповідальності. Але ж заарештувати її, це...

Ганна аж застогнала від муки. Боровик цілком має рацію — видно, багато ще в її житті буде несподіванок, коли саме тут, де все здавалося найміцнішим, непохитно-надійним, пройшла така тріщина. Зовсім розгубившись, ніби втративши опору на землі, Ганна дивилася на Боровика широко розкритими очима і не могла вимовити жодного слова.

— Тепер ти розумієш, я не міг не прийти, — сказав Боровик, — і чорт мене забери, якщо я піду звідси раніше, ніж він віддасть наказа вилустити Марію Іванівну.

Що він там говорить? Про які накази? Зви-

чайно, Басову випустять, інакше бути не може, але чому ж так важко на серці, чому хочеться розридатися, впасти обличчям у подушку і лежати, не думаючи ні про кого.

Ганна хотіла ще щось сказати чи запитати, але не встигла. Володимир Іванович, посміхаючись, стояв на порозі спальні. Стривожене обличчя Любочки виглядало з-за його плеча.

Після солодкого відпочинку настрої у прокурора був блаженний. Особливо йому подобалося, коли його будила Любочка. В таких випадках він, вже прокинувшись, ще кілька хвилин вдавав, ніби спить, бо дуже приємно й смішно було слухати ніжний і водночас сердитий дівочий голосок. Цього разу прокурор зволікав особливо довго, йому дуже подобалася ця гра, тільки він не міг зрозуміти, чого так нетерпеливиться дівчина.

Він вийшов до їдальні ще сонний, лагідний, трохи жмурячи очі на світло, і, ще нічого не роздивившись, поскаржився:

— Ну, знаєте, сьогодні мене збудили жорстково точно.

Боровик підвівся йому назустріч, і прокурор відсахнувся.

— Ви? Знову? — протираючи очі, ніби перевіряючи, чи це не сон, запитав Малахов.

— Так, я прийшов до вас у негайній справі державної ваги, товаришу прокурор, — відповів Боровик.

Малахов дивився на Боровика з неприхованою неприязню. Чого прийшов сюди цей чоловік із заплямованим минулим і не менш підозрілим сучасним? Як смів він з'явитися тут,

перед Любочкою і Ганною, хай навіть замаскований тугими марлевими бинтами?

Першим почуттям прокурора був саме страх за Любочку. Він тривожно глянув на дівчину, але нічого, крім гострого зацікавлення, не помітив в її очах. Отже, вона ще нічого не відає. Це добре, це дуже добре. Хай таємниця так і залишається таємницею, прокурор Малахов подбає, щоб її зберегти. А зараз треба зробити так, щоб цей неприпустимий візит тягнувся якомога менше. Це ж неподобство, з'являтися додому до прокурора.

— Я гадаю,— сказав Малахов, — нам краще було б перенести наше побачення до мого службового кабінету. Скажімо, завтра о дев'ятій ранку, а коли справа дуже негайна, то можна і сьогодні о десятій. Проти всяких правил, я сьогодні працюватиму ввечері в прокуратурі і вас прийму.

— Ні,— сідаючи на стільця і тим підкреслюючи непохитність свого рішення, відповів Боровик,— мені треба говорити зараз. Відкладати не можна.

— Ви знову втекли з лікарні? Мушу я туди подзвонити і попередити...

— Ні, на цей раз лікар відпустив мене. Рана гоїться добре, можна не попереджувати.

— І все-таки ви даремно турбувалися,— м'яко говорив Малахов.— Можна було подзвонити по телефону, і я напевне приїхав би до вас, мені це легше зробити, ніж вам.

Він глянув на Любу, подумав, ніби щось вирішуючи.

— Любонько, зараз у нас почнеться службо-

ва розмова, і тобі її слухати не слід. Іди готувати уроки.

— А мамі? — сердито запитала Люба. Вона навіть гадки припустити не могла, що тепер, коли у неї є паспорт, хтось може заборонити їй слухати розмови дорослих.

— А це вже мама сама вирішуватиме. Як вона схоче, так і буде.

— Це обурливо, кінець кінцем,— вигукнула дівчина.

Вона й сама добре знала, як смішно виглядає її вимога, але стримати себе не могла. Вийшла і добре грюкнула дверима, ніби міцну крапку поставила в кінці свого обурення.

— От бачте до чого ви довели дівчину,— тонем м'якого докору промовив Малахов.— Ну, та вже нічого не зробиш... Можемо поговорити, трохи більше знаючи один про одного. Яка ж негайна справа привела вас сюди?

— Ви обіцяли мені в усьому розібратися,— без усякого навіть натяку на розвідку, пішов в атаку Сергій Боровик,— а замість того заарештували Марію Іванівну Басову. Ви мусите її негайно випустити. І доки наказа про це не буде підписано, я звідси не піду.

— Але ви не відмовте мені в праві запитати,— м'яко посміхнувся Малахов, — для чого вам потрібно, щоб Марія Іванівна Басова була на заводі? Якщо я зважу на ваше прохання і щось робитиму в цьому напрямку, то мушу хоча б знати, для чого я це роблю? Правда?

— Правда.

— Для чого?

— Я вже казав: цей вибух підтвердив точ-

ність усіх розрахунків і правильність основної ідеї...

— І тепер ви хочете виправдати Марію Іванівну Басову, поставивши другий дослід?

— Так. І дуже прошу мені допомогти.

Малахов замислився. Було щось дуже переконливе в настійливих, безперервних наполяганнях Боровика.

— Ваші почуття, цілком товариські й благородні, я можу зрозуміти і оцінити. Але почуття дуже часто вступають в гостру суперечність з діями й фактами. І от саме ваші дії оцінити або зрозуміти я не можу. Вам тепер здається, начебто ви знаєте всі причини і наслідки вибуху, а між тим ні на які факти це не спирається. Знайдеться ще десяток причин для нового вибуху, та що там десяток, я певен, більше — і нові мільйони полетять на вітер. Так буває з усіма недоробленими винаходами. Невже ви цього не можете збагнути.

Боровик похитав головою. Логіка Малахова була цілком послідовною і все-таки неправильною. Вона нагадувала холодну бездушну машину. Невже весь час міг так помилятися Сергій Боровик, коли малював перед собою характер прокурора? Адже Малахов, саме він, а не хтось інший, виховував Любочку. Ні, тут не може бути помилки, і зараз він у цьому переконається.

— Володимир Іванович, — стримуючи свій голос, намагаючись перевести розмову в зовсім інший, неофіціальний план, заговорив Боровик, — я прийшов до вас, до людини, якій я безмежно вірю. Вам здається, що ви познайоми-

лись зі мною тільки тиждень тому, а я вас знаю вже вісім років. Я ніколи не з'являвся на очі ні Ганні, ні вам, ні Любочці. Ви для мене важите більше, ніж усі люди на світі. Ви з Ганною виховали мою дочку і виховали добре, справжньою, чесною і хорошою дівчиною, комсомолкою, так, як я це можу зрозуміти. Для мене ви весь час були зразком людини, і мені хотілося бути на вас схожим, і ні люті, ні злоби не було в моєму серці, бо я бачив, що ви справді любите і Ганну, і Любочку. А зараз мені здається, ніби я щодо вас помилився. Ніби стоїть переді мною людина, схожа на баского коня, взятого в такі, знаєте, шори, що залишають тільки маленьку щілинку, щоб дивитись вперед. І ні вбік, ні вгору, ні вниз, нікуди не можна глянути. Невже тепер, коли на нашому заводі йдеться про таку чудову справу, ви не зможете скинути ці шори з очей, не захочете ширше глянути на світ?

Боровик дуже помилявся, коли думав такими словами вплинути на прокурора Малахова. Навпаки, вони викликали зовсім інше враження. З кожним словом Боровика до горла Малахова підступала важка зненависть. Вона ніби різала горло, затискувала подих і страшно було її не стримати, зірватися. Він зараз поставить на місце цього нахабного Боровика.

— Ви закінчили? — перевіряючи себе, чи може він спокійно говорити, запитав Малахов.

— Я дуже вас прошу зважити на мої слова. Адже у ваших руках доля людей...

— Пробачте, будь ласка,— стримано, але зі злістю відповів Малахов,— але ви не маєте ні-

якого морального права вчити мене, як мені слід жити чи працювати. Все ваше життя, кожен ваш крок заперечують проти ваших власних слів. Хто ви такий? Чи ви можете похвалитися чесним життям? Ні! Людина, що зневажила свою власну честь, честь офіцера радянського флоту, зв'язалась з німецькими повіями, вдалася до бійки, така людина втратила право називатися чоловіком, батьком, нарешті... І після всього того ви ще насмілюєтесь мене вчити, приходити до мого дому з якимись недоречними і образливими проповідями. Рівняєте мене до коня, взятого в шори? Я не буду завдавати собі турбот, відшукуючи порівняння для вас, але дуже прошу вас негайно залишити мій дім.

Він глянув на дружину і раптом зрозумів, що боротьба йде не за Басову, а саме за неї, за Ганну Малахову. Вона стояла спиною до вікна, не пропускаючи жодного слова, ніби серцем вибираючи кожную інтонацію. Прокурор зробив це відкриття з жахом. Невже в неї можуть ще лишатися якісь сумніви чи давні почуття? Невже не вплинули довгі роки спокійного сонячного спільного життя? Ні, не може цього бути. Ганна любить його і тільки його. Гидко навіть подумати про неї щось інше. Він не сміє припускати таких думок. І щоб закінчити розмову, він кинув:

— Не маєте ви права зватися чесною людиною.

— Не треба так,—глухо сказав Боровик.—Ви не знаєте, що було десять років тому...

Кожне слово прокурора ніби важкою кувалдою било його по голові. В грудях вже кипіла

лють на цього впевненого у кожному своєму слові, у своєму праві порядкувати життям людей, прокурора, що виявився зовсім не таким, яким малювала собі уява Сергія Боровика.

— Ви не знаєте,— знов сказав Боровик, — що було...

— Все знаю,— переможно, ніби забиваючи останній цвях, вигукнув Малахов.— І знаю, що люди в основі своїй не змінюються, я вже давно в цьому переконався. Ви зуміли закінчити інститут, стати інженером, але вас не реабілітували і не виправдали. Ви мало не вбили людини, відсиділи за це два роки, від дзвінка до дзвінка, і не можете сказати, що постраждали невинно. А тепер стаєте в позу благородного оборонця несправедливо скривджених? Так?

— Годі,— глухо сказав Боровик.

Кров важко й повільно припливала йому в обличчя. Він знав, зараз треба підвестись і якомога швидше вийти з цієї кімнати, бо ще мить— і він втратить контроль над самим собою. Але як же піти, не домігшись найголовнішого, не звільнивши Басову? Ні, він мусить усе витерпіти і домогтися свого.

— Що, годі?— перепитав Малахов.— Я розумію, не дуже приємно слухати правду, особливо, коли її говорять в очі. Звичайно, приємніше слухати компліменти Басової, а потім безвідповідально виступати в ролі її благородного захисника.

Боровикові раптом забракло повітря. Все ще тримаючи себе на туго перетягнутих, от-от урвуться, віжках, він процідив крізь зціплені зуби:

— Та я вас зараз...

— Погроза? — мимохить подався назад Малахов.

Він був блідий, але зовні спокійний. Це настали хвилини його перемоги. Супротивник вже не має логічних доказів і вдається до погроз. Та це не врятує його від поразки. Може, навіть навпаки, різко підкреслить цілковиту перемогу прокурора. Двобій виграно.

— Погроза? — задихнувся Боровик. — Погроза? Ні, це не погроза! Це не погроза!

Він повторював одне і те ж речення, вже не володіючи собою, не в силі знайти якісь інші слова. Він ніби йшов вузьким карнизом над глибокою темною прірвою і всі свої сили напружував для того, щоб не впасти.

Ганна добре розуміла в цю мить стан Сергія Боровика. Всім серцем хотіла вона допомогти йому втриматися, опанувати свої почуття і не знала, як це зробити.

Боровик зробив крок до Малахова, і Ганна крикнула:

— Сергій!

Це слово долетіло до свідомості, ніби з густого туману, і Сергій Петрович спинився. Зараз він не бачив перед собою нічого, крім зблідлого, нерухомого обличчя Малахова. Воно стояло в центрі його зору, а навколо панувала млиста темрява і нічого не можна було розглядіти.

— Що, Сергій? — глянувши в цю темряву і не помітивши за нею Ганну, перепитав Боровик.— Він посадив Басову, посадить ще кого захоче, а все, що ми зробили, полетить за борт? Так? Не буде цього!

Він ще зробив крок вперед, але Малахов не відступив. Тепер їх розділяла віддаль не більше метра.

— Ви не смієте до мене наблизитись, — швидко проговорив Малахов.— Заспокойтесь і подумайте про себе... ви ж хворі...

— Хворий?

У Боровика з'явилося цілком точне відчуття, ніби він уже зірвався з карниза і зараз почне подати в прірву. Щоб затриматися, він різким рухом схопив за плечі Малахова і, вже не пам'ятаючи себе, крикнув:

— Випустиш Басову!

Він розумів, що все це нічого не допоможе, навпаки, може, навіть зіпсує справу, але стримати себе вже не міг. Перед ним було зблідле, перекошене обличчя людини, яка ще так недавно здавалася мало не святою. Шаленство охопило Боровика—це було почуття і принизливе, і захоплююче водночас.

— Ви мене не залякаєте! Не вийде! — закричав Малахов, за всяку ціну намагаючись не втратити гідності.

— Сергій! Опам'ятайся! — крикнула Ганна, але Боровик знову не почув її слів. Крім обличчя Малахова, для нього більше не існувало нічого на світі...

— Кажі, випустиш Басову? — крізь стиснуті зуби питав Боровик, ще міцніше впиваючись пальцями у плечі і наближаючи спотворене, посиніле обличчя Малахова до свого єдиного ока.— Кажі!

Тут уже Малахов не витримав і закричав. Боровик і справді міг його вбити чи покалічити.

Про який престиж чи гідність може йти мова, коли треба рятуватися?

— Ганна! Широков! Міліція! Пустіть! — вже задихаючись, кричав Малахов і виривався із залізних рук Боровика.

— Сергій, пусти його! — кинулась перелякана Ганна.

— Замовкни, душу з тебе вийму, — то наближаючи, то віддаляючи перекошене обличчя Малахова, хрипко вигукнув Боровик. — Випустиш Басову?

— А-а-а, — вже смертельно блідий, закричав Малахов. — Рятуйте!

Барвара Павлівна й Люба вбігли до кімнати і стали на порозі, вражено дивлячись на неподобну, принизливу сцену.

— Сказилися чи що? — крикнула Барвара Павлівна. — Пустіть його!

— Сергію Петровичу, що ви робите? — Любочка відважно кинулась до Боровика, вхопила його за тверду, ніби кам'яну руку; він навіть не відчув цього дотику.

Ганна теж спробувала допомогти Любі і теж безуспішно. Нічого не розумів і не бачив Сергій Боровик.

— Кажи, випустиш?

В цю мить по коридору пролунали важкі, але неквапливі кроки, і старшина Широков став на порозі. Для нього в усій цій сцені нічого надзвичайного чи незвичайного не було, доводилося не раз у своїй службовій практиці з чимсь подібним стикатися. Правда, трохи дивно, як таке могло трапитися в квартирі Малахова, де завжди панує такий спокій? Але про це мова

буде потім, спочатку треба навести елементарний лад, а то міський прокурор уже аж посинів.

— Громадяни, спокійно! — все приглушив своїм упевненим басом Широков.— Тиша! Що тут трапилось? Громадянин, пустіть руки, пустіть, пустіть, кажу вам.

— Товаришу Широков, обережно, він хворий,— вигукнув Малахов.

— Нічого йому не станеться, — Широков упевнено взяв Боровика, і у того зразу з'явилося відчуття, ніби сталеві лещата затисли його руки.

— Ну, громадянине, пустіть,— наказав Широков, натискаючи трохи міцніше.

І саме ця страшна сила широківських рук і отямила Боровика. Він ніби сперся на них, і відчуття падіння в прірву зникло. Тепер йому стало соромно за всю цю гидку, принизливу сцену. Він уже розумів, що зробив для Басової не краще, а гірше, і це розуміння сповнювало його душу відчаєм. Чому він не може так, як усі люди, володіти собою, чому завжди робить тільки гірше для себе і для людей, яких любить і яким бажає тільки добра і щастя. Тільки гірше...

— Пустіть, громадянине, — натискуючи все міцніше, наказував Широков.

Боровик глянув, не розуміючи.

— Що? Руки? А... вже відпустив.

Для нього це тепер не мало ніякого значення. Руки опустились важко, безвільно і товисли враз, втративши всю свою силу. Хотілося глянути на Ганну, попросити у неї пробачення за цю неприпустиму, ганебну сцену, а сміливості

не ставало. Надто страшним здавалося зустріти її погляд.

— Отак краще,—похвалив Широков, дивлячись, як опустилися здоровенні Боровикові долоні.— Ваші документи, громадянин?

— Товаришу Широков, тут документи не потрібні,— вже оволодівши собою і в присутності старшини міліції набувши звичної впевненості, сказав Малахов.— Хіба ви не бачите? Хвора, поранена людина. Відвезіть його зараз до лікарні, у них є спеціальний відділ, хай його там приймуть, а я по телефону попереджу. Тільки обережно, він дуже хворий.

— Єсть приставити до спецвідділу лікарні,— голосно, весело, всім своїм виглядом виявляючи задоволення ясно зрозумілим і точним наказом, відповів Широков і зразу ж запропонував: — Давайте, громадянин.

Боровик зрозумів: зараз йому доведеться піти з цієї кімнати, а Басова залишається в тюрмі, і нічого він не допоміг їй.

І, вже знаючи, що говорити цього не слід, бо після всієї цієї принизливої бійки таке запитання звучатиме більше ніж смішно, він все-таки запитав:

— Випустите Басову?

— Сергію Петровичу,— вже відновивши всі найприятніші нотки свого голосу, відповів Малахов,— не думайте більше про це. Заспокойтесь, вам треба лікуватись. У вас же голова поранена.

— Випустіть Басову,— уперто повторив Боровик.

Малахов незадоволено поморщився, ніби від-

ганяючи настирливу, але некусючу муху, і наказав:

— Рушайте, товаришу старшина. Тільки ще раз попереджаю, не забувайте: хворий.

— Давайте, громадянине! — сказав старшина міліції.

— Ох, прокуроре! — простогнав Боровик.

Вся лють недавнього приниження і злість на самого себе за провалену справу, і розуміння того, що Ганна вже ніколи не думатиме про нього, як про порядну людину, — все вилилося в цьому стогоні. А водночас було соромно, так соромно, що очей від підлоги не підвести. Адже все це трапилося на очах Любочки, Ганни. Ні, мабуть, гірших тортур ще не переживав ніхто на світі.

Старшина взяв його за рукав.

— Обережно, дуже обережно, товаришу Широков, — ще раз повторив Малахов, і це піклування було для Боровика гіршим за ніж у серце.

— Прошу, громадянине, — ще раз сказав Широков. — Попереджаю, в разі опору, будете притягнені до відповідальності за непідкорення діям влади. Пішли!

— Пустіть руку, зараз підемо, — сказав Боровик і раптом, наважившись, як людина, якій уже більше нічого втрачати, звів погляд на Любочку і Ганну, що стояли поряд. — Я дуже прошу пробачити за цю ганебну сцену. Можу вам твердо і зі всією щирістю пообіцяти: таке більше ніколи не повториться. Пробачте, Ганно Кирилівно. Всього найкращого, Любонько. Пішли, міліціонер.

Важко ступаючи, він пішов до дверей. Широков, точно повторюючи його рухи, крокував позаду.

— Володимире Івановичу, спиніть його, — раптом вигукнула Люба. Вона була певна, що так відпускати Боровика не можна, бо трапиться щось страшне. Що саме може трапитися— дівчина не уявляла, але так розлучитися з Боровиком не могла. Він же хороший, вона знає, він хороший!

— Спасибі за співчуття, Любонько, але в спеціальному відділі лікарні для мене, мабуть, зараз найкраще місце, а то багато лиха і собі і людям я наробити можу,— вже з порога сказав Боровик, зиркнувши на Малахова своїм ясноблакитним оком, і вийшов. Широков теж переступив поріг і зачинив двері. Кроки їхні почувалися в коридорі і затихли. В квартирі Малахових настала тиша.

— Фу-у-у,— з великим полегшенням видихнув Малахов.— Ну, нарешті, все це, здається, скінчилося.

Прокурор відчував себе цілковитим переможцем. Йому не довелося з'ясовувати для Ганни справжню суть цієї історії. Боровик усе зробив сам, ніби вивернув і показав світові свою душу і нічого привабливого там не знайшлося. Він, як був, так і лишився нечесною і нестриманою людиною, підкореною не звичайним людським нормам життя, а випадковим пристрастям. Якщо на хімічному заводі і всі інші співробітники Басової схожі на цього інженера, то як же можна дозволяти їм робити відповідальні досліди, що так дорого коштують державі? Ні,

він цілком вірно зробив, заховавши Басову за грати.

Любочка, хоч і сиділа нерухомо, вся кипіла від збудження і хвилювання. Її рідні не мали права так виштовхнути Сергія Петровича, і взагалі тут якесь непорозуміння. Якби її, Любу, не виставили з їдальні, нічого подібного не сталося б. Звичайно, цей чоловік не смів кидатися на Малахова, але це теж якась помилка, бо він хороший, дуже хороший, вона знає це напевне.

Тільки одна Варвара Павлівна не мала ніяких душевних сумнівів чи переживань. Для неї весь цей випадок становив інтерес тільки з погляду безпеки малаховської квартири.

— А все це тому сталося,— повчально сказала вона,— що нікого не можна в квартиру пускати. Є на дверях ланцюжок, прочини трошечки, спитай хто, до кого й чого, а тоді вже відчиняй, а то розкрили двері, як ті футбольні ворота, заходь хто хоче, от вам і результат. Так колись усіх нас чисто виріжуть і всенько до ниточки з хати винесуть.

— Де це ви чули, щоб вирізали? — не витримала Люба.

— В дев'ятнадцятому і не таке бувало, цілі квартали вирізували, не те, що квартири,— не піддавалася стара.— Хто його до хати пустив?

— Я,— відповіла Любочка, — в тебе руки були мокрі.

— Це тобі на все життя наука, щоб береглася, — посварилася на Любу довгим сухим пальцем стара і раптом схопилася за голову.— Боженько мій, я ж і забула...

І з тими словами вибігла на кухню.

— Ну, а тепер,— сказала Люба,— розкажи мені, будь ласка, Володимире Івановичу, чого він на тебе кинувся? Мені дуже хочеться всю цю історію знати.

— Я думаю,— швидко відповіла Ганна,— що саме в цю історію тобі втручатися не слід, це справа дорослих, вона для тебе ще надто складна, і у тебе можуть скластися неправильні уявлення.

— Я вже доросла,— вперто, інтонацією дуже схожою на Боровикову, сказала Люба.— І хочу знати про цього Сергія Петровича все. Він мені спочатку дуже сподобався... ми так хороше розмовляли. Він з моїм батьком на одному флоті служив, може, навіть знав його. А от чого він приходив, ви мені сказати не хочете. Це неправильно.

— Ні, чому ж? — У думках Малахова вже панував цілковитий, звичний лад, і він не боявся ніяких запитань.— Я тобі можу сказати цілком точно, нічого не приховуючи. Він хоче, щоб Марію Іванівну Басову було звільнено від усякої відповідальності за її злочинні дії. Інакше зрозуміти його прихід я не можу.

— Ти віддав наказ її заарештувати?— в глибині душі сподіваючись на якесь непорозуміння чи помилку, запитала Ганна.

— Так,— відповів Малахов.

— Ти не смів робити цього, Володимире Івановичу!— крикнула Люба.

Вона ще не могла осягнути всього значення сказаних слів, не могла припустити, щоб хтось міг мати сумнів щодо чесності і правильності дій Басової.

— Слухайте, любі мої домочадці,— вже трохи роздратовано сказав Малахов,— з якого це часу ви мені взялися вказувати, що я смію, а чого не смію. Я дуже попросив би вас у мої службові справи й розпорядження не втручатися, бо це вже само собою злочин і може бути покаране за відповідною статтею. Ліпше буде, якщо ви утримаєтеся від своїх висловлювань. Ліпше і для мене, і для вас.

Але Ганна не могла зрозуміти Малахова, не хотіла повірити, що він зовсім не такий, яким здавався їм на протязі восьми років.

— І не здригнулася в тебе рука, коли ти ставив підпис? — сумовито-здивовано запитала вона Малахова.

Малахов поморщився однією щокою, як завжди робив, коли бував чимсь дуже незадоволений.

— Не треба так, Ганно. Я не гірш за тебе знаю, що важить у нашому житті взагалі, а в моєму зокрема, Марія Іванівна Басова. Але інакше зробити я не міг. Я тільки виконував свій прямий прокурорський обов'язок. Порушувати його я собі не дозволю ніколи.

Люба підвелась з тахти.

— Страшний ти, Володимире Івановичу, чоловік,— так само твердо, не бажаючи поступитися своїми думками і переконаннями, сказала Люба і, вже не чекаючи відповіді, зникла за дверима у своїй кімнаті.

— Мені інколи здавалося, що Люба моя справжня дочка, що вона любить мене,— з глибоким непідробним болем у голосі проговорив Малахов.

Ганна думала про інше. Вона добре чула слова чоловіка, але як на них відповісти — не знала. Адже не можна наказати когось любити чи вважати батьком? Серцю не накажеш, прислів'я старе, та дуже вірне. Це прислів'я зараз, мабуть, стосується не тільки Любочки, а ще більшою мірою і самої Ганни. Ох, як все заплуталося на білому світі! Багато часу мине, поки все розплутається.

— У мене до тебе велике прохання,— замість відповіді на слова Малахова сказала вона. — Накажи, щоб Сергія Боровика з лікарні негайно відпустили.

— Його ніхто не заарештовував і випишуть, тільки-но він одужає. Ти ж чула, він сам сказав, що там для нього зараз найкраще місце, бо багато лиха може накоїти, і це цілком ймовірно. Людина він нервова, психічно-неврівноважена, нестримана, ми вже мали можливість в тому переконатись. А там його добре вилікують, і нікому він не зможе завдати ніякої шкоди.

Він на мить обірвав свою рівну, ніби написану, промову і трохи іншим тоном додав:

— А в твоїх словах, Ганно, звучить якась дивна нота. Мені здається, тобі не слід виявляти так багато інтересу до його долі.

— Він батько Люби.

— Це нічого не змінює. Одужає і випишеться. Все правильно.

— Так, все правильно. Скільки разів я вже чула це слово з твоїх уст.

— Ти можеш сказати, що я зробив щось неправильно?

— Ні,—зітхнула Ганна,—ти правий, як завжди, в усьому, тільки від цієї правоти мені чомусь важко дихати.

Малахов образився і хотів уже відповісти щось гнівне, але водночас достойне, показати Ганні, як не вміє вона цінити справжніх почуттів, але не встиг. До їдальні знову увійшла Любочка.

— Володимире Івановичу, — сказала вона, дивлячись Малахову просто в очі,— якщо людину заарештували, то куди її садовлять?

— До тюрми, звичайно,— посміхаючись незвичайній серйозності Люби і намагаючись перевести розмову на жартівливий тон, відповів Малахов.— Це питання взагалі чи конкретно?

— Конкретно. Нашого морського гостя куди запроторили?

— По-перше, його зовсім не заарештували і нікуди не запроторили. Він у лікарні, розумієш? Але до одужання він по місту не розгулюватиме...

— Навіщо тобі, Любчик? — стривожена не так самим запитанням, як його тоном, вимовила Ганна.

— Завтра до нього піду.

— До кого?

— До Сергія Петровича.

— Тебе туди не пустять.

— Пустять. Та я туди заходити і не збираюсь. Просто візьму пакет яблук і попрошу, щоб передали Сергію Петровичу. Як його прізвище?

— Ти туди не підеш,— сказала Ганна.

— Чому мені туди не піти? — здивувалася

Люба. — Що це, заборонено чи політично невитримано, чи непристойно? Адже він не заарештований, а тільки перебуває на лікуванні. Що ж тут поганого, якщо я передам йому яблук?

— Але навіщо це тобі? Чому саме ти мушиш це робити? Хай його рідні за нього турбуються.

— Нехай. Але я теж передам йому яблука. Щоб він знав, що на світі є люди, які поділяють його думки. Які...

— Які навіть допомогли б йому, при нагоді, бити прокурора Малахова, — гірко посміхаючись, додав Володимир Іванович.

— Ні, це він зробив дуже погано і зараз напевне кається. Але я хочу, щоб він знав,—про нього не забули. Як його прізвище?

Малахов вагався тільки мить. Може, сказати Любі прізвище цієї людини? Це викличе багато неприємних запитань, справжнього горя і розчарувань, але зате розв'яже силу-силенну проблем, які весь час, ніби далекі темні хмарини, провісниці наближення грози, висять над його сім'єю. Він подумав так і сам злякався. Ні, він не скаже, хто такий Сергій Боровик, нізащо в світі не скаже. Треба, щоб це ім'я і цей випадок назавжди зникли з Любоччиної пам'яті. Дівчину, мабуть, треба кудись відвезти. Весною вона закінчить десятій клас, вступить до університету, київського чи харківського, а за п'ять років усе зміниться. Отже, треба витримати тільки цю зиму, не більше.

— Прізвище його я тобі не скажу.

— Не скажеш?— ніби відкриваючи в харак-

тері свого вітчима якусь дуже неприємну рису, спитала Люба.— Дивно. Ну, нічого, я і без прізвища його знайду. До побачення.

І, не маючи наміру продовжувати розмову, чи вдаватися до обговорення своїх вчинків, Люба вийшла з їдальні. Вона знайде Сергія Петровича, навіть коли Малахов дуже цього не хоче. Не весь світ закритий авторитетом прокурора, ходять під сонцем й інші люди. Наприклад, Хома Ілліч Широков напевне все знає, адже саме він одвозив його до лікарні, тож мусить знати і його прізвище. Рано чи пізно він повернеться додому, а побачити сусіда чи розмовляти з ним Любі ніхто не може заборонити. І яблука до лікарні вона понесе, обов'язково понесе...

Дівчина і сама не могла зрозуміти, як виникло в неї таке непохитне рішення і чому вона вважає його правильним. Цей Сергій Петрович досить грубий і невихований чоловік, в усякому разі, кидатися бити Малахова — було дуже нерозумно, і виглядав цей вчинок непривабливо. Люба згадувала про ту мить з огидою і страхом. Але за Сергієм Петровичем стояла розповідь про торпедний катер, який блискавкою летить серед вибухів, схожих на гірські обвали, зневажаючи смерть, і почуття, викликані цим образом затьмарювали все і примушували забувати неприємну, принизливу, насамперед для самого Сергія Петровича, сцену.

Любочка йшла центральною вулицею міста, все віддаляючись від своєї домівки, і сама не знала, куди йде. Просто хотілось якомога довше побути самотньою, про все добре подумати.

А в їдальні Малахових розмова після того, як Люба пішла, не закінчилась. Ганна і Володимир Іванович були глибоко вражені рішучістю дочки, впевненістю її слів.

— Може... може, слід було їй все сказати,— проговорив Малахов, і вперше за дуже довгий час в його голосі прозвучала непевність.

— Ні,— відповіла Ганна.

Вона вже ясно бачила, що наближається небезпека, знала, що від неї не втекти, прагнула тільки одного: якось віддалити мить, коли Любочка про все дізнається.

— Я теж так думаю, не треба їй говорити,— погодився Малахов.— Може, й вдасться якось залишити все в тайні...

— Ох, не знаю...

— Все це дуже недобре вийшло. Складні у нас настали дні.

Він підвівся, пройшовся по кімнаті, наблизився до Ганни і ніжно погладив дружину по руці. Раніше це викликало б тільки хорошу посмішку, але тепер Ганна забрала руку, ніби торкнулася до гарячого.

— Не треба...

Малахов сумовито подивився на дружину і подумав про наступні дні, які напевне принесуть з собою дуже багато несподіванок.

— Не треба?— здивовано і печально, як людина, ображена у своїх найглибших і найближгородніших почуттях, перепитав він.— Ну, як хочеш... Як знаєш. Мені тільки здавалося...— і, остаточно заплутавшись у почуттях і словах, вирішив:— Мені час на роботу. Я піду.

— Добре,— монотонно відповіла Ганна, і не

можна було навіть зрозуміти, чи дійшли до її свідомості ці слова.

— Я постараюся не пізно повернутися,— говорив далі Малахов.— Може, встигнемо погуляти перед сном.

— Добре,— байдуже відповіла Ганна.

— Не турбуйся,— все ще намагався заспокоїти і дружину, і самого себе Малахов,— все буде добре...

Він бачив, що Ганна дуже схвильована, і трохи боявся лишати її в такому стані на самоті. Який тривожний час настав, усе зірвалося зі своїх звичних місць, навіть власні, непорушні досі принципи також здаються вже не такими непохитними. Та як би там не було, він мусить іти працювати, це його робота, його обов'язок. Він постарається повернутися якомога раніше, бо дуже неспокійно на серці.

— То я піду,— все ще невпевнено повторив прокурор.

— Добре, йди,— дивлячись кудись повз нього, в куток, сказала Ганна.

— До побачення. Я прийду не пізно.

І, вже не вагаючись, згадавши про важливість справ, які чекають на нього в прокуратурі, і в цій відповідальності знову знаходячи виправдання кожного свого слова і вчинку, Малахов вийшов.

Ганна залишилась сама у просторій їдальні. Над містом вже заходив вечір. Хмарина диму над хімічним комбінатом, підсвічена низькими променями сонця, стала ніжнорожевою, майже прозорою. У кутках кімнати густішала сутінь. Шум машин унизу за вікном чувся як ледве

помітне, далеке, далеке шарудіння морського прибою. О, якби можна було все життя провести в такому спокої, щоб не вривалися в нього ніякі лихі люди, щоб не треба було думати, болюче й насторожено думати про події завтрашнього дня.

Чому ніщо в світі не лишається таємницею? Здавалося, всі спогади і почуття за ці роки розвіялися прахом, мохом-травною поросли і ніколи ні голосу не подадуть, ні згадки не навіють.

Але саме тоді, коли все, здавалося, розвіялось і забулося на віки вічні, минуле знову зі всією владністю подає голос, і не відгукнутися на нього неможливо.

Ганна добре знала Сергія Боровика, і сьогодні нічого нового в ньому не відкрилося. Такий же поривний і гарячковий, здатний у захваті наробити багато лиха, насамперед собі, прямо-лінійний і нестримний. І все-таки він дуже змінився за ці роки. Адже вистачило в нього витримки не потрапляти на очі Любі, переламати самого себе. Він і в квартиру Малахова прийшов тільки тому, що іншого виходу не було, Ганна знала це дуже добре. Вона бачила, як важко йому тут бути, як важко йому дихати повітрям цієї затишної, добре прибраної кімнати, де кожна оздоба, кожна Ганнина вишивка наче кричать про зруйноване щастя Сергія Боровика. Але він сам його зруйнував і нічого до того повертатися. Тут все ясно. А може, не все?

Ні, все. Ганна раз і назавжди вирвала з серця це кохання. Вона не звикла прощати

образ. І годі про це, бо аж плакати хочеться від згадок і думок. Годі.

А про кого ж легше думати? Про Малахова? Тут річ, мабуть, ще складніша і заплутаніша. Зовсім не таким, як думалося, як уявлялося, постав він за останні дні перед очима Ганни. Так, ніби навмисне, сам навіть пишаючись з того, розкрив і показав свою душу, і Ганна злякалася. Чому раніше не бачила, не помічала вона цього? Може, це поява Боровика примусила її глянути на чоловіка іншими очима? Ні, тисячу разів ні, такої думки навіть припустити не можна. Так чому ж зараз страшно залишатися з ним наодинці? Адже нічого не змінилося! Він її так само поважає і любить. І все-таки він заарештував Басову. За що? За що?

А може, він і справді вважає, що таку, як Басова, треба садовити до в'язниці?

Тоді ще гірше, ще страшніше. Та ні, бути цього не може, це якесь непорозуміння, якийсь «заскок» у роботі прокурора. Але прокурор не має права на такі заскоки—доля людини, життя людини залежить від його поведінки, від його чесності. А хіба Малахов нечесний? Ні, зі свого погляду він чесний до цнотливості. Отже, погляд його неправильний, обмежений, діляцький, і сама Ганна мусить допомогти йому це зрозуміти.

Ганна пригадала палаючу станцію Дебальцево і Марію Іванівну Басову, ще не сиву, дуже вродливу сорокалітню жінку, рішучу і сміливу до безтями. Ось вона віддає наказа вивантажити вагони і взяти їх, мало не збожеволілих від

жаху, жінок і дітей. А ти пам'ятаєш, Ганно, там біля неї весь час крутився якийсь чоловік і кричав, і забороняв розвантажувати вагони? Ти пам'ятаєш, як він скидався на Малахова? Ні, ні, це не був Малахов. Він тільки чомусь став дуже до нього подібний, і схожість ця виявилась не тоді, не на палаючій станції Дебальцево, а тільки тепер. Він, той чоловік, кричав і погрожував відповідальністю і судом. Справді, Басову мало не віддали до суду. Та вона знала, що викидала з вагонів і що бере. Вона викинула мертвий холодний метал, а вивезла живих, вдячних їй до смерті людей, і там, на новому місці, сперлася на цей уже згуртований небезпекою колектив, побудувала завод на пустирі і пустила його так швидко, що всім і думати про суд стало соромно. Всі ці роки вона була для тебе, Ганно, зразком як людина, як справжній комуніст.

А тепер, коли вона ув'язнена, що робиш ти, Ганно Малахова? Сидиш на тахті і аналізуєш зміни в характері своїх чоловіків? Небагато чого ти сама навчилася у Басової. Зараз треба щось робити, виручати її з тюрми, довести цілковиту правильність і правомірність досліду, який дозволила Басова, виступити в газеті зі статтею.

Ганна підвелася з тахти, вся охоплена жадобою дії. Якщо люди замкнули Басову у в'язницю, то люди мусять і випустити її. Значить, це можлива річ, значить, можна того домогтися. Ганна стояла посеред кімнати, не знаючи, з чого почати, куди податися, і несподівано сама собі нагадала Сергія Боровика, коли він

просив прокурора випустити Басову і нічим, крім власних побажань і симпатій, не міг підтримати і обґрунтувати своє прохання. Так, зараз вона дуже добре розуміє його, але діяти так наївно, як він, не стане. Крім Малахова, є на світі багато людей, від яких залежить доля Басової, завтра Ганна мусить з ними зустрітись.

Сидіти, склавши руки, вона не має права і не буде.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Коли Хома Ілліч Широков постукав у двері ідальні Малахових, був уже вечір. Ганна сиділа біля письмового столу. Вона звикла працювати, коли світле коло від лампи вкриває тільки білий аркуш паперу і руку з самопискою, а все останнє ніби виключається зі свідомості. В такий спосіб можна зосередитися цілком, а робота, за яку взялася Ганна, вимагала напруження і зосередженості. Стаття про справу на хімічному заводі мусила бути залізною обґрунтованою і переконливою. Хоче чи не хоче того Ганна, їй доводиться виступати проти прокурора Малахова, але ніяких сумнівів у її душі з цього приводу немає — так мусить бути.

Очевидно, зараз ця справа цікавить не тільки Ганну, бо, коли вона сказала редакторові про потребу виступити в газеті з такою статтею, той не вагався і хвилини, а відповів, що в обкомі багато розмов про хімзавод і до цієї справи треба братися негайно і рішуче. Буде

дуже добре, якщо вона дасть цей матеріал, продовжить раніше накреслену лінію газети. Ганна взялася до роботи.

— Здрастуйте, Ганно Кирилівно, — громогласно і радісно привітався Широков і пристукнув закаблуками.

Для хорошого настрою у старшини міліції були всі підстави. Хоча Марина довго збиралася, зате, коли вже дійшло до діла, народила чудесного здоровенького хлопця, якого назвали Максимом.

Тепер цю особу прийшов нарешті час забирати з лікарні, та через відсутність господині в кімнаті Широкових вчинився неймовірний розгартіяш, і Хома Ілліч мав усі підстави хвилюватися.

— Здрастуйте, Хомо Іллічу,—підводячи голову, відповіла Ганна і привітно глянула на міцну постать старшини.

— Працюєте помаленьку? — гість підійшов ближче до столу.

— Так, працюю.

— Дуже добре,— схвалив Широков таким тоном, ніби перевірка того, що пише журналістка Малахова, теж входила в коло його службових обов'язків.— Ми у вільні від служби години ваші статті завжди з великим задоволенням читаємо.

— Дякую, — посміхаючись, відповіла Ганна.— Ну, як там Марина, як мале поживає? Додому вже скоро прийдуть?

— Все в повному і блискучому порядку. В малому одинадцять фунтів або, як ці лікарі кажуть, чотири тисячі чотириста грамів. Рівно

стільки нам з вами доведеться випити на хрестинах.

— Але я сподіваюся, будуть ще гості? — злякалася Ганна.

— А як же інакше? Всіх своїх дружків покликаю.

Ганна чітко уявила могутніх дружків старшини. Коли всі вони зберуться, то напевне такої кількості горілки для того, щоб вшанувати малого Широкова, не вистачить. Але вона вирішила не продовжувати розмови на цю тему.

— Забираю я цю компанію, тобто Марину з малим, не далі, як за годину-півтори. Часу небагато, а діла сила-силенна. Я, бачите, перед її приїздом приборку генеральну затіяв, а то, правду сказати, всі ці дні там і не підміталось, якось не до того було... А тепер незручно. Тут, у мене, все трохи занехаяно, пилюги на палець і взагалі...

Ганна дуже добре зрозуміла це багатозначне «взагалі».

— Вам допомогти, Хомо Іллічу?

— Та ні, що ви, я і сам впораюсь,— замахав руками старшина.— Мені зараз бракує, так би мовити, технічного оснащення. Швабра і щітка потрібні, можна ваші на кухні взяти? На одну годину.

— Звичайно, можна.

— Вичищу і вимию все, аж блищатиме. Ви знаєте, все-таки ніколи я не знав справжньої ціни своїм нервам. Ох, і переживав. Момент був відповідальний...

— Ну,— посміхнулась Ганна, уявивши собі сім'ю Широкових через десять років.— Таких

моментів у вашому житті буде ще немало, можна не сумніватися.

— Двоє, троє, а найбільше четверо,— цілком серйозно відповів Широков, не вбачаючи тут ніякого приводу для жартів.— Але такого тривожного моменту не буде вже ніколи. Як-не-як, первісток.

— Це, звичайно, правда, — погодилася Ганна.

— Пробачте, товаришко Малахова, — несподівано офіційно запитав старшина міліції. — Можна до вас із запитанням звернутися?

— До мене із запитаннями останнім часом щось дуже багато народу звертається,— невесело сказала Ганна, і Широков зрозумів цю відповідь, як дозвіл.

— Пробачте, Ганно Кирилівно, що це за чоловік такий дивний у вас тут був?

— З перев'язаною головою?

— Так точно. Я його, виконуючи безпосередній наказ товариша міського прокурора, до лікарні повіз. Хто він такий?

— Мій старий і вже давно забутий знайомий. А чому вас це зацікавило?

— Нічого особливого, але здивували деякі обставини...

— Здивували?

— Так, одверто кажучи, здивували.

— Які саме?

— З чоловіком вашим — з Володимиром Івановичем Малаховим у нього які стосунки?

— Ніяких,— цілком упевнено відповіла Ганна. Її дуже цікавило, чому Широков завів цю розмову, хоч ніякої приємності принести вона

не могла. Але зараз Ганна гостро цікавилася всім, що могло мати будь-яке відношення до Боровика, і тому нетерпляче дивилася на велике обличчя старшини.

— Дивно, дуже дивно.

— Чому дивно? Вони того вечора чи не вперше побачилися і познайомились.

— Тим більш дивно.

— Ви розумієте, Хомо Іллічу,—швидко заговорила Ганна, намагаючись виправдати свого власного чоловіка,— з усіх лікарень він тікає, а його обов'язково треба вилікувати...

— Це я, звичайно, розумію, а все-таки...

— Іншого виходу не було. Це ж для його власної користі зроблено.

— А був інший вихід,— сказав Широков.

— Який?

— Так зробити, щоб йому не треба було з лікарень тікати.

— Це правда,—тихо сказала Ганна.—Я певна, його выпишуть, лиш тільки він одужає.

— В цьому і я сумніву не маю. Тільки надто дивний спосіб медичного впливу винайшов товариш Малахов. Дуже мені це не подобається, і нічого доброго з цього не вийде.

— Ох, правда ваша,—відізвалась Ганна...

— Ну, нічого, — круто змінив мову Широков. — Так дозвольте мені швабри у вас на кухні взяти?

— Звичайно,—відповіла Ганна.

Двері до кімнати відчинилися—ввійшла Люба. З боєм відзначила Ганна, як подорослішала, змінилася за ці кілька днів дочка. От ще зовсім недавно, може, з місяць тому, була це

зовсім юна, пустотлива дівчинка, зовсім ще дитина, а зараз про таке навіть дивно згадувати. Все змінилося в ній, від погляду до ходи, від виразу очей до рухів ще по-дитячому великих рук. Чому не змогла вона, Ганна, зробити так, щоб гіркий досвід життя пізніше позначився на Любиній душі? А як вона могла це зробити?

Все збіглося одне до одного в якийсь тісне коло, і ні розірвати, ні вирватися з нього неможливо.

— Здрастуйте, Хомо Іллічу,— якось по-новому серйозно і водночас весело сказала дівчина, простягаючи до старшини руку.— Ну, скоро ви свою сім'ю нам покажете?

— Сьогодні, Любонько, — обережно потискуючи своєю велетенською долонею руку дівчини, пробасив старшина.— Воно, каже Марина, енергійне мале, крику тут буде, галасу!

— Нічого, звикнемо. Так, може, навіть краще. А то тут тихо... як у могилі, — сказала Ганна.

— Нічого, хай кричить,— не звернула уваги на материні слова Любочка, — я його глядіти буду, от здорово! І купати ми його разом з Мариною будемо — це ще цікавіше. Максим Хомич Широков приймають ванну! Правда, здорово звучить?

— Дуже хороше, — милуючись захопленою дочкою і на якусь мить пізнаючи в ній ту, колишню Любочку, відповіла Ганна.

— У нас інакше і бути не може,— молодецьки глянувши на своїх співбесідниць, похвалився Широков,— все мусить гриміти, як бара-

бан. Пробачення прошу, мені вже час іти прибирати.

І якось кутом трішки дивнуvато піднявши одну ліву брову, він чи то підморгнуv, чи то посміхнуvся до Любочки, зробив чіткий поворот через ліве плече і, немовби забиваючи своїми міцними підшвами гвіздки в підлогу, вийшов з кімнати.

Ганна провела його поглядом, усміхнулась. Приємно було бачити одверту, нічим не затьмарену радість Широкова.

— Де ти так довго ходила, Любонько?

— Чекала, доки мені дозволять передати яблука.

— Куди?

— До лікарні.

— Йому?

— Так, йому, — відповіла Люба і, бажаючи показати свою обізнаність зі справою, додала: — Сергію Петровичу Боровику.

Ганна заклякла на місці, ніби удар блискавиці закам'янив її. Не могла зробити жодного руху, вимовити слово. Що вже з'ясувала дівчина, чи знає вона, що Боровик її батько, чи, може, збіг прізвищ все ще здається їй випадковим і ніяких висновків вона не зробила? Дуже наївно так думати. А все-таки це може бути, тоді ще вдасться все залишити по-старому. Ні, по-старому вже нічого і ніколи не залишиться в сім'ї Малахових. Налетіла хуртовина, все перекинула, змішала, зсунула з місця, замела снігом, а коли затихла, коли вийшло сонце — і сліду не лишилось від того, що було вчора.

— Як він себе почуває?— боячись пересвідчитись у правдивості своїх думок і здогадок, тихо, нерішуче і не зважаючи глянути на Любу, запитала Ганна.

— Йому вже добре. Завтра, очевидно, выпишуть з лікарні, якщо прокурор Малахов, звичайно, дозволить,— якимсь зовсім новим голо-сом відповіла Люба.

«Знає чи не знає? Знає чи не знає? Знає чи не знає?» ніби муха у кулаці, билося й дзижчало в голові Ганни тривожне питання.

«А яка, кінець кінцем, різниця, знає чи не знає?— несподівано для самої себе подумала Ганна.— Якщо не знає сьогодні, дізнається завтра, це вже трапиться неодмінно і неминуче, це прийде невблаганно, як доля, і зарадити тут неможливо. Але хай все-таки це станеться пізніше, якомога пізніше,— знову малодушно за-протестувала Ганна. — А може, це вже ста-лося?»

Біля дверей продзвенів дзвінок, ніби довгий блискучий струмінь срібних кульок вилився у скляну, співучу вазу.

— Відкрий, Любчик.

Якось висока, білява, круглолиця молода жінка з нафарбованими губами, зодягнена в блакитний светр, темну спідницю, у жовтих черевиках на товстенній гумовій підшві, з'явилася разом з Любочкою в кімнаті. Ганна не знала, хто це, але появу гості сприйняла як порятунок. Хто б вона не була, ту розмову з Любою можна віддалити. Тому Ганна зустріла незнайому жінку запитливою, але привітною посмішкою.

— Пробачте, — сказала гостя, — я прийшла

до вас несподівано. А ви зараз зрозумієте, я не могла не прийти. Мене звать Зоя Василенко, я працюю на хімічному заводі, інженер...

Вона говорила швидко, хвилюючись, і збен-теження ні на мить не зникало з її круглого, вродливого личка. Вона поглядала на Ганну, немов намагаючись якнайуважніше її роздивитись, і зразу ж переводила зняковілий погляд на Любочку.

— Дуже приємно, прошу сідати,— відповіла Ганна, співчутливо поглядаючи на зняковілу жінку.— Ви, мабуть, до Володимира Івановича Малахова? Його зараз, на жаль, немає вдома, і взагалі він тут у справах не приймає.

— Ні, я прийшла до вас,— все ще не наважуючись глянути просто у вічі Ганні, відповіла Зоя.— Мені товариш Ляшенко порадив... Я прийшла до вас, як до співробітника газети...

Любочка дивилася на Зою Василенко широко розкритими, цікавими очима. Все, що хоч краєчком торкалося хімічного заводу, було для неї дуже важливим. Ця білява жінка працює на хімічному заводі. Вона вродлива. Тільки надто яскраво фарбує губи, і це справляє неприємне враження. А взагалі обличчя симпатичне. Невже вона працює поряд Сергія Петровича? Чого вона прийшла сюди? Добре було б запитати, але якось незручно.

— Що у вас там на хімічному? — Люба все-таки не втрималася. — Після вибуху дуже страшно?

— Ой, вибух у нас нікого не злякав,— махнула рукою Зоя.— Адже ми все передбачили і ніхто не постраждав... все благополучно.

— Добре діло — ніхто,— Люба з осудом глянула на гостю.

Зоя зніяковіла.

— Так, ви маєте рацію, я сказала не зовсім точно. Саме про того, хто постраждав, я й прийшла поговорити. Бачите, він кудись несподівано зник з лікарні...

Вона хвилювалася, говорячи. Слова тікали від неї, мова плуталася і переривалася. Люба відчула до цієї жінки симпатію. Це, напевне, товаришка Сергія Боровика, інакше не прийшла б вона до зовсім незнайомих людей дізнаватися про його долю.

— Щодо того, хто постраждав,— авторитетно сказала дівчина,— я можу дати вам всі відомості.

— Де він?

— Він зараз лежить у лікарні, у спеціальному відділі, і перебуватиме там, аж доки не видужає... Звичайно, якщо міський прокурор не знайде ще якихось причин його затримати...

Останні слова Люба говорила, вже дивлячись не на Зою, а на власну матір, але на Ганну вони не справили ніякого враження. Щось важливіше тепер хвилювало її.

— Любонько,— сказала вона, — тобі тимчасом краще звідси піти. У нас з товаришкою Василенко буде ділова розмова.

— Цього разу, мамо, я нікуди не піду,— гостро відповіла Люба.— Ця розмова цікавить мене не менш, ніж тебе. Я вже не маленька, і мені обридло завжди сидіти десь у темному кутку.

— Тоді доведеться піти мені.

— Пробачте, — втрутилася до розмови Зоя

Василенко,— мені дуже неприємно, що моя поява... Я не знала... Може, мені краще піти?

— Ні, залишайтеся,— Ганна не збиралася міняти своїх рішень.— Ну, так що ж? Підеш ти чи слід вийти нам?

Обличчя Любочки спохмурніло, очі налилися сльозами, губи надулися і скривились. Вона не змогла нічого сказати, щоб не розплакатися. Швидко повернулася і зникла у своїй кімнатці.

— Чому ви з нею так різко?— намагаючись якось зменшити неприємне враження від цієї сцени, запитала Зоя.— Адже нічого такого в нашій розмові не може бути.

— Пробачте, але в мене для того є свої підстави. Запевняю вас, вони досить важливі... Тепер можемо цілком вільно розмовляти. Я вас слухаю.

— Значить, Сергій Боровик у тюрмі, це правда?

— Ні, він у нашій міській лікарні. Але під наглядом.

Зоя уважно подивилась на Ганну. Невже вона й справді така суха й непривітна, ніби замкнена на десять замків? А пише такі чудесні, захоплюючі статті, вони збуджують думки, кличуть, закликають до сміливості. За їхніми рядками уявлявся зовсім інший образ автора. А тут раптом строга, суха жінка, стримана, хоч, видно, дуже знервована. Їй нічого не варто було виставити з кімнати власну дочку, чи не може трапитись щось подібне і з Зоєю? Ні, не може. Ні образити, ні якось зневажити себе Зоя Василенко не дозволить.

Сотні запитань промайнуло разом у Зоїних

думках, і на жодне з них не могла вона відповісти.

— Я прийшла дізнатись, де Сергій Петрович, і просити... допомогти йому. Ви ж були колись його дружиною.

— Ради бога, тихше.—Ганна очима показала на двері Любоччиної кімнати.

— Добре, я буду тихше,— не все зрозуміла Зоя.— Я прийшла до вас, бо ви... Ви його дуже добре знаєте.

— Перебування Боровика під суворим лікарським наглядом ніяк не пов'язане з вибухом,— зауважила Ганна.

— Авжеж! — Не повірила Зоя Василенко.— А чого ж його сховали від людей? Щось тут не так.

Вона чомусь уявила собі Боровика не в палаті міської лікарні, а в темній похмурій камері. На вікнах там товстенні ґрати. Це уявлення було нестерпним до болю. Сльози підкотилися Зої до горла, вона не витримала і гірко, по-дитячому, заплакала.

Ганна не чекала цього і злякалася.

— Заспокойтеся, Зою, — кинулась вона до жінки, схопила її за плечі,— заспокойтесь, я вам зараз води...

Вона метушилася по кімнаті, не знаючи, чим зарадити, як допомогти. В глибині душі їй було глибоко жаль цю дуже симпатичну молоду жінку, інженера хімічного заводу, співробітницю Сергія Боровика. Ганна добре розуміла її почуття.

— Нічого... не треба води...— Зоя спинила Малахову вже біля дверей, все ще плачучи.

Ганна рішуче вийшла, принесла склянку води.

— Випийте і заспокойтесь.

— Ні, ні, нічого не треба,—казала Зоя, п'ючи воду і цокаючи зубами по дзвінкому склу.— Я вже заспокоїлась. Пробачте.

— Вам і хвилюватися було нічого. Сергій Петрович перебуває під доглядом зовсім з іншого приводу...

— Правда?—раптом повіривши і ще не знаючи на краще чи на гірше ця новина, Зоя глянула на Ганну мокрими від сліз очима.— Так за що ж?

— Смішно сказати,—відповіла Ганна.—Його відправили туди, до спеціального відділу, бо він тікав з лікарні, а до того ж прокурора бити кинувся.

— Бути цього не може!—енергійно запротестувала Зоя.—Це неправда! Знову хтось хоче йому зло заподіяти. Він такий хороший, чуйний, уважний... Його всі у нас люблять.

— Ви, мабуть, його дуже любите, Зою?

Зоїні очі стали великими, як сливи. Вона дивилася на Ганну, в грудях її було повнісінько повітря і страшно було його видихнути. Звідки дізналася Ганна про те, що вона так старанно від усіх на світі приховувала? Невже це можна було в чомусь помітити? Чи це так, просто навмання кинуте запитання, щоб зловити її? Ні, Зоя так легко впіймати себе не дасть.

— Хто? Я?—нарешті змогла сказати вона.— Чому ви думаєте?

— Так, мені здалося...

— Ви не маєте права вигадувати те, чого не існує на світі!

— Справді?— тінь лукавої, сумовитої, майже материнської посмішки торкнулася куточків Ганниних уст.

— Ви навіть уявити не можете, як у нас на заводі його всі люблять. Звичайно, і я люблю, як... як і всі,— Зоя все ще намагалася якось виплутатися, виправдатись...

— Не більше?— тінь усмішки все ще не зникла.

— Ні, не більше,— відповіла Зоя, і зразу, щоб закінчити цю розмову, заявила:— А коли навіть я люблю його більше за інших, то це тільки моя справа, більше нікому до того немає діла.

— Це правда,— стримано і вже не посміхаючись, відповіла Ганна.

Гнів, сльози, збентеження Зої зворушили і водночас потішили її. Почуття симпатії до дівчини ставало все сильнішим, але разом з тим Ганна відчувала, як у серці ворухнулася ревність. Ще тільки цього не вистачало! Вона ревнує Боровика до цієї дівчини? Після того всього, що сталося між ними?

— Ви давно знаєте Сергія Петровича?

— Я з ним разом інститут кінчала. Ми хороші друзі. А у вас, мабуть, хороших друзів немає, якщо ви в таку дружбу не вірите. — Зоя вже не оборонялася, а атакувала.

— Я про це ще нічого не говорила.

— Нам його зараз на заводі просто до зарізу треба,— Зоя ніби не почула слів Малахової.— Він і спеціаліст хороший, а до того з

ним завжди дуже спокійно і певно. Він дуже витриманий.

— Боровик?— здивувалась Ганна.— От не сказала б...

— Він у нас, на заводі, як ніхто, витриманий і спокійний.

— Це ви про Сергія Петровича Боровика говорите?— все ще не вірила власним вухам Ганна.

— Саме про нього. Навіть Марія Іванівна, навіть сама товаришка Басова, і та без нього, як без рук. Сьогодні вона...

— Сьогодні?— вражено спитала Ганна.— Басова на заводі?

— Випустили її. Начальника лабораторії теж. Як же це ви, дружина прокурора, не знали про це?

Так, Ганна про це не знала. Що сталося? Які могутні, непідвладні прокурору Малахову, сили прийшли в рух?

Ганна вже не слухала. Слова Зої проходили десь далеко, ніби за товстою, але прозорою стіною—видно, як рухаються її губи, а нічого почути неможливо.

Хто ж це міг бути? Невже Іван Семенович Зуб? Ні, його сили, його авторитету замало, щоб зробити такий крутий злам у всій справі хімічного заводу. Хто ж це може бути? Обласний прокурор? Обком партії?... Мабуть, у Володимира Івановича Малахова сьогодні дуже сумний, можна сказати, чорний день. І, як не дивно, Ганна нітрохи не співчуває йому, а, навпаки, радіє. Що ж це трапилось з нею? Це ж це два тижні тому кожна порадла Малахова була

і її особистою поразкою. Ох, як багато можуть змінити два коротких тижні.

Але це, мабуть, невічливо так заглиблюватись у свої думки і не відповідати на слова Зої. Мабуть, треба щось сказати і попроситися з цією милою дівчиною. Щоб тільки не мовчати, Ганна запитала:

— Ви, мабуть, усі закохані в Басову.

— Так, закохані,— запально відповіла Зоя.— І є за що! Особливо тепер. Сьогодні знаєте, що у нас робиться?

— Можу уявити.

— Ні, не можете уявити. Вона віддала наказ провести другу спробу. Початкова фаза вже йде, завтра почнеться дослід, а післязавтра ранком ця клята пластмаса лежатиме на столі в кабінеті, не я буду Зоя Василенко.

— Мовчіть!— вигукнула Ганна.

Їй стало страшно. Здалося, що цю другу спробу Басової треба тримати у глибокій таємниці, приховати її насамперед від Володимира Івановича Малахова. Чому з'явилася така думка, Ганна не знала. Адже він, Володимир Малахов, людина, про яку завжди думалося, як про зразок принциповості й чесності, раптом став гальмом у справі такої великої ваги. Як це могло трапитися? Чому не може він стати поряд Басової на височенну гору, побачити не тільки вчорашній день, а й на десятки років наперед? Чому?

Ну, а хто ж розуміє Басову, хто стоїть поряд неї? Оця закохана дівчина, Зоя Василенко? Сергій Боровик? Роман Ляшенко? Всі інженери великого заводського колективу? А са-

ма вона, Ганна Малахова? Так, вона теж разом з ними.

— А чого мовчати? — здивувалася Зоя. — Звичайно, на весь світ дзвонити про винахід, доки немає вдалої спроби, не треба. Але якогось секрету тут створювати теж не слід.

— Хто ж дозволив дослід? — все ще вражена, запитувала Ганна.

— А ви ще й досі про дозвіл думаете? — засміялася Зоя. — Дивно, адже це ваша стаття про творчу сміливість в газеті була. Ми цю статтю як величезну підтримку сприйняли. Про що ви запитуєте? Марія Іванівна Басова дозволила, ніхто інший. Віддала наказ і підписала власноручно. От така у нас Марія Іванівна.

Знову у тиші коридора продзвенів срібний дзвінок.

— Це до вас? — скинулася Зоя.

— Не турбуйтеся, там відчинять.

Стукнули двері, почувлися кроки. Ганна зблідла. Вона точно знала: це йде Малахов. Чому сьогодні він прийшов раніше, ніж звичайно? Не до речі тут зараз Зоя Василенко.

Малахов ввійшов, похмуро глянув на Зою, на Ганну і сказав:

— Здрастуйте.

Ще ніколи в житті не бачила Ганна свого чоловіка таким знервованим. Збудження, ні, вже не збудження, а лють видно було в кожному його русі. Ганна бачила, з яким зусиллям Малахов стримує себе, щоб не закричати, не вдарити кулаком по столу. На Володимира Івановича було страшно дивитися, навіть обличчя його потемніло і стало майже коричньовим.

Щоб якось увірвати мовчання, Ганна сказала:

— Знайомся, будь ласка.

— Василенко,— не простягаючи руки. вимовила Зоя, не зводячи очей з обличчя Малахова

— Малахов. Дуже приємно,— відповів прокурор, не дивлячись на дівчину, всім своїм виглядом наказуючи — негайно йди геть звідси, ти тут зайва.

Але Зоя зовсім не збиралась іти, не з'ясувавши долі Сергія Петровича. Переживання прокурора Малахова її не обходили, хай нервує скільки хоче, якщо має підстави, дівчині до того немає діла.

— А ми саме про вас згадували,— привітно сказала Зоя, дивлячись на спину Малахова, що став біля вікна.

— Дуже приємно,— буркнув, не повертаючись, прокурор

— Згадували у зв'язку з товаришем Боровиком,— вела далі Зоя.

Прокурор різко обернувся, мало не перекинувши великої лапатолистої квітки на підвіконні.

— А що з ним таке сталося?

— Як-то що? — тихо сказала Зоя. — Людину ні за що, ні про що замкнули, а ви питаєте, що з нею трапилось?

Ганна ясно побачила — Володимир Іванович чекав ще якоїсь великої і неприємної несподіванки. Тепер з полегшенням зітхнув і навіть лицем посвітлішав.

— Нічого не зробиться з вашим Сергієм Петровичем, просто навчиться пристойно по-

водити себе, і все. Невеличка предметна лекція...

— А тимчасом він, як у тюрмі!— вигукнула Зоя.— Ви це розумієте?

— Не в тюрмі, а в звичайній лікарні, де йому тричі на день міряють температуру і дають ліки, щоб не дуже хвилювався. Різниця, яку треба розуміти. Господи, яка це дрібниця в порівнянні з тим...— мало не простогнав Малахов, раптом пригадавши події сьгоднішнього дня.

— Дрібниця? — аж назад подалася Зоя. — Людина страждає, а для вас це дрібниця?!

— Нічого не загрожує вашій людині, заспокойтеся,— відмахуючись від Зої, як від докучливої мухи, сказав Малахов.— Вилікується і не буде тікати з лікарні... Сором — сорокалітнього інженера ловлять по всьому місту санітари. Все це тільки на користь товаришу Боровику. Тільки на користь. Ким ви йому доводитеся? Дружина? Наречена?

Зоя з насолодою вчепилася б в прокурора Малахова.

— Ні те, ні друге.

— Хто ж ви йому? Родичка?

— Більше, ніж родичка, я разом з Сергієм Петровичем Боровиком працюю на хімічному заводі.

Тепер, коли з'ясувалося місце роботи Зої Василенко, він дивився на дівчину з одвертою ненавистю. Все дратувало прокурора в цій постаті: і нафарбовані губи, і пишна зачіска, і товсті підшви жовтих черевиків. «Закохана дурепа,— про себе визначив він.— Мабуть, коханка цього

клятого Боровика, не інакше». Отруйні, ушип-ливі слова вже крутилися на язичі, але у Малахова стало глузду їх не вимовити.

— На хімічному заводі?— перепитав він.— Ви маєте рацію. Це більше, ніж родичі... Там повна кругова порука... І закінчиться це дуже зле.

— Можете називати нас, як хочете, від того нічого не зміниться. Ми просто дружний згуртований колектив і нікому роз'єднати нас не дозволимо.

— Це вже я встиг відчути,— голос Малахова ніби зламався, і сам він важко сів на стільця.

Йому раптом в цю мить захотілося тільки одного: опинитися якомога далі від цього міста, від хімічного комбінату, від Марії Іванівни Басової та її друзів, ніколи більше в житті не бачити цих людей, які мають всі підстави торжествувати перемогу над ним, Малаховим.

Ганна дуже добре відчула цю зміну настрою. Вона не могла зрозуміти всього, але ясно бачила: Малахова зламано, майже знищено. Вона обережно запитала:

— Що з тобою? Ніколи тебе таким не бачила.

— На щастя, не бачила... Тепер довелося побачити,—втомлено відповів Малахов, дивлячись кудись повз Ганну, далеко за стіни кімнати.

— Ти можеш мені сказати, що ж, кінець кінцем, сталося?

Люта енергія знову стала закипати в серці Малахова. Він не має права дозволити собі ні хвилини слабкості чи зневіри, він певний своєї

правоти і боротиметься за неї до кінця. Ті, на хімічному заводі, рано зраділи.

— Ти хочеш знати, що?— майже задихаючись від нестерпно образливого спогаду, крізь зуби процідив Малахов. — Безглуздя сталося! Глупота!

— Неправда!— вигукнула Зоя. — Перемогла справедливість. Ви повинні і Боровика відпустити...

Малахов мало не кинувся на Зою.

— Геть... геть звідси, щоб і духу вашого тут не було.

Зоя дивилась на Малахова. Тепер він зовсім не здавався їй ні страшним, ні небезпечним. Просто розлючений, знервований чоловік, що от-от втратить владу над самим собою.

— Зараз піду, — відповіла Зоя. — Пробачте за несподівані турботи. Черства ви людина, товаришу Малахов, якщо вам дрібницею здається те, що людина в тюрмі сидить. Раджу вам про це добре подумати. Прощайте.

І вона швидко вийшла з кімнати, твердо ступаючи своїми сильними, красивими ногами.

— Хто її пустив? Звідки вона взялась? Хто вона?— прохрипів Малахов, коли десь далеко в коридорі металеве клацнув замок.

— Пустила, мабуть, Варвара Павлівна, а хто вона така, ти знаєш,— майже спокійно сказала Ганна.

Але лагідний тон дружини не вгамував почуттів Малахова. Надто обурений і роз'явлений був він у ту мить, щоб так швидко заспокоїтись і правильно оцінити події.

— Осине гніздо, цей хімзавод.— Обома ру-

ками він схопився за голову.— Ні, навіть щось страшніше за осине гніздо. Але, ти знаєш, це не найгірше... Найжахливіше, коли люди, старіючи, впадають у глибокий маразм, а ніхто цього не помічає чи не хоче помічати... І ці люди користуються авторитетом, до їхньої думки прислухаються, більше того, їх просто слухаються, з їхніх слів роблять висновки. Боже, як страшно!

Переплівши пальці рук на потилиці, він нахилив голову мало не до самих колін, знову випростався і, знову згинаючи сам себе в три погібелі, нахилив голову. У такому стані Ганна ще не бачила Малахова ніколи, але страху чомусь не було, навпаки, вияв безсилля викликав відразу.

— Про кого ти говориш?

— Про кого? Про твого шановного, про твого улюбленого й авторитетного порадника та натхненника, про нашого дорогого і найближчого друга, про Івана Семеновича Зуба. Старий, позбавлений глузду кретин!

— Годі!—перебила Ганна.—Ти не маєш права про нього так говорити. Що це з тобою? Він хороший і чесний...

— Хороший? Чесний?

— Не кричи! Розкажи спокійно.

Ганні вже почала обридати ця істерична сцена. Коли б вона була на боці Малахова, поділяла його погляди і думки, таке почуття ніколи не з'явилося б в серці. Але зараз Ганна стояла осторонь переживань чоловіка і співчувати йому не могла, хоч розумом осягала всю глибину його болю і переживань. Десь у душі вже наро-

дилася думка про правильність усього того, що зроблено наперекір Малахову, вона була ще несміливою, ця десять днів тому неприпустима думка, але чим далі говорив прокурор, тим ясніше вона викристалізовувалась і ставала переконливішою.

— Змія потайна, а не чесний товариш,— лютував Малахов.— Він доповів начальству... А до його слів прислухаються! Як же, старий працівник, ще дзержинської школи! Я не знаю, якому начальству він доповів, але результат такий: Басову випустили, начальника лабораторії теж, справу у мене забрали... Морально обрили брудом з голови до ніг. Просто відкинули мене геть, як дерев'яну, пустоголову ляльку, і сказали, що цю справу розглядатимуть вищі інстанції! Хто зі мною тепер як з прокурором рахуватиметься? Всі говоритимуть: який це Малахов? Той, що у нього справу Басової забрали? На такого можна не зважати.

— В тебе буде ще багато випадків показати свої знання і здібності,— холодно сказала Ганна. Їй здавалося, що Володимир Іванович змінюється в неї на очах. Мабуть, краще було б не вести такої розмови, бо добром вона скінчиться не може. Якись дивні, ніколи раніш не знані і жорстокі до Малахова думки виникають у неї. Кожне слово, сказане ним, зараз викликає огиду і роздратовання, бо він неправий, і Ганна знає це краще, ніж хто інший.

— Хіба я про свою кар'єру чи про здібності думаю?— крикнув Малахов.— Як ти цього зрозуміти не можеш? Мені тут нічого доводити, саме життя зробить це краще за мене. І перед

начальством мені вислужуватися не треба. Слава богу, авторитет вже давно здобуто і похитнути його не так легко. Я думаю тільки про інтереси радянської держави, про ті мільйони карбованців, які полетять на вітер, про злочинців, які сухими вийшли з води! Твій Сергій Петрович Боровик може радіти і веселитись у своїй лікарні: все йде саме так, як йому хотілося. Він мене просив залишити Басову на свободі? Просив! Ніби по-щучому велінню — прощу, шановна Марія Іванівна на волі і може творити все, що їй заманеться. Які сліди вона зараз замазує? Які махінації своїм лисячим хвостом замітає? Ніколи ми цього не дізнаємося!

— А якщо вона ніяких слідів не замітає і замітати не збирається? — Почуття огиди все дужчало в серці Ганни, стримати його ставало важко.

Малахов глянув на дружину, ніби на дурненьку дівчинку, яка не розуміє власних слів.

— Не намагайся, будь ласка, бути наївнішою, ніж ти є справді. Ти сама так не думаєш, а кажеш це, щоб мене подратувати. Якщо справа втекла мені з рук, то вони все зуміють замазати, заховати, залакувати. Навіть сліду від вибуху і розтрачених грошей не залишиться. Все прикриють! Все! А начальство доки розбереться...

— Ти про них думаєш гірше, ніж вони того заслуговують. Ніхто нічого не приховує і приховувати не збирається.

— Он як,— щиро здивувався Малахов і глянув на дружину так, ніби несподівано відкрив

в її характері якусь нову, дуже неприємну рису, яку не бачив усі роки спільного життя.— Ти, виявляється, стоїш на боці Басової?

— Мені здається, ти міг помітити це й раніше.

— Раніше? Отже, навіть у себе вдома я не можу знайти повного розуміння? Спочатку дочка починає свої фанаберії показувати, а тепер дружина? Так? От, справді, маю сімейний спокій! Я порадив би тобі не плутатися в мої справи, хоч ти й журналістка і виступаєш в газетах з популярними статтями.

Ганна на мить замислилась. Перед нею було два шляхи: сказати щось незначне, заспокоїливе і переключити розмову на інше, ніби загальмувати її, або починати говорити по-справжньому, ведучи великий рахунок так, як вони з Малаховим ще ніколи не говорили. Який же обрати шлях?

Ганна подумала, що надто багато разів у житті їй вже доводилося отак гальмувати себе, боячись загострити взаємини чи стурбувати Малахова. Досі нічого хорошого з того не виходило. А зараз, коли вона бачить свого чоловіка в новому і не дуже привабливому світлі, втекти від серйозної розмови було б просто злочинно. Вона мусить сказати все.

— Дивна ти людина,— сказала вона,— чому тобі здається, що всі люди довкола тебе злочинці, що вони намагаються щось приховати, вкрати, замести сліди, заплутати? Невже ти не можеш уявити, що злочинець серед нас — це виняток, а переважна більшість — чесні, цілком чесні люди?

— Ти говориш якісь прописні істини, і я не знаю, для чого це тобі потрібно,— сердито відповів Малахов.— Звичайно, дев'яносто дев'ять і дев'яносто дев'ять сотих процента радянських громадян—чесні люди. Але ж є якась частка того останнього процента, і саме на неї припадають оті люди з хімічного заводу.

— Щодо процентів—не знаю, може, ти правий, а от щодо інженерів хімічного заводу, то ти помиляєшся напевне. І найкращим доказом їхньої чесноти є саме те, що вони зараз роблять.

— Приховати сліди злочинів—от їхня робота. Для них зараз це найголовніше.

— З твого погляду, може, і так. Ти, напевне, зробив би саме так, якби опинився на місці Басової...

— Я ніколи не можу опинитися в її становищі!

— І це правда. В її становищі ти опинитися не можеш ніколи. А щодо замітання слідів, то мушу визнати: якщо Басова це і робить, то спосіб вона обрала трохи дивний.

— Що це значить?

— Зараз на заводі іде повторне випробування ігнат'євського винаходу. Повторне.

— Уже?

— Так, уже. Зараз іде підготовка, завтра вранці почнеться самий дослід, післязавтра пластмаса лежатиме у Басової на столі.

— Значить, уже,—прошепотів Малахов.

Ганна мовчала.

— Там не може бути успіху,—прохрипів Малахов.— Навіть сам винахідник, сам Ігнат'єв,

від цього досліду відмовився, бо нічого хорошого з того не вийде. Спеціально приходив до прокуратури.

— Боягуз, і більше нічого,— знизала плечима Ганна.— Я думала про нього інакше.

— Він не боягуз, а може, єдиний серед усіх них чесний і по-справжньому далекоглядний інженер. Крім того, він дуже талановитий.

— Це я вже чула.

— Звідки ти знаєш про цю спробу? Це точно?

— Точно. Перешкодити їм ти вже, на щастя, не можеш.

— Так, не можу. Ну, що ж, хай пробують, хай пробують. Їм ще не раз доведеться згадати прокурора Малахова, доведеться згадати мої слова. Хай пробують, хай пробують, чорти б їх пробували....

Він спинився, вражений новою думкою, потім сказав:

— А твоїх слів, твого настрою я зрозуміти не можу. Мені здається, в глибині душі ти рада, що в мене забрали цю справу, рада, я це ясно бачу, рада.

— Якщо хочеш знати правду, — так, рада. Кажу це тобі одверто.

— Я так і думав, так і знав! Рада! Ти не хочеш подумати про долю людей, які зараз наражаються на смертельну небезпеку, не думаєш про гроші, витрачені даремно, не думаєш про те, що знову може прогрімити страшний, ні з чим незрівнянний вибух...

Він сказав ці слова і завмер. Глухий, важкий удар струсонув стіни. Затремтіла підлога,

жалібно дзенькнули скляні абажури в люстрі, задзвеніло віконне скло.

Малахов заляк на місці, злякано прислухавшись. Це скидалось на чаклунство: не встиг сказати — і вже...

— Що це? — крикнула Ганна.

— Хочеш знати, що це? Це злетів у повітря твій другий дослід, це знову викинуто мільйони, а може, і людей побито! Розумієш ти — людей!

— Бути не може!

— Ще як може! Хто говорив, хто попереджав? Прокурор Малахов! А його не слухали! Тепер маєте!

Охоплений радісним збудженням, він підбіг до телефону і, намагаючись швидше переконатися у своїх здогадах, став набирати добре знайомий номер. Пальці не потрапляли в потрібні дірочки, номер зривався, плутався. Ага, от, нарешті гудить.

— Хімічний завод? Що? Приватна квартира? Пробачте.

Знову швидко, гнаний нетерпінням, набрав номер, і знову невдало: зайнято. Знову взявся Малахов крутити диск, йому треба було пересвідчитись у своїй перемозі.

Ганна сиділа на тахті, дивилася на чоловіка і боялася його. Так, це вже ясно, там десь сталася катастрофа, а він радіє. Стало страшно. Вона не могла примусити себе навіть дивитися в бік збудженого Малахова. Зловила себе на несподіваній думці і ще більше спохмурніла. Подумала про Боровика. Як добре, що він у лікарні. Він, напевне, опинився б в самісінькому

пеклі вибуху... Та яке їй діло, чого вона має переживати за нього?

— Хімзавод! Хімзавод!— все ще ніяк не міг додзвонитися Малахов, лютуючи біля телефонного апарата.

Ганна раптом сказала:

— Тихше.

— Хімзавод?— Малахов був надто захоплений, щоб звернути увагу на це звичайне слово. Зараз все життя його зосередилося на одному бажанні — додзвонитися до хімзаводу і пересвідчитися, в усьому пересвідчитися.

— Почекай! Не кричи так! Тихше!— голосніше сказала Ганна.

— Чого чекати? — не розуміючи, подивився на неї Володимир Іванович, і погляд його ясно говорив — нічого на світі в цю мить не може бути важливіше за відповідь з хімічного заводу.

— Одну мить почекай,— наказала Ганна.— Може, це якась галюцинація, але мені здається: хтось стогне...

— Дурниці! Хто там може стогнати?— Малахов знову, вже розпачливо, став крутити блискучий диск.— Хімзавод?

Він нічого не міг почути, крім осоружних гудочків у телефоні. Але Ганна ясно чула тихий, протяжний стогін. Він лунав десь зовсім близько. Невже вибух на заводі міг поранити когось тут, в їхньому будинку?

— Ні, там справді хтось стогне, — сказала Ганна і, вже не дивлячись на Малахова, вийшла з кімнати.

Прокурор не помітив того. Зараз всі його

почуття, як у фокусі, сходились на одному бажанні — переконатись у своїй правоті, дізнатись про розміри катастрофи і довести всім, всім...

— Хімзавод? Хімзавод? — майже істерично гукав він, і знову кидав трубку, і знову брався набирати номер.

Двері відчинились, і хтось увійшов до кімнати. Малахов все ще гарячково крутив диска, а йому слід було б глянути в другий бік. Це увійшла Ганна, підтримуючи Широкова. Старшина міліції стискав руками голову і переживав пекельний біль, бо очі йому закрилися, а все обличчя звела страдницька гримаса. Він намагався стримати тихий стогін і все-таки не міг.

— Зараз, Хомо Іллічу, — заметушилася Ганна. — Зараз зробимо холодну примочку...

— Хімзавод? Хімзавод? — повторював Малахов.

— Та облиш ти, — крикнула Ганна. — Нема чого хімзавод викликати. Не було ніякого вибуху! Це Хома Ілліч Широков упав з шафи.

Малахов став на місці, ніби закам'янілий. Слова Ганни були для нього просто незрозумілими, немовби вимовленими чужою мовою...

— З якої шафи?

— Люстру хотів... — простогнав Широков, — люстру хотів витерти... Я одною ногою на шафу став... на швабру сперся. Шафа похитнулась, а я...

— А ви...

Ганна уявила собі всю цю картину — політ Широкова, глухий удар — і раптом засміялася.

Хвилина для сміху була явно недоречна, але стримати себе вона не могла. Поглядаючи то на чоловіка, то на старшину міліції, вона сміялася заливчасто і весело.

— Ганно, я не можу зрозуміти твого абсолютно неприпустимого сміху, — крикнув Малахов.

— Соромно над людиною сміятися, — сумовитим басом прогудів Широков.

— Ох, пробачте, це я не з вас сміюся, — Ганна затамувала сміх.

Вона глянула на Малахова, на телефон і знову ледве стримала сміх. Давно вона вже так не сміялась. Та за старою прикметою, хто весело сміється, неодмінно плакатиме.

«А от я не буду», вирішила Ганна.

— Смішно тобі! — вже люто кинув Малахов. — Добре сміється останній! Можеш бути певна, твоя кохана Басова рано чи пізно свої десять років дістане, і ніхто — ні Іван Семенович Зуб, ні сам прокурор республіки її не врятує.

Тепер Малахов переніс свою гнівну увагу на Широкова і зневажливо виголосив:

— А ви, старшина міліції! Охоронець порядку і спокою. З шафи гепнув! Швабра не витримала! Ганьба! Швабра!..

Ганна вже опанувала себе.

— Ну, що, Хомо Іллічу, легше? — часто і легко дихаючи, запитала вона.

— Ох, легше, — старшина міліції все ще стискував руками голову, ніби боявся, щоб череп не розвалився. — Вже легше. Правду кажете, товаришу прокурор, — ганьба. І як та Марина

завжди до люстри діставала, зрозуміти неможливо... Пробачте!

Він замовк у глибокому каятті, потім згадка про дружину і сина прийшла знову, і Широков, забувши біль, схопився на ноги.

— Поспішати треба!— вигукнув він.— Однак, я цю кляту люстру все-таки витру.

І, виголосивши цей бойовий клич, він кинувся до дверей, зовсім забувши про біль і величезну гулю, яка вже почала рости на лобі.

— Бажаю успіху, — іронічно сказав йому вслід Малахов, пройшовся по кімнаті, з ненавистю позираючи на телефон і уявляючи, як ганебно це виглядало, коли стояв він там, крутячи клятий диск. Прокуророві було боляче, прикро, соромно.

Але найгострішим відчуттям було розчарування. Воно пекло наче вогнем.

«А може, може, все-таки був вибух,— думав Малахов.— Може, все-таки подзвонити на хімзавод?» Злий сам на себе, він відкинув цю думку: якщо така туша гепне з шафи, то будинок не тільки затруситься, а й завалиться може. На нижньому поверсі напевне стеля посипалась, чорт би його забрав, цього старшину. Але все це дрібниця, дрібниця і нічого тут особливо замислюватися. Є більш важливі проблеми і найгостріша з них — Ганна.

Малахов кілька хвилин дивився, як дружина малесенькою хусточкою витирає очі. Це вона сміялася з нього, сміялась у таку скрутну хвилину, коли йому хотілося ревити від розпуки. Невже він так мало знав Ганну, невже помилявся все життя? І, намагаючись надати своєму

голосу переконливої і трохи скривдженої інтонації, Малахов сказав:

— Я все розумію, Ганно, але душі твоєї зараз зрозуміти, пробач мені, не можу. Як ти в таку хвилину, коли мені важко, до крику важко, могла сміятися в присутності сторонньої людини та ще й натякати, що смієшся з мене. Ні, мабуть, мені тільки здавалося, що ми з тобою одна душа, що знаю я тебе, як самого себе. Мабуть, я помилявся, і це гірко, дуже гірко.

— В тому, що ми одна душа, ти, напевне, помилявся,— вже не сміючись, сказала Ганна,— а сміятися, коли смішно, мені не може заборонити ніхто.

— Так, так, це правда,— розгублено сказав Малахов, думками кинувшись в інший бік.— А на заводі, значить, іде повторна спроба? Що ж робити? Що ж мені тепер робити?

— Нічого не треба робити! Побажати Басовій успіху.

— Не діжде!— вигукнув Малахов.

Ганна глянула на нього вражено. Промовчати їй, чи все-таки сказати все до кінця? Ні, мабуть, зараз не час мовчати. Вона мусить вимовити все до останнього слова, вона не має права на мовчання.

— Зараз я тебе не пізнаю і навіть боюсь.

— Боїшся? Чого?

— Так, боюся,— ще раз перевірила свої почуття Ганна.— Думаю про тебе і страшно мені стає. Вперше в житті доводиться мені так про людину думати.

— Цікаво. Чим же я тебе так злякав.

— Скажу, тепер уже все до останнього слова скажу. Подумай, як все склалося,— побудували у нас в місті величезний завод, таких у всьому світі небагато, і працюють на ньому люди, наші, радянські люди, хороші, винахідливі. Вони творять велику справу, провадять нечувані випробування; ночей не сплять, всі сили душі віддають заводові. Вся країна дивиться на них і бажає їм успіху, найбільшого успіху. Та, виявляється, є в нашій країні людина, одна тільки людина, яка жадає, пристрасно прагне, щоб цей дослід не вдався. І все це, щоб довести свою правоту...

— І ця людина, звичайно, я? — Голос Володимира Івановича звучав саркастично і злісно, але невпевнено.— Ви в газеті з цим матеріалом виступіть, Ганно Кирилівно, сенсаційна стаття буде.

— Ти краще послухай мене і зрозумій. Озирнися круг себе. Адже поряд тебе нікогісінько немає, ти сам, один, ти лишився в пустелі, ти йдеш один проти всіх і ти, напевне, неправий. І все це тому, що похитнулося твоє становище, кар'єра. Це страшне діло, коли людина не розуміє того, що робиться в країні і опиняється одна, зовсім одна. Хочеш ти чи не хочеш це визнавати, але воно так. Подумай, де ти опинився?

— Неправда,— не бажаючи роздумувати над словами дружини, сказав Малахов,— я нікому ніколи не бажав зла. От не вдасться дослід, тоді всі прокурора Малахова згадають. Я про нашу радянську державу дбаю.

— Ні, не про нашу велику державу, а про

свою маленьку кар'єру ти зараз дбаєш,— зітхнула Ганна.— Чому ти такий? Невже ти мене зрозуміти не можеш? Чи не хочеш? Невже тобі своя власна правота, своя репутація дорожча за щастя людей? Мені завжди здавалося, що ти стоїш вище. Невже я помилялася?

— Прокурори завжди і всім здаються безсердечними, кам'яними людьми,— вперто і тупо повторив Малахов.— Обираючи професію, я твердо це знав. Я стою на варті інтересів держави, нічого не зробиш...

— Ні, не всі прокурори такі,— печально сказала Ганна,— тебе навіть твої колеги-прокурори не підтримують — один пішов протестувати, другий забрав справу...

— Падлюки!— знову вибухнув Малахов.

— Ні, вони не падлюки. Вони добре зрозуміли все сказане на двадцятому з'їзді, вони комуністи.

— А я ні?

— Людина, яка опинилася одна-самісінька, яка йде проти великого колективу, не може зватися комуністом.

— Ну, знаєш,— люто зиркнув на дружину Малахов,— ми вже, здається, домовилися до краю.

— У мене до тебе прохання.

— Слухаю.

— На мить, на одну тільки мить стань на мою точку зору і глянь на себе не своїми, а сторонніми очима. Тільки на одну коротесеньку мить.

Малахов замислився. Він не хотів і не мав права погоджуватись з Ганною, але все-таки, не

погоджуючись і ніяк не виявляючи цього, примусив себе зробити так, як вона просила,—глянув на самого себе сторонніми очима. Глянув і злякався, так страшно виглядала його самотність серед людей. Адже зовні виходить, ніби справді він бажає дослідіві провалу.

Якісь дивні думки лізуть в голову. Все це через Ганну, через її слова. Але в одному вона має рацію — нікого немає поряд Малахова, він іде сам, один, проти течії. Ну, що ж, сміливим людям завжди доводилося йти проти течії. Цього боятися нічого.

— Ні, Ганно,— майже впевнено сказав прокурор,— твій погляд неправильний, і я не можу його поділяти.

На серці у Ганни було сумно і тоскно. Не зміг Малахов зрозуміти свого становища, не стало у нього для того душевних сил, а Ганна не зуміла його переконати. Вона дивилася на свого чоловіка, як на чужу, сторонню людину. Невідомо, хто тому виною, але важко, дуже важко буде їм далі жити поряд.

Задзвонив телефон, і Володимир Іванович незадоволено потягнувся до трубки.

— Міський прокурор Малахов слухає, — за звичкою трохи розтягуючи слова і сам прислухаючись до звучання свого красивого голосу, сказав він.

Ганна слухала його відповіді і сама собі відзначала, як в залежності від того, з ким розмовляє людина, може змінюватися її голос. Так і тепер — інтонація голосу Малахова змінилася від спокійно-впевненої, навіть зверхньої, до запобігливої.

— Слухаю вас, товаришу Косяченко. Так, це я, вітаю вас. На засідання бюро обкому? Коли? Негайно? Дуже добре... Так, я зараз буду, через п'ятнадцять хвилин. Тут близько, дякую. Які матеріали треба узяти? Ніяких? Це точно? Добре, зараз буду.

Поклав трубку і мить, не відриваючи від неї руки, ще раз зважив усю розмову з помічником першого секретаря обкому Косячком. Чого йому викликають? Добре це чи зле? Та, власне кажучи, чого йому хвилюватися? Ходив він на такі засідання вже не раз і ще сотні разів ходитиме. Нічого тут особливо роздумувати?

— Мене на бюро обкому викликають,— сказав він і докірливо подивився на Ганну.— Стривожила ти мені душу своїми словами. І дуже образила. Тобі не хочеться нічого сказати на прощання.

— Ні,— уважно стежачи за кожним кроком чоловіка, відповіла Ганна.

— Гаразд, ми продовжимо розмову, коли я повернусь. І тоді ти побачиш, як неправильно оцінюєш людей...

— У нас більше ніколи не буде розмов на цю тему.

— Так, звичайно, дуже неприємно розмовляти, коли відчуваєш себе кругом неправим.

Йому треба було поспішати, не бігти, а на крилах летіти до обкому, а він все ще зволікав, бо йому здавалося, що тут ще не сказано найважливіше, що не за ним лишилося останнє слово.

— Іди, будь ласка,— сказала Ганна.— мені зараз важко з тобою говорити.

— Звичайно, важко, коли бракує доказів...

— Іди,—стомлено повторила Ганна, їй зараз хотілося тільки одного: не бачити перед собою обличчя власного чоловіка.

Все ще відчуваючи незручність, не знаючи, як попроситися з Ганною, він підійшов до дружини, але вона дивилась кудись за вікно.

— Іди,—монотонно повторила Ганна.

Малахов вийшов. Поспішні кроки його задріботіли в коридорі. Тихо стало.

Весь цей час Люба лежала на своєму вузенькому ліжку, застиглими очима дивилася на вікно, вже не ясне, а по-вечірньому сіросинє, і думала, думала. Ще ніколи в житті не доводилося їй шукати відповіді на такі складні і болючі питання. Досі мама завжди вирішувала за неї все до найменших дрібниць, а їй, Любі, залишалося тільки покладатися на мамин авторитет і слухатися. Але тепер все змінилось, і якісь дуже відповідальні, важливі рішення треба приймати самій.

Невідомо, як далі складеться життя, але ясно тільки одне — з Малаховим під одним дахом більше жити не можна. Невідомо звідки прийшло таке переконання, але Люба напевне задихнеться, якщо й далі чутиме його впевнений голос. Про що вони там говорять з мамою? Це він вже з роботи повернувся, але чомусь раніше, ніж звичайно. От двері стукнули, це, мабуть, Зоя Василенко пішла, бо тепер чути тільки два голоси — мами і Малахова. Слів розібрати не можна, але голоси весь час переплітаються, змагаються між собою.

А це що таке? Якийсь грім? Упало щось у

сусідів? А, Володимир Іванович, мабуть, дуже з'якався, по голосу чути. Мама щось говорить... А це чий бас? Ага, видно, Широков зайшов.

От вони поговорили, зник міліцейський гучний голос, і знову переплітаються, ніби борючись між собою, запальна мова Малахова і короткі, уривчасті мамині слова. Про що вони говорять? Нічого не почуєш та й дослухатися не треба.

Люба згадала свої відвідини лікарні і знижала плечима, ніби відчувши холод. Туди неприємно ходити, але вона піде ще навіть десять, сто разів, аж поки Сергій Петрович Боровик не видужає.

Чому мама дурила її? Навіщо? Кому від того було добре? Мамі? Ні, цього бути не може. Малахову? Він з'явився мало не через рік після розмови про смерть батька, отже, і знати нічого не міг. Кому ж мало бути від того добре? Йй самій, Любі? Про таке навіть подумати страшно.

Нічого-нічогосінько не знає Любочка про Сергія Боровика, а мусить все знати, мусить, обов'язково мусить, бо вона його дочка... І вона знатиме все! Не може бути, щоб її батько був поганою людиною. Як урвався його голос, коли він стояв біля піаніно, дивлячись на своє власне фото. Тоді ж здавалося, що це від втрати крові, але тепер Люба знає справжню причину, і ніхто на світі, навіть мама, не зможе приховати від неї правди.

Швидше б уже кінчала вона там, у тій кімнаті, свою довжелезну розмову. Треба про все

поговорити з мамою, вдвох вони надумують, як жити.

Ага, нарешті, здається, стукнули двері. Малахов пішов. Тихо в квартирі, аж моторошно стає. Зараз треба піти до мами. Якою буде вона, ця розмова? Та вагайся, не вагайся, проминути чи відкласти її не можна, отже, треба вставати з ліжка і йти до їдальні.

Люба встала, коротким різким рухом розправила стрижене волосся, підійшла до дверей і спинилася. Страшно зробити цей останній крок і переступити поріг.

Вилаяла сама себе за нерішучість, вже не вагаючись, штовхнула двері і вийшла до їдальні. Мама нерухомо лежала на тахті і дивилася на темносинє вікно. Про що вона думає? Чому вона колись, десять років тому, сказала Любі неправду?

— Це ти, Любчик? — ворухнулась Ганна. — Хочеш засвітити світло? Поночі вже..

— Ні, не треба світла,— сказала Люба, теж дивлячись на синє вікно і присідаючи біля мами на тахту.

— Ти щось хотіла?

— Хотіла? Так, хотіла. Просто тобі слід зі мною по-хорошому, по-людському поговорити і не виганяти мене з кімнати, коли хтось заходить.

Люба сказала ці слова по-дитячому ображено і сама зразу вилаяла себе. От вирішила поговорити серйозно, хотіла дізнатись, як далі жити, а виходить якась наївна дитяча скарга.

Ганна посміхнулась.

— Ти не гнівайся на мене за ту розмову.

Я справді винна перед тобою, але інакше зробити не могла. Час якийсь божевільний.

Про що вона говорить? Про сьогоднішній день? Мабуть, ці слова можна до всіх випадків застосувати. Але в одному мама, напевне, права—дні якісь божевільні, просто не згадаєш, щоб коли-небудь події так швидко йшли одна за одною, вони ніби дуже довго чекали свого часу, а потім раптом усі посипалися, як з мішка.

— Нам треба поговорити, мамо. Пам'ятаєш, як в евакуації ми розмовляли під ковдрою, коли в нас у кімнаті морозу п'ять градусів було і сніг під ліжком лежав. Пам'ятаєш?

— Пам'ятаю.

— Давно ми з тобою так не розмовляли.

— Це правда. Про що ж говорити будемо?

— Про що? Про найголовніше!

— Добре.

Люба поклала собі під голову подушку, покрутилася трохи, вмощуючись зручніше, помовчала, дивлячись на вікно — синява в ньому стала внизу трохи золотавою, на вулиці за світили ліхтарі. Дівчина обвела поглядом усю кімнату,— якими великими і незнайомими здаються в сутіні їхні старі стільці. Потім глянула на маму, хотіла побачити її обличчя, але тепер воно здавалося тільки світлою плямою на фоні подушки, потім коротко, майже схлипуючи, сховала лице у мами на грудях і сказала:

— Давай поїдемо звідси.

— Поїдемо? — перепитала Ганна. — Куди?

— Не знаю куди, тільки давай поїдемо звідси, з цієї квартири, поїдемо далеко далеко...

— Що з тобою?

— Я більше не можу тут жити!.. Я все знаю, мамо.

— Що ти знаєш?

— Все. Знаю, що Сергій Петрович Боровик — мій батько.

— Мовчи! — скрикнула Ганна.

Груди її раптом різко звелися і опустились, ніби хотіла Ганна вхопити хоч трохи повітря і не могла. Вона й сама не знала, чому вигукнула саме це слово. Було таке враження, ніби котиться вона з височенної гори вниз і ні затриматися, ні спинитися не може. Якась сила перевертає, крутить, ламає її; годі й думати від неї врятуватися, і що буде далі — невідомо.

— Мовчи! — ніби благаючи порятунку, ще раз прошепотіла вона.

— Ні, зараз мовчати не треба, — тихо сказала Люба.

Тепер зник останній сумнів. Тепер уже всі здогадки стали твердою впевненістю, і це дуже добре. Вона знайде в собі сили сказати все, і разом з мамою вони щось вирішать.

— Я знаю, що він мій батько. Я знаю, коли це трапилося, тільки не зрозуміла всіх причин, але колись ти мені їх неодмінно розкажеш.

— Значить, ти підслуховувала?

— Ні, я не підслуховувала. Але, живучи в одній квартирі, ходячи до лікарні, де санітар кричить, ніби на вокзалі, — «передача хворому Боровику», нарешті, просто дивлячись на тебе, дуже важко не зрозуміти, якщо в людини на плечах голова, а не качан капусти. Я не знаю

тільки одного — чому тоді, десять років тому, тобі схотілося сказати, що він умер?

— Повір мені, інакше сказати я не могла. Віриш?

— Вірю.

Люба замовкла. Ні, не виходить у неї та гостра, рішуча розмова, яка мала покласти край усім ваганням. Невже вона не зможе переконати маму і нічого не зміниться в їхньому житті? Ні, так закінчити розмову вона не може, не має права. Мама мусить її зрозуміти, бо хто ж і може це зробити, як не мама? Вона, мабуть, все чудесно знає, тільки їй самій теж нелегко наважитися на рішучий вчинок, рвонути зразу, круто й назавжди змінюючи течію свого життя.

— Давай поїдемо звідси, мамо, — сказала Люба.—Ми знайдемо, де жити. про це не турбуйся. Я весною закінчу школу, піду працювати. Давай поїдемо звідси, з цієї квартири...

— Ти зараз осуджуєш мене?

— Ні, я не все знаю, але все можу зрозуміти. Може, я чогось ще й не збагнула, але переконана цілком — ти так зробила, бо інакше вчинити не могла. Не треба більше про це говорити. Поїдемо звідси, мамо...

Цієї хвилини Ганна відчула з особливою гостротою, що для неї є любов дочки. Люба могла простити її, могла стати на її бік в цій складній історії. Яких жертв для Ганни це не коштувало, але вона зробить так, щоб жодна хмарина більше не потьмарила зірок на небосхилі Любиного життя. Вона зуміє поступитися своїми прагненнями та інтересами, зуміє затаму-

вати свої почуття, підкоривши їх лише одному: Любоччиному щастю.

— Поїдемо, мамо,— прохала дівчина.— Я тебе дуже прошу.

— Ти так не любиш Володимира Івановича?

— Ні, це не те. Він хороший, ласкавий, уважний, завжди правильний, але чужий... Розумієш — чужий. Він залишиться чужим. Я раніше не могла зрозуміти, чому це так, а тепер... Хоч він хороший, добрий і справедливий, але... поїдемо звідси...

— Ти хочеш повернутися до...

— Не знаю,— тихо, вагаючись, відповіла Люба. — Ні, так швидко вирішувати не можна. Я зараз ні до кого не хочу повертатися. Я хочу бути тільки з тобою, щоб якісь дні минули зовсім спокійно. Щоб тільки вдвох, як колись, пам'ятаєш, в евакуації? Щоб хороше було і спокійно. Пам'ятаєш, як приходили листи з фронту. Розкажи мені...

— Що?

— Я мало не сказала — казку. Смішно — казки тепер мені вже, виявляється, слухати пізно. Виросла. Мам, зроби так, як я прошу: поїдемо звідси.

Люба не знала і знати не могла, на який підготований ґрунт падає кожне її слово. Поїхати з цієї добре обжитої, зручної квартири, де нема змоги вільно дихати, більше всього хотілося і самій Ганні.

— Поїдемо, мамо,— все ще звучало в неясній, вуличними ліхтарями підсвітленій, темряві кімнати.

— А Володимир Іванович? Уявляєш, як йому буде боляче...

— Це правда. Яке складне життя! — думаючи не тільки про Боровика, а й про Малахова, сказала Люба.

— Складне, Любчик. Та, мабуть, буває і складніше. Дай бог, тобі ніколи нічого подібного не переживати...

— І все-таки, давай поїдемо, мамо,— повторила Люба.

Захоплені своєю розмовою, думками, ваганнями, вони і не почули, як у коридорі задзвенчав дзвінок, як когось впускала Варвара Павлівна. Двері в їдальню відчинилися рвучко, впевнено, хтось ішов, добре знаючи, куди йде.

— Хто? — крикнула Люба.

— Ану, хто тут живий zostався? — пролунав веселий жіночий голос.— Спите чи спочиваєте? Чого це у вас тут сутінь, неначе ворожити чи духів викликати зібралися. Добрий вечір!

Клацнув вимикач, по кімнаті різонуло ясне біле світло. Марія Іванівна Басова стояла на порозі і, мружачись, поглядала на Ганну і Любу.

— Спите? — гучно запитала вона.— Царство небесне не боїтесь проспати?

— Ні, ми розмовляли,— нерішуче відповіла Люба; вона дуже любила Басову, але завжди трохи побоювалась її громового голосу, різких рухів і рішучої енергії.

— Світові проблеми вирішували? Теж непогано. А Володимир Іванович ще не повер-

нувся? Я, власне кажучи, зайшла з ним слівцем перекинутись.

— Сідайте, будь ласка. Володимир Іванович на бюро обкому.

— Слава богу, разом засідали. Де ж це він? Дуже мені з ним поговорити хотілося.

— Прошу вас, сідайте, Маріє Іванівно, — раптом згадала Ганна. — Чого ж ви стоїте? А я й не запрошую.

— А то не біда, захочу, то й сама сяду. Просто мені теж не шкодить. Насиділася.

Останнє слово Люба зрозуміла по-своєму, і, може, саме такого значення і хотіла надати йому Марія Іванівна. Дівчина уявила собі тюрму, як якийсь чорне, страшне провалля, а на самому дні його Марію Іванівну, і аж затремтіла: «Це ж Володимир Іванович такого наробив! Це ж неправильно і несправедливо!»

— Маріє Іванівно, а в тюрмі дуже страшно? — намагаючись здаля підійти до найважливішої розмови, запитала Люба.

— Не скажу, щоб там страшно було, але приємного, одверто кажучи, мало. Та я там і роздивитися не встигла, наче в гості з'їздила. Вік би мені таких гостювань не бачити.

Басова замовкла, перебираючи в пам'яті останні дні. Вона ніколи не дозволяла собі жити спокійно і тихо, найбільшим гріхом у житті вважала ліниве заспокоєння, коли людина, задоволена своїм життям і роботою, стає байдужою, жиріє, віддаючи іншим право хвилюватися, горіти, творити. Сама собі Марія Іванівна ніколи не давала ні хвилини спокою і не могла уявити, що колись прийде кощава старість і

вже не можна буде командувати величезним заводом або проникати в нескхимі і чимдалі цікавіші нетрі хімічної науки, а доведеться сидіти дома, читати книжку і чекати листи від онуків. От залишилася б вона на довгий час без роботи, далеко від своїх друзів і заводу, напевне захворіла б і вмерла від нудьги, від неможливості прикласти до діла свою гарячу, кипучу енергію.

— Що там у вас на заводі? — Ганні хотілося все знати про долю нового випробування.

— А що там особливого може трапитися?

— Другий дослід ставите?

— Звичайно. Ставимо. Чого тут вагатись?

Ганна дивилася на Басову і думала про її життя. Живе тепер директорша зовсім самотня у заводській квартирі, а сини її, теж інженери, командують на північному сході, один в армії, а другий на якихось рудниках. Марія Іванівна років два тому облітала обох і залишилась задоволена. Добрі хлопці, нічого не скажеш, і дружини в них славні, і внуки хороші. Малахова багато чула розповідей про ту північну подорож. Про чоловіка свого Марія Іванівна згадувала вряди-годи, видно, великого болю завдавали їй ці спогади. Ганна знала, що був Степан Басов військовим і загинув у тридцять сьомому році десь в Каталонії, під час знаменних іспанських подій. Листи його ще й досі зберігає Марія Іванівна і читає їх тільки у тяжкі хвилини життя, немов поради запитує. Вона сама про це колись розповідала Ганні, давно, ще в евакуації.

Маленький пакуночок цих листів, мабуть,

єдиний багаж, вивезений Басовою з дому під час війни.

— А вдруге вибуху бути не може?—обережно, не знаючи, як звести розмову на Боровика, запитала Люба.

— Ні, не може,—твердо відповіла Басова.— Не далі як післязавтра ми святкуватимемо день народження нової пластмаси.

Басова пройшлася по кімнаті, потім сіла на стілець біля тахти і заговорила:

— У мене був час подумати, і про Малахова я чимало міркувала. Хотілося мені збагнути, чому так сталося? Адже він чоловік розумний. А все-таки став владу свою показувати, людей в тюрму садовити, досліди забороняти. Чому? Де коріння? От кажуть — не може далі свого носа бачити, виднокруг сам собі звузив, формально до людей і до законів підходить... Все це, звичайно, правильно, але це може статися тільки тоді, коли людина про самого себе, як про законодавця, думати починає і забуває про найголовніше — про партію. А коли для людини власні переконання і інтереси народу перестають бути чимось єдиним, тоді в цю щілину яке завгодно неподобство пролізти може...

— Ви думаєте, з Малаховим і сталося щось подібне? — згадуючи останню розмову з чоловіком, спитала Ганна.

— Так, думаю. Здалося йому, ніби в силі, справедливості й мудрості своїй він найбільший, що не накаже, все на світі міліція виконає. А про народ, про найбільшу нашу силу — про партію—і не згадав за ці всі дні. А якби

подумав він в цей час про партію, звернувся б до партії,— все зразу ж на своє місце стало б, і до тюрми нікого б садовити не довелось. Та він тому не звернувся, що десь у глибині душі, сам собі не признаючись, відчував неправоту свою, сам від себе прикривався. От і прикрився. Я думаю... Мусить у нього чесності вистачити все зрозуміти і до свого життя прикласти. Бо якщо не вистачить, то ні комуністом, ні прокурором він не буде...

Люба уважно стежила за кожним словом Басової. Так, саме це, а не щось інше трапилось з Володимиром Малаховим, тому він і змінився, тому і наробив такого лиха.

— Ну, гаразд, годі роздумувати і філософствувати,— Марія Іванівна знову підвелася зі стільця і стала ходити по кімнаті,— буде ще у нас час з Володимиром Івановичем поговорити, хоч, одверто кажучи, хотілось з ним під гарячу руку зустрітись. Нічого, ще встигнемо. Ви тут як поживаєте? Я зі своїми світовими проблемами так закрутилася...

— Ми поживаємо... — якось невиразно відповіла Ганна, все ще думаючи про слова Басової.

Чому вона сама раніше не подумала про все це? Чому, вже знаючи неправду Малахова, вона сама не пішла до обкому? Забракло сміливості? Чи, може, жаліла Малахова? Ні, неправда, вона взялася писати статтю в газету, вона рано чи пізно прийшла б до цієї думки: звернутися до партії. Добрим уроком для неї буде ця розмова з Басовою. Та хіба тільки ця розмова...

— Маріє Іванівно,—якось особливо тривожно заговорила Люба,— я вас запитати хотіла— усіх ваших інженерів уже випустили?

— Їх не так багато й було. Я та Августов. Усього й діла.

— Як усього діла? — обурилася Люба. — От ви зараз про справедливість говорили, а Сергія Петровича з лікарні не випускають.

Басова засміялась, підійшла до Люби, ласкаво скуповдила дівчині волосся.

— І добре, що не випускають. Це не людина, цей Боровик, а якась світова заморока. З лікарні тікає — не втримаєш — з санітарами єдиний фронт організовує, вони за нього горою стоять. А вирветься, зразу до прокурора — то уклінно благати, то бити його кидається... Воїстину анархіст!

Басова говорила, весь час поглядаючи на Любу, на її гнівне почервоніле личко. Видно, вона й справді відірвалася останнім часом від цієї сім'ї, а змінилося тут, здається, дуже багато.

Люба зірвалася з місця раптово, ніби з-під тахти хтось штрикнув її голкою.

— Зовсім він не анархіст,— вигукнула вона.

— Тихо, тихо! — здивувалася Басова.— Ти чого це?

— Нічого! А про Сергія Петровича ви не маєте права так говорити!

Басова глянула на стривожене, пополотніле обличчя Ганни, всміхнулась, уже все збагнувши.

— Що ж, коли не маю права. то й не буду.

Вона, так само всміхаючись, глянула на Лю-

бу і подумала про неймовірну схожість між батьком і донькою.

— І всміхатися тут нічого,— все ще гарячувала Люба.— Коли мого батька зобижають, то я маю право його захищати.

Басова зразу споважніла. О, в сім'ї Малахових сталося куди більше змін, ніж вона думала.

— Значить, ти вже знаєш? — чи то ствердила, чи то запитала вона, і обличчя її спомурніло.

— Так, знаю,— з викликом відповіла Люба.— Все знаю і більше нічого ви від мене не приховаєте.

— Що ж, коли знаєш, то це, мабуть, на краще,—вела далі Басова.— Але чи все ти про свого батька знаєш?

Ганна зробила різкий рух рукою, ніби намагалася спинити чи застерегти Басову, і знову закам'яніла на тахті. Нічого їй попереджати Марію Іванівну, вона напевне добре знає, що можна, а чого не можна говорити Любі.

— Ти чого скидаєшся? — глянула на неї гостя.— Навчилася руками розмахувати. А знай правду вам обом треба.

Ганна уявила, скільки ще страшних несподіванок принесе їй і Любі Сергій Боровик, і попросила:

— Маріє Іванівно, може, не треба? Маріє Іванівно...

— Ні, треба,— переконано відповіла Басова.— Правду знати завжди треба, це найкраща лінія. Якщо Люба вже про все дізналася, то хай знає правду, а не якісь плітки і теревені.

— Говоріть, — завмираючи, прошепотіла Люба.

Басова говорила, а перед очима Любочки проходило німецьке місто Росток, чомусь закрите туманом, дощовою запоною; по мокрому асфальту йде він, Сергій Боровик, а назустріч— знесилена, знеможена від голоду жінка.

Ганна завмерла: до її свідомості вже дійшла правда, і страшно було повірити, бо це означало визнати свою помилку і осудити себе. Чому ж не знала вона всієї правди раніше, коли писала про розлучення? Чому так все страшно і несправедливо складається в її житті? Збожеволіти від розпачу можна!

Чому ж повірила вона якомусь папірцеві, чому сама не перевірила всього до останнього слова, чому поспішила сказати Любі, що вмер її батько? Чи може вона сама пояснити все це і знайти собі прощення? Звичайно, виправдання можна знайти. Адже це було не просто повідомлення, за ним стояв вирок трибуналу, хіба мала вона підставу брати його під сумнів? Все це можна виправдати, і все-таки виправдати себе неможливо.

— Чому ж ви досі мені про це не сказали? — крикнула Ганна.

— Я і сама зовсім недавно від адмірала Хлопотіна про це почула, і думалося мені, що не слід у вашу сім'ю влазити.

— А він? Чому ж він мовчав? — ніби бажаючи частину свого болю й каяття перекласти на когось іншого, запитала Ганна.

— А що він міг тобі сказати? — безжально, прагнучи довести все до кінця, відповіла Ба-

сова.— Два роки тюрми за плечима, дружина за іншого заміж вийшла. Що скажеш, коли навіть найближчі люди тобі не повірили?

— Ох, правда,— розпачливо стиснула руки Ганна.

Люба дивилась на Марію Іванівну Басову і напружено думала про кожне сказане слово. Тепер вона розуміла, чому мама сказала їй про смерть Сергія Боровика. Мабуть, це була страшна трагедія для мами. Адже вони так чекали, так сподівались. І все-таки не можна було обдурювати Любу. Вдвох їм легше було б перенести цю трагедію і прожити ці роки теж було б легше. А зараз, що їм зараз треба вирішити? Негайно повертатися до батька?

Дівчина навіть здригнулася від цієї думки. Ох, мабуть, не погодиться мама!

А що ж? Залишатися тут, жити поряд Малахова? Десь в глибині душі він, мабуть, переконаний, що ошчасливив, врятував і Любу, і Ганну, хоч ніколи цього не говорить. Але це чувається завжди.

Ні, тепер, коли Люба знає правду, лишитися тут вона не може.

Весь цей напружений, майже гарячковий роздум, вилився в одне, тихо вимовлене, жалісне прохання:

— Мам, давай зробимо так, як я говорила.

— Як? — не зразу згадала Ганна.— А-а-а... Ти думаєш? Ні, не знаю...— і вже зовсім розгублено запитала: — А куди ж ми подінемося?

— Куди подінемося? — ця проблема не могла й на мить спинити навальний біг Любоччиних думок.— Маріє Іванівно, можна нам з ма-

мою на якийсь час до вас переїхати? Сьогодні ж? — раптом запитала вона.

— До мене? — Басова зразу оцінила ситуацію.— З якої це радості? А Володимира Івановича так і кинете, не попрощавшись? Ні, щось тут у вас надто швидко вирішується. Раз-два і поїхали. Дивіться, щоб потім на такій же швидкості повертатися не довелося.

— Мамо, поїдемо,— наполягала Любочка.

Ганна замислилася. Тепер усе життя її освітилось новим світлом, і вона побачила всіх — і себе, і Боровика, і Малахова по-новому. Треба вирішувати. Але живучи тут, нічого не вирішиш. Значить, слід відійти, стати осторонь, а тоді вже думати про дальше життя.

Ганна коротко зітхнула і сказала:

— Маріє Іванівно, на якийсь короткий час прийміть нас до себе. Як в евакуації.

— Та ви що, збожеволіли?—сіла на стілець і руки поклала на коліна Басова.— З якої це радості?

— Ні, це не з радості. Лишатися нам тут і справді не можна. Зараз мені і Боровика, і Малахова бачити важко. Значить, треба, щоб минув якийсь час, він усе на своє місце поставить. Можна нам ненадовго до вас податися?

Басова вдумувалась у кожне Ганнине слово; не погодитися з нею вона не могла.

— Маріє Іванівно, можна?—здивована довгою мовчанкою, наполягала Люба.

— Можна, звичайно, можна, три кімнати порожні стоять... Це не проблема. Надто поспішно все вирішуєте, от де заковика. За одну мить і скрутилося, і змоллося.

— За одну мить? — крикнула Люба. — За одну мить? Я про це вже хтозна-скільки думаю. Сама їхати кудись хотіла. У мене чемодан давно спаковано.

Вона стрімко метнулася до своєї кімнатки, тільки спідничка майнула, схопила свій чемоданчик і повернулася до їдальні.

— От вам! Щоб не говорили, ніби за одну мить все змолосся.

Басова скрушно похитала головою. Видно, й справді далеко зайшло...

— А в тебе теж чемодан готовий? — глянула вона на Ганну.

— Ні, в мене не готовий, — думаючи про Любу, відповіла Малахова і зіщулилася, ніби від холоду. Їй уявилося — от приходить вона одного вечора з редакції, а дочки немає, зникла. Ні, це не гра наполоханої уяви, все це могло трапитися, адже ось стоїть посеред їдальні добре знайомий запакований чемодан. — В мене чемодан не готовий, але скласти його недовго, і я зараз це зроблю.

Вона вимовила ці слова твердо, вже не вагаючись.

Люба кулею вилетіла в спальню.

— Мамо, я зараз все сама. Не турбуйся, я знаю, що треба взяти.

— А Боровик тебе любить? — раптом запитала Басова.

— Цього я не знаю і знати не хочу. Я не до нього йду. Я хочу спокійно подумати, а тоді вже вирішувати свою долю.

Басова помовчала.

— Не знаю... Може, ти й правильно робиш.

— Напевне, правильно.

— Не знаю, тобі видніше. Тільки щось надто швидко. Ніби в кіно, коли до кінця лишилося хвилини три і всі вузлики розв'язати треба.

— Ох, якби ви тільки знали, Маріє Іванівно, як не швидко це вирішується. Не знаю, як далі наше з Любочкою життя складеться, тільки так, як досі, я жити не буду.

— Ось! — Люба винесла із спальні і поставила поряд із своїм маленьким здоровенного маминого чемодана. — Я поки що тільки необхідне взяла, ніби у відпустку мама їде, потім можна буде інші речі забрати.

— Так, ніби у відпустку мама їде, — повторила Ганна. — Ну, що ж, поїдемо, Любочко, у відпустку.

— От що, — Басова рішуче підвелася, всім виглядом, кожним рухом руки підкреслюючи непохитність свого рішення. — Якщо хочете до мене переїздити — прошу, місце для вас завжди знайдеться. Але перед тим годину посидьте вдвох і подумайте, прохолоньте трошки, щоб не вийшло так: торох-горох, а змолотили — квасоля. Через годину, якщо у ваших намірах ніщо не зміниться — прошу. А раніше і носа не потикайте.

— А якщо Володимир Іванович прийде? — злякано вигукнула Люба.

— Ти, значить, хочеш утекти і очей йому не показати? Сміливості не вистачає?

Люба почервоніла, аж щоки запалали.

— Неправда! — відповіла вона, демонстративно сідаючи на тахту. — Я нікого не боюсь і

можу не годину, а дві години чекати, до ранку можу тут сидіти, все це нічого не змінить.

— Ну, гаразд, — погодилася Басова. — Бувайте здорові. Я піду. Через годину буду дома— мені ще на завод треба заїхати, глянути. Завтра у нас великий день.

Ганна згадала про завтрашній день, про другий, вже розпочатий, дослід і чомусь власні болючі переживання здалися їй дрібними і незначними у порівнянні з тим величним і грізним, що відбувається на заводі. Стало соромно, що вона зайнята тільки своїми особистими справами, коли люди все своє життя, весь час віддають справі незрівнянно більшій.

Вона подумала це і посміхнулася. І в тих людей є особисте життя, їм доводиться теж і плакати, і сміятись.

— Завтра я до вас на завод неодмінно приїду, — сказала вона Басовій.

— Прошу, — вклонилася директорка. — Тож не забувайте: не раніше, як за годину.

Посміхнулася, наче бажаючи підбадьорити Ганну, і вийшла.

— Ну, що ти туди наскладала? — схилиючись над чемоданом і розкриваючи його, запитала Ганна. — Ще година у нас попереду, поспішати нічого. А ти в мене господиня справна, майже нічого не забула.

Вона перебирала речі і вдавала, ніби дуже зайнята цією справою, а думка її весь час поверталась до одного: що вона зробить через годину?

«Як це що? — розсердилася на себе Ганна. — Через годину я піду звідси назавжди».

— Мамо,— озвалася Люба,— давай підемо зараз, не чекаючи, може, десь у садку погуляємо.

— Боїшся? Не бійся, Любонько, ніщо змінитися не може.

— Я тобі скажу... Мені не хочеться зараз Володимира Івановича бачити. Ніщо, напевне, не зміниться, а всім нам від того ще болячіше буде.

— Це правда. Що ж робити?

— Їхати зараз.

— Ні, ми поїдемо через годину. Володимир Іванович тут нічого не змінить.

Ганна відкрила кришку чемодана, клацнули тугі нікельовані замки.

— Ну, от і добре, здається, на перший раз все взяли. Іди сюди, Любонько,— сказала вона, лягаючи на тахту.

Люба підійшла, прилягла, поклала голівку мамі на груди.

Як той час повільно йде, уявити собі неможливо. На годиннику стрілки ніби поприклеювалися до циферблата, їх цвяхами поприбивали, не хочуть ворухитися — і край. Але година ця мине, неодмінно мине, і вони поїдуть і стануть жити зовсім інакше.

Лягаючи, мама пригасила горішне світло; в ідальні тьмяно горить тільки одна лампочка, і від того на очі налягає тепла півсутінь. Ось обличчя батька визирнуло з неї, забинтоване і все-таки дуже гарне. Чому він тут опинився? Як це могло трапитись? От уже зник батько, а замість нього Басова знову ходить по кімнаті. Правда це чи тільки здається? Може, вона за-

синає? Ні, не має вона права в таку годину спати. Не має... Не має...

Повіки опиралися мить і нараз піддалися солодкому сну.

Посміхаючись, дивилася Ганна на стомлене обличчя Люби. Ось уже і дихання стало тихим, рівномірним. Як несподівано зборов її сон. Це, мабуть, далось взнаки нервово напруження останніх днів.

Ганна лежала нерухомо, щоб нічим не потришити дівчину, а думки її все поверталися до Боровика і Малахова, до того, як вона житиме завтра. Тепер усе це вже перестало здаватися простим і ясним. Вона уявила, як заходить Малахов у покинуті кімнати, і мало не застогнала.

Страшно піти отак з кімнати, де щасливо (а може, це тільки здавалося, що щасливо?) прожито стільки років. Іти треба, неодмінно треба, бо Люба не залишиться тут ні на день.

Потім думки перебігли до лікарні, де чекає завтрашнього ранку Сергій Боровик. Сидить він там і гадки не має про болі і вагання Ганни. Зворушлива та історія з німецькою жінкою; в ній він весь, його характер до найменшої рисочки. Отакий він і є і таким треба його сприймати, або забути зовсім.

Але забути Боровика неможливо. Хоч би вже через ті страждання, заподіяні йому, вона вже ніколи його не забуде. Спочатку майже непомітний відгук ніжності тепер зробився сильнішим, відчутнішим. Тільки цього не вистачало! Що це вона тепер, мріятиме про нього?

Ганна оглянула кімнату, спинилася поглядом

на чемоданах. Ні, ніщо не зміниться, вони підуть звідси через годину або коли завгодно, тут не може змінитися ніщо.

Знову думки Ганни звернулися до Малахова. Мабуть, стоїть він зараз перед бюро обкому і звітує за все, зроблене в останні дні. Для нього це навіть не трагедія, це катастрофа, повна руйнація всіх тих розумінь і уявлень, які склалися в нього роками.

Він прийде додому знищений, може, навіть принесе з собою сувору догану або якийсь інше партійне стягнення. Після розмови з Басовою в тому вже не може бути сумніву.

Але ніщо її не спинить, Ганна піде, бо жити далі тут неможливо. А до того ж на світі існує Сергій Петрович Боровик, і про нього хочеться думати. Ох, як все складно, як все заплуталося. Одне тільки ясно, отак, крадькома, не глянувши в очі Малахову, ніби щось вкравши, іти з цієї квартири не можна. Як завжди, і тут Басова була права.

Любочка раптом здригнулась, насторожено підняла голову, скочила з тахти, стала на рівні ноги, злякано глянула на маму.

— Котра година?

— Минуло вже сорок хвилин. Ти так добре заснула...

Люба швидко оглядала кімнату, ніби шукала когось.

— Володимир Іванович не прийшов?

— Ні.

— А ти не передумала?

— Передумала? Ні, я не передумала. Але їхати зараз нам не можна. Послухай мене. От

на одну тільки мить постав себе на місце Володимира Івановича... На місце людини, яка так багато хорошого зробила нам у житті. От приходять він додому, а нас немає, ми втекли, навіть не сказавши йому доброго слова, ніби злодії, наче наше майбутнє ми не по праву беремо собі, а хочемо вкрати. Воно ніколи не буває справжнім, вкрадене щастя...

Любочка мовчала. Їй і самій така раптова втеча вже стала здаватися негарною, так, саме негарною і боягузливою. Ні, вони не втечуть, вони підуть, спокійно попрощавшись із Малаховим, сказавши йому чесно про свої почуття, подякувавши за все добро, зроблене в житті. І він напевне зрозуміє.

— А може... А може, ти не хочеш іти звідси? — перепитала Любочка, щоб перевірити і маму і себе.

— Ні, залишатися тут мені більше не можна, — просто і впевнено відповіла Ганна. — Але тікати крадькома я не буду. В житті все треба робити одверто, чесно, бо інакше ніколи не буде щастя.

Люба нічого не відповіла, тільки міцніше при-тулилася до маминих грудей.

Саме в цю мить з високих дверей обкому партії вийшов Володимир Іванович Малахов. Вийшов, постояв, дивлячись на вулицю, на біг машин, на млисте, рожево-темне небо і, не знаючи куди йде, рушив уздовж вулиці Артема. Люди проходили повз нього, і деякі навіть вітались, але він не впізнавав жодного обличчя. Довго йшов вулицею, дивлячись просто перед собою, завертаючи в якісь завулки і не мо-

жучи пояснити собі, чому завернув ліворуч, а не навпаки.

Ще раз завернув за ріг і спинився. Нічна панорама величезного металургійного заводу розкрилася перед його очима. Високі освітлені доменні печі стояли, важко упершись у землю, і нагадували могутні тури на шахматній дошці. Каупери зводилися в небо, зв'язані по чотири, ніби патрони в обоймі. Біля коксових батарей то тут, то там спалахувало біле світло, воно розгоралося все ясніше і ясніше, здавалося, от-от охопить весь завод і спалить його. Біла хмаринка пари з'явилася над зливою світла, і воно починало рожевіти, слабшати, потім червоніло під струменями води і, нарешті, зовсім пригасало, щоб за мить знову вирватися вже з іншої печі, ніби оновлене в її до біла розпеченому череві. Потім у темряві раптом з'явився і полився вниз по невидимому узгір'ю темночервоний, майже вишневий потік розпеченої лави. Він спливав усе нижче, розбиваючись на дрібніші струмки, і, здавалося, все міг спопелити на своєму шляху. Це з круглого, схожого на величезну чарку, вогнетривкого ковша вилили доменний шлак. Хто хоч би раз у житті бачив його зловісну, тривожну заграву, ніколи не забуде це видовище.

Темне небо над заводом весь час мінилося барвами від зеленуватосиньої до вишневочервоної. Сухо шипіла вода біля коксогасних ям, перегукувалися на коліях паровозики, тягнучи важкі вагони. Завод жив своїм усталеним, рівномірним життям, пив воду, поїдав довгі ешелони руди і вугілля, дихав височенними труба-

ми. Він лежав на горі, як незборимий, добрий велетень, і силу його ні зміряти, ні подолати не зміг би ніхто на світі.

Малахов перевів погляд туди, де небо набирало трохи жовтуватого відтінку, і теж побачив ліс високих димарів і скруберів, переплених товстеними трубами. Там була тиша, тільки чихкала пара, світло палало рівно, не зриваючись на сполохи. Саме там, у лабораторіях хімічного заводу, Марія Іванівна Басова провадить зараз свій другий дослід.

Прокурор одвернувся від заводу і знову пішов навмання, не розбираючи шляху. Якись маленькі, густо заплетені диким виноградом будинки проходили повз нього, це вже була далека околиця міста. От і будинки скінчилися. Він вийшов у степ, осінній, випалений, червонуватокоричневий, а місцями аж чорний донецький степ, і довго йшов польовою дорогою, збираючись на гору.

Прохолодний нічний вітер ударив в обличчя, Малахов спинився, глянув назад і побачив далеко внизу море вогнів величезного міста з його заводами, ясно освітленими вулицями і багатоповерховими будинками.

У тиші завмер нічний осінній степ. Налякани першим холодком, вже давно поснули цвіркуни. Вітер приліг і заснув десь у байраці. Малахов стояв, дивився на місто, а пам'ять, ніби навмисне, виривала з минулого вечора якісь найбільючіші шматки і послужливо показувала йому знову, ніби навмисне хотіла роз'ятрити криваву рану.

«...Формаліст Малахов мало не зірвав най-

важливіші досліді, проваджені на хімічному заводі, досліді, вагу яких важко переоцінити,— це виступає другий секретар обкому, невисокий на зріст, кругловидий і дуже добродушний на вигляд Поляков.— Нічого він не зрозумів у рішеннях двадцятого з'їзду, порядкував долею людей, ніби якийсь самодержець...»

«...Формальне ставлення до своїх обов'язків завжди призводить до відставання, до звуження виднокругу, а, кінець кінцем, до нерозуміння тих завдань, які поставив перед нашою промисловістю двадцятий з'їзд...» — це інженер з шахти «Столянка» подає свій голос.

«...Малахов схожий на міліціонера, який штрафує спортсмена, що кинувся на допомогу потопуючому, бо на тому місці стрибати у воду заборонено...» — це він уже чув, це в когось відгукнулася думка Івана Зуба.

— Товариші,— хотів тоді вигукнути Малахов,— подумайте про державу, про її інтереси. Адже викинуто півмільйона, і ніхто не знає, чи не полетять знову в прірву гроші. Ніхто не може сказати, чи буде успіх у другому досліді.

Чому ж він не сказав цього? Чому аргумент, який весь час здавався сталевим-переконливим, завжди повергав супротивників і надійно підтримував самого Малахова, тут, на бюро обкому, раптом самому прокуророві здався дрібним і діляцьким, позбавленим усякої перспективи. Він навіть виголосити його не наважився, надто дрібно виглядало б це після всього сказаного. А це ж було його незламне переконання, він стояв на ньому завжди і певен був — стоятиме до смерті.

— Чому ж усе змінилося? Чому?

Місто внизу мерехтіло вогнями, жило вдень і вночі, працювало, не знаючи спочинку. Він любив це велике місто, любив його вулиці і заводи, його заклопотаних людей... Як же трапилось, що саме тут, в улюбленому місті, якому він віддав усі сили душі, довелося почути такі дошкульні слова.

— До булави треба голови.

Це сказав Ляшенко, секретар парткому хімзаводу, а Малахов не знайшов слів для відповіді і тільки похилив голову.

— От хочу я тебе добре зрозуміти, Малахов,— каже перший секретар обкому,— і важко мені це зробити. Невже не зрозумів ти всього, що на двадцятому з'їзді відбулося? Про відновлення ленінських норм життя, про повагу до людини, до нашої радянської людини, до її прав, до її почуттів, до її чесності? Чи, може, ти ще не подолав інерцію тих лихих часів, коли деяким діячам, вже засудженим радянським народом і партією, здавалося, що свобода людини, це так, якась дрібниця, що права людини, конституцією гарантовані, взагалі не варті уваги? Доведеться добре подумати тобі про це, Малахов, а заодно і товаришеві Губанову, який, не розібравшись глибоко, все це неподобство дозволив. Чому ти, Малахов, так не віриш людям? От що я насамперед хочу зрозуміти. Чому тобі здається, ніби довкола тебе ходять тільки злочинці? Адже Басова ясно сказала — ми думали про вибух і зробили все, щоб його не було, щоб люди були в безпеці. І це не слова, це в їхніх розрахунках записано. Я сам перевірів.

І ще одного я не можу зрозуміти: чому ти, коли в тебе вагання з'явилися, до партії не звернувся, до своїх товаришів не прийшов, не порадився. Чому все сам вирішив, наперекір радянським законам людей до тюрми посадовити наважився...

— У мене були всі підстави,— тихо сказав Малахов, — я можу назвати вам усі статті закону. Я захищав державні інтереси.

— Статті ти можеш назвати і формальні підстави ти знайшов, а от справжніх підстав не було в тебе. Про державні інтереси ти думав однобоко, вузьколобо. І здавалося тобі, ніби ніхто більше про ці інтереси не думає. Ти уявив себе неперевершеним борцем за інтереси держави і повірив лише в себе і в свої непогрішимо дії. Якщо хочеш знати, Малахов, культ особи починається саме тоді, коли людина починає уявляти себе розумнішою і принциповішою за партію. От і з тобою таке трапилось. Ніколи це не приводило до добра. Добре, що зразу тебе спинили, не дали розійтися. Багато шкоди ти міг би наробити, Малахов. А нам всім, товариші, із справи прокурора Малахова багато висновків доведеться зробити...

Що він говорить? Значить, це вже звучить як «справа прокурора Малахова»? Значить, він уже підсудний?

— Я розумію свою помилку,— тихо сказав Малахов.

— Добре, коли розумієш, та чомусь цілковитої певності в мене немає,— говорить далі секретар обкому.— І до справи прокурора Малахова нам ще доведеться повернутись, добре

перед тим подумавши, звичайно. Ще не знаю, як ми цю справу вирішувати будемо, наперед казати нічого не хочу, добре в усьому розібратися треба. А тобі, Малахов, тільки одне сказати можу: якщо над своїм теперішнім рівнем зможеш піднятися, якщо формалізм і самовпевненість свою зламати зможеш,— залишишся комуністом. А не зумієш стати на рівень вимог партії, не збагнеш того, який творчий порив володіє зараз нашим народом, не ображайся на нас... Закони порушувати ми нікому не дозволимо, і за порушення їх завжди, рано чи пізно, відповідати доводиться. Хочеш говорити?

Що він сказав? Дякував за критику. Обіцяв зробити висновки. Мабуть, звучало все це жалюгідно, огидно й непереконаливо. І обласний прокурор уже, мабуть, подумав, кого підшукати на місце міського прокурора.

А зараз, коли над тобою тільки синій купол ночі, внизу вогні великого міста, а навкруги холодний, вітряний, осінній степ, коли ти одинці сам з собою, прокурор Малахов, розберись до кінця у своїх думках, скажи самому собі всю правду.

Адже слова, сказані першим секретарем, говорили тобі і раніше прості люди і ти не звертав на них уваги, не прислухався до чужого слова, вважаючи себе непогрішимим. І сталося так, що між людьми і тобою виріс ніби мур мовчання. Тобі здавалося, ніби так і мусить бути, бо ти вищий за людей, які тебе оточують, бо ти міський прокурор і маєш право розпоряджатись їхніми судьбами. А мур цей відділив тебе від людей, і ти не збагнув того, про

що вони вже давно дізнались, ти залишився на своєму старому прокурорському місці, а вони пішли далеко вперед.

Але чому стало це ясним лише тепер, коли тобі вказала партія? Чому ти сам у самозакоханості своїй цього не помітив раніше? Ти завжди вважав себе зразковим комуністом? А чи це правда? Саме Басова, з її сміливістю, з її пориванням до нового, незвіданого, має повне право зватися комуністкою, а чи маєш це право ти, прокурор Малахов?

Малахов аж застогнав від болю. Думки краями мозок, вражали боляче і різко, проходили якимись новими, незвіданими дорогами, і від сорому і люті на самого себе хотілося плакати.

Люди вже, мабуть, давно бачили шори, які він сам з великою охотою надів собі на очі. Хтось навіть говорив про них. Тоді ці слова здалися не вартими уваги. А чи може взагалі бути слово, не варте уваги? О! де воно все почалося!

Ну що ж, все правильно сказали на бюро обкому — думай, роби висновки. Ох, стократ ліпше було б, якби просто дали догану, ніби відрубали все, що було позаду, і кінець. Так було б легше і зрозуміліше.

— До булави треба голови,— знову прозвучала в його вухах насмішкувата фраза.— Воістину!

Над коричньовими, спустошеними подихом осені донецькими увалами почало ледве помітно сіріти небо. Вже воно стало не таким синьочорним, ніби хтось невидимий почав протирати і висвітлювати його над ще невидимим го-

ризонтом. Стало холодно і незатишно. Треба йти додому.

Коли Малахов подзвонив біля дверей своєї квартири, сонна Варвара Павлівна відкрила не зразу. На вулиці вже був сірий світанок, місто прокинулося.

Прокурор зайшов до їдальні, став, озирнувся. Варвара Павлівна глянула на нього і жахнулася: такого обличчя ніколи в житті їй бачити не доводилось.

— Що з вами?

— Зі мною? Нічого.

— З партії виключили?

— Ні.

— З роботи зняли?

— Ні.

— Догану записали?

— Ні.

— Та що на тому обкомі було? Дивитись на вас, і то серце розривається.

— Ганна спить?— не бажаючи відповідати, запитав Малахов.

— Спить.

Малахов сів до столу, прислухався. Нічого не чути з-за міцно причинених дверей. Потім погляд його пробіг по кімнаті і спинився на двох чемоданах, поставлених поряд. Один більший, другий менший, зовсім ніби мати й дитина. Що це за чемодани? Звідки вони взялися? Малахов не міг збагнути всього, що сталося за ці години. Минула тільки одна мить, і до його свідомості, загостреної всіма подіями останніх днів, дійшло справжнє значення появи отут, у їдальні, цих чемоданів.

Значить, Ганна вирішила покинути його. Що ж тепер робити? Що ж тепер буде? Чому доля така жорстока до нього й зібрала воедино стільки тяжких ударів? А може, він сам в усьому винен? Чого не зрозумів він, про що забув у власному житті і в житті Ганни?

Ні, він не дозволить зламати себе, він знайде сили жити далі, жити по-справжньому, щоб ніколи більше не могли повторитися такі дні. Життя доводиться починати від самісінького початку, переоцінюючи кожен свій вчинок, кожную, навіть найнеприємнішу, думку. Якщо вистачить сили так зробити,— все буде добре, а якщо... Ні, такого бути не може — сили вистачить.

Якось незнайома постать виросла перед столом. Малахов стрепенувся, отямився, ніби з води виринув. Перед ним стояв блідий, аж зеленкуватий, Костянтин Павлович Ігнат'єв.

Про початок повторного досліду винахідник дізнався ще вчора вдень, але тільки зневажливо знизав плечима і презирливо посміхнувся. Все це надто поспішно, несолідно, і, напевне, не вдасться.

Вони можуть пробувати скільки завгодно, новий провал тільки підкреслить незамінність самого Ігнат'єва. Хай роблять своє, хай знову зриваються, хай тичуться закривавленими мордами в кам'яний мур недосяжної для них таємниці.

З заводу він пішов, ні на мить не затримавшись, і весь вечір провів, як звичайно, розмовляючи з мамою і читаючи. І спати він ліг, як завжди, об одинадцятій, а заснути не міг. Перед очима, не зникаючи, стояла лабораторія.

А що, коли їм таки вдасться здобути цю пластмасу, коли буде удача?

Ігнат'єв навіть сів на ліжку, такою несподіваною і неприпустимою була ця думка.

Та ні, в нього просто розходились нерви. Треба лягти, щільно заплющити очі і почати рахувати, уявляючи собі, як виглядає кожна цифра. Тоді зникнуть непотрібні, тривожні думки і прийде сон.

Цей метод вже давно було перевірено, але тепер і він не міг допомогти. Ігнат'єв акуратно рахував і уявляв цифри, а вони з'являлися на фоні лабораторії, і цей фон неможливо було ні стерти, ні забути. Він дійшов майже до чотирьох тисяч, роздратовано плюнув у темряву і знову сів на ліжку. Фосфоричні стрілки годинника показували чверть на четверту. Безглуздя! Невже він так і не зможе заснути? Встав із ліжка, випив води, глянув у вікно — темрява, осінь.

А що коли вони таки здобудуть пластмасу? Адже там працюють добрі інженери, звичайно, до Ігнат'єва їм далеко, але все-таки освічені люди. Вони здобудуть пластмасу, і ніхто навіть не згадуватиме про нього, першого винахідника.

Ігнат'єв підскочив, і, тремтячи, ніби хворий в лихоманці, став одягатись.

У темряві руки не попадали в рукава, гудзики не хотіли застібуватись — весь світ повстав проти Ігнат'єва.

Мабуть, найвірніше було б зараз знову лягти в ліжку, прийняти люмінал і заснути. Він спинився на цій думці, але зразу ж відкинув

її — ні, йому треба все побачити на власні очі, переконатися, без того він не засне.

Тихо, навшпиньках, боячись розбудити маму, Ігнат'єв вийшов з кімнати, в коридорі накинув плащ і тихенько, щоб не клацнути замком, закрив за собою двері.

На сходах спинився, прислухався. Ні, здається, мама нічого не почувала. От і добре.

Ніч зустріла його свіжим холодком. Вулиці міста були пустельними у цей нічний час і дивно широкими. Інженер глянув на рожевочорне небо, підняв коміра і швидко пішов до гаража.

Коли він спинився біля брами заводу, великий електричний годинник показував п'яту. «Москвич» лишився на своєму звичайному місці, а Ігнат'єв майже бігом рушив до корпусу лабораторії. Біля дверей примусив себе не поспішати, щоб ніхто не міг помітити його хвилювання.

Знайомими вичовганими сходами пройшов на другий поверх і обережно, стараючись не привертати нічиєї уваги, протиснувся у кімнату, де було змонтовано пульти управління. Вилаяв сам себе: немов злодій лізе, щоб побачити випробування власного винаходу, але сміливішим от того не став.

У чималій, ясно освітленій блакитномолочними лампами денного світла, кімнаті, біля пультів управління сиділо троє людей. Марія Іванівна стояла посередині, дивлячись на показники приладів. Вона озирнулася на Ігнат'єва, але не сказала нічого.

— Дозвольте? — запитав винахідник.

— Прошу, — відповіла Басова, не відриваючи

погляду від циферблата, де тремтіла, повільно пересуваючись, довга чорна стрілка.

Ігнат'єв підійшов ближче. Навіть у маячінні не могло б йому привидитися, що цю реакцію можна вести на таких несамовито напружених режимах. Вони насмілилися все змінити, підвищили температуру, збільшили тиск, вони зробили все для того, щоб був вибух! Що це—божевілля чи азарт гравця, якому вже немає вороття? Як вчасно він, Ігнат'єв, одмежувався від цього досліду.

Стримуючи хвилювання, лаючи себе за ту мить, коли вирішив їхати на завод, і все-таки неодмінно прагнучи переконатися у власній правоті, він попросив дозволу глянути в журнал.

— Прошу, лежить на столі,— не відриваючи уважного погляду від повільного, рівномірного руху стрілки, дозволила Басова.

Він сів до столу, розгорнув великого зошита у твердій оправі, вп'явся в нього очима.

«Журнал перебігу досліду № 2, винаходу К. П. Ігнат'єва», прочитав він на першій сторінці і швидко, ніби прочитав щось неприємне, перегорнув її.

Далі йшли довгі рядки цифр і формул, і на п'ятнадцять хвилин Ігнат'єв взагалі забув, де він.

Прочитав усе до останнього запису і глянув на Басову. Вона сиділа, осяяна ясним світлом, і сиве волосся її блищало. Велика лев'яча голова трохи схилилася до пульта.

На красивому обличчі ні хвилювання, ні вагання, тільки певність, холодна і переконана певність.

Ігнат'єв швидко перегорнув журнал і відклав його. Ні, він ні в чому не помилився. Тепер цей винахід можна назвати ігнат'євським тільки з величезною натяжкою. Тепер ясно, чому Басова дозволяє собі провести дослід на такому божевільному режимі. Її інженери, навіть прізвищами яких ніколи не цікавився Ігнат'єв, усе переробили, переставили на тверді рейки, і замість гіпотези, яку ще треба довести, тут іде надійний, майже виробничий процес. Ігнат'єв бачив, що і пластмаса сама тепер зміниться, буде вона, напевне, пластичнішою, але від того не менш міцною. І це зробила Басова зі своїми друзями, і тут йому нічим похвалитися.

Розгубленість і лють одночасно охопили інженера. «Це мій винахід! Ви не маєте права його спотворювати!—хотілось крикнути йому.— Я не дозволю провадити дослід, це мій винахід!»

«Твій, твій, ніхто не заперечує,— відповідав напис на журналі.— Тільки тепер тобі дуже далеко до всіх цих інженерів, вони знають тепер більше за тебе, вони багато чого навчилися. А щодо права провадити винахід, то ти сам відмежувався від нього цілком офіційно, про яке ж право може йти мова?»

А може, йому зараз слід підійти до Басової, попросити пробачення і дозволу взяти участь в досліді? Ні, так низько він не впаде, що б там не сталося. Коли б до нього хтось підійшов у такій ситуації, він тільки посміявся б над цим любителем ділити чужу славу. Він не піде до Басової, не дасть їй такого задоволення.

Всіх людей міряючи власною міркою і не можучи піднятися над нею, Ігнат'єв навіть думки припустити не міг, що Басова була б рада, якби він підійшов. Адже хімія розкривала перед нею свої таємниці і зразу ж ставила сотні нових проблем і треба було зібрати всі сили, щоб ці проблеми розв'язати. Ох, як згодився б Марії Іванівні Ігнат'єв! Нічого, нічого, хай дивиться на їхню роботу, хай читає журнал, якщо він не останній дурень і не справжня падлюка, то рано чи пізно прийде...

Ігнат'єв обережно, намагаючись не привернути уваги, закрив журнал і вислизнув з кімнати.

Басова глянула, як зачинилися за ним двері, коротко, ніби нетерпеливо зітхнула, але не сказала нічого.

Коли Ігнат'єв біг по сходах до прокурора Малахова, над містом вже стояв туманний сирій ранок.

Сонце відчувалося десь зовсім близько, воно вгадувалося за легким ранковим туманом і все-таки не могло пробитися своїм промінням до землі.

— Що вам треба?— не розуміючи, як з'явився перед ним цей блідий, схвильований чоловік, запитав Малахов.

— Я Ігнат'єв, інженер Ігнат'єв, пригадуєте?

— Так, пригадую. Прошу сідати.

— Ви на мене не чекали?— запитав Ігнат'єв.

— Одверто кажучи, не чекав, — відповів Малахов. — Ви ставите дещо несподівані запитання.

— Я вас не розумію. Безперечно, моя поява в такий ранній час може видатися недоречною і нечемною, але справа остільки важлива, що я дозволив собі...

— Ви не можете перейти просто до діла?

— Можу. Я прийшов до вас, щоб негайно і рішуче спростувати всі заяви, зроблені мною раніш у вашій прокуратурі. Тоді я був у стані важкого психічного афекту і не міг відповідати за свої власні слова.

— Он як? — насмішкувато сказав Малахов. — А зараз відповідаєте?

— Так, зараз беру на себе відповідальність і заявляю офіційно, що про відмову чи відмежування від роботи над пластмасами, яка ведеться на заводі, з мого боку не може бути й мови. Це мій винахід, і я сміливо беру на себе всю відповідальність за наслідки проведених дослідів.

— Отже, берете на себе всю відповідальність? — іронічно посміхнувся Малахов.

— Так, необмежено і незаперечно.

— Значить, якщо я правильно розумію ваш прихід, на хімкомбінаті вже зробили вдалий дослід? Так?

— Я прийшов до вас незалежно від наслідків дослідів. Які б вони не були, відповідатиму я і тільки я.

— Боже, яка неймовірна громадянська мужність! — розвів руками Малахов. — Слухайте, Ігнат'єв, ви ж звичайнісінька, дрібна падлюка. Як це мені могло здатися, що ви видатна людина — не розумію?

— Пробачте! Ви службова особа! Це ж просто образа!

— Нічого, ми зараз не в службовому кабінеті. Можемо поговорити одверто. Так, так, Ігнат'єв, на моє глибоке переконання ви звичайнісінька, дрібна падлюка. І не червонійте, і не підстрибуйте! Це правда. Коли за вас люди головою ризикували, в тюрмі побували, коли була небезпека, ви від них відділилися, відмежувалися, а тепер, бачте, розцвіли, як чортополох при дорозі,— дослід успішний, тепер можна сміливо брати на себе відповідальність!

— Що сталося?— то бліднучи, то знову червоніючи, прошепотів Ігнат'єв.— Мені завжди здавалося, що ви єдина людина, яка по-справжньому розуміє мене. Ми ж весь час були одnodумцями. А тепер... Але вам не вдасться відтерти мене від моїх винаходів! Що змінилося?

«Так, багато чого змінилося з учорашнього дня, зразу і сам не збагнеш і не розкажеш,— подумав Малахов.— Та коли робити висновки для себе, то їх треба робити зразу, не відкладаючи на завтра і не боячись, що хтось буде кепкувати з таких надто різких змін».

— Багато чого змінилося з учорашнього дня,— відповів Малахов.— Я сам ніколи не міг уявити, що одна ніч і один вечір можуть так багато важити в житті людини.

«Тобі ще доведеться пережити не одну таку прикру хвилину, але ти її переживеш, бо інакше жити, чесно дивитися людям в очі неможливо. Хай що завгодно базікають ігнат'єви, йому тут нічого соромитися, хоч яким дивним здаватиметься людям такий раптовий злам думок і переконань. Коли хочеш бути чесним, а не тільки вдавати, що повірив у все сказане вчора

ввечері, у все передумане і пережите вночі, то чесно йди до кінця, а не крути, як лисиця хвостом,— різко, жорстоко говорив сам собі Малахов.— І ти йтимеш чесно, інакше ніколи тобі не повернути Ганни, інакше ніколи не відчувати переконання в правильності своєї роботи, свого життя, а без цього жити неможливо».

— Сергій Петрович Боровик прийшов. Пустити? — прочинивши двері і заглядаючи до їдальні, запитала Варвара Павлівна.

Ігнат'єв злякався.

— Боровик? Може...

— Що може?

— Він хворий... він...

— Хай заїде, — не приховуючи свого презирства, сказав Малахов.

Сергій Боровик ввійшов до їдальні.

В лікарні день починається рано. Снідання там роздали о шостій, коли на вікнах ще висіла особливо густа темрява передсвітанку. До перер'язочної його повели о сьомій. Лікар зняв бинти, змазав рубці йодом.

— Ну, що ж, громадянине Боровик, ви здоровий і працездатний. Щасливого плавання.

— Дякую, — відповів Сергій.

Унизу, біля гардеробної, він глянув на себе у дзеркало. Темнокоричньовий довгий шрам перетинав пострижену голову. Байдуже! Протягом місяця відросте шевелюра — і нічого не буде видно.

Боровик вийшов з лікарні і, не заходячи до дому, рушив до прокурора Малахова. Він не мав на нього злості, не збирався мститися, але Володимир Іванович Малахов виявився зовсім

не такою людиною, як думалося на протязі років, і залишати у нього свою дочку Боровик більше не міг.

— Доброго ранку,—привітався він, заходячи.

— Здрастуйте, товаришу Боровик,— відповів Малахов. — Ви на мене не гнівайтесь, але, слово честі, вилікувати вас іншого способу не було.

— Може бути, не впевнений,— відповів Боровик, дивлячись не на Малахова, а на Ігнат'єва.— А ти що тут робиш?

— Товариш Ігнат'єв прийшов сюди захищати славу свого винаходу,— сказав Малахов. Інженер зараз був противний йому до фізичного відчуття нудоти.— Він бере на себе всю відповідальність за можливі наслідки повторного досліду.

— Ох, який ти сміливий став, герою,— зразу все зрозумів Боровик.— Значить, добре йде дослід?

Ігнат'єв мовчав, боязко поглядаючи на Боровика.

Не треба було йому йти до прокурора, хто знає, чим це може закінчитися.

— Значить, добре йде дослід? — знову запитав Боровик.

— Я нічого не знаю про перебіг нового досліду, але переконаний у правильності свого винаходу.

— Знаєш, Ігнат'єв,— сказав Боровик, — я мав чимало часу про все подумати. Мотаєшся ти зараз, кидаєшся з боку в бік, а в тебе тепер, на мою думку, один шлях — іти до Басової, просити пробачення за всі свої неподоб-

ства і стати поряд неї, над пластмасою працювати....

— Ніколи такого не буде!

— Якщо ти справді розумна людина, то буде. Пізніше не наздоженеш.

— Їм доведеться мене наздоганяти,— вже певнено сказав Ігнат'єв.

— Ні, помиляєшся.

— Між іншим, я цілком погоджуюся зі словами товариша Боровика,— зауважив Малахов.

— І ви?— перепитав, не вірячи, Ігнат'єв.

— Так, і я.

Ігнат'єву стало страшно. Невже і справді можуть його випередити і забути? Пригадав Басову біля пульта управління, і хвилювання його ще збільшилось: мабуть, цей Боровик має рацію. Можуть його випередити! Що ж робити, що тепер робити винахідникові Ігнат'єву? Невже йти до Басової і просити, щоб допустили до роботи? Мабуть, так і слід робити, бо інакше все загине.

І вже кваплячись, уже боячись прогавити час і спізнитись, Ігнат'єв сказав:

— Я піду на завод, але тільки для того, щоб врятувати Басову від наступної поразки.

— Іди, іди,— все розуміючи, відповів Боровик.

Ігнат'єв мовчки вийшов.

Задзвонив телефон, прокурор узяв трубку.

— Малахов слухає. Ага, це ти, Гупало? Так. Знову у справі Каюкова. Скільки? Чотири? Знаєш, Гупало, ти прийди до мене з цим не сьогодні, а післязавтра вранці. Так, дві ночі і день подумай. Все.

Малахов опустив трубку, глянув на Боровика; він стояв посередині кімнати, здоровенний, пострижений, з темнокоричньовим рубцем на голові, і гарячково думав, з чого почати, як приступити до справи.

Ранкове сонце вже пробилось крізь тумани і тепер світило просто в їдальню, сповнюючи її ясным радісним світлом.

— Я по свою дочку прийшов,— глухо сказав Боровик.

— По свою дочку?.. Ваші почуття я можу зрозуміти. Але ви не подумали про те, що вона вже доросла людина і забрати її отак просто неможливо. Вона сама мусить вирішити.

— Це, мабуть, правда,— погодився Боровик.

— Доброго ранку,— прогриміло у кімнаті,— дивіться, який красень, товариші.

Старшина Широков зайшов до їдальні, обережно несучи на руках синього шовкового пакунка.

— Тихше,— сказав Малахов,— Ганна й Любочка сплять.

— Прошу глянути, Максим Хомич Широков, власною персоною. Я! Викапаний я! Правда? Схожий?

— Дуже,— підтвердив Малахов.

— Дуже,— повторив Боровик.

— То ж то!— переможно заявив старшина.— Максим Хомич, ходім додому, нам скоро снідати час. Бувайте здорові, товариші.

— До побачення.

Широков пішов, неначебно несучи на руках своє щастя.

Боровик підійшов до вікна, ніби бажаючи

сховати від Малахова своє обличчя. Він хотів розібратись у своїх почуттях, але так зразу зробити це було неможливо.

Минуло цілих десять років! Ніхто не знає, як далі складеться життя Сергія Боровика, але ясно одне, якщо і не буде у нього Ганни, то дочка буде напевне. Хай навіть вони житимуть не разом, від того нічого не зміниться...

Ця думка зразу заспокоїла Боровика, і до Малахова він повернувся вже з посмішкою на губах. Обличчя прокурора вразило його виразом глибокого болю і смутку, але запитувати Боровик нічого не став. Він уже поспішав на завод, він уже думав про своїх друзів, і навіть дивно було, як це він міг тут затриматися, коли там, на заводі, йде великий дослід.

— Пробачте, що потурбував вас так рано. Справді, дурень—вдерся, коли всі люди сплять. Пробачте. Мені час.

— Куди ви зараз?— запитав Малахов.

— Звичайно, на завод. Там же другий дослід.

— Так, другий дослід,—повторив Малахов.— Бажаю успіху.

— Спасибі,— відповів Боровик, виходячи з кімнати.

Малахов довго сидів нерухомо і думав, думав, думав. Колись, багато років тому, він був на хімзаводі під час проведення важливого іспиту і бачив там Басову. Вона сиділа біля пульта управління, дивлячись на зеленкуваті циферблати.

Так вона і запам'яталась йому на все життя — освітлена блакитним світлом потужних

ламп, сива жінка з вольовим упевненим обличчям, з поглядом, спрямованим у далеке майбутнє. Вона сиділа і дивилась на рухливі стрілки, а здавалося, ніби дивиться на десятки років уперед і бачить те, чого зараз не може побачити ніхто.

Собко Вадим Николаевич
Дело прокурора Малахова. Повесть.
Издательство «Радянський письменник»
(На украинском языке)

Редактор *С. М. Журахович*
Художник *А. М. Говлев*
Художній редактор *М. Н. Вальчук*
Технічний редактор *А. А. Вовк*
Коректор *М. Л. Брандіс*

Scanning & book-mastering

Здано на виробництво 3/XII 1958 р. Підписано до друку 2/III
1959 р. Формат 70×92/зг. 10 фіз.-друк. арк., 11,7 ум.-друк. арк.,
12,25 обл.-вид. арк. БФ 01083. Тираж 47000.

Зам. 216. Ціна в оправі 4 крб. 70 коп.

Радянський письменник, Київ, Червоноармійська, 6.

Книжкова фабрика Головидаву Міністерства культури УРСР
Одеса, Купальний злив., 5.

ИМП. БИБЛИОТ.

